

VILNIAUS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ LITERATŪROS IR TAUTOSAKOS INSTITUTAS

Dalia

————— MANKAUSKIENĖ —————

SINCHRONINIAM VERTIMUI
IŠ ANGLŲ KALBOS
Į LIETUVIŲ KALBĄ
BŪDINGI KLIUVINIAI

—————
D A K T A R O D I S E R T A C I J A
—————

HUMANITARINIAI MOKSLAI, FILOLOGIJA (04 H)

Vilnius, 2018

Disertacija rengta 2013–2017 metais Vilniaus universitete

Mokslinė vadovė – prof. dr. Ligija Kaminskienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04 H)

PADĖKA

Nors ant šios disertacijos viršelio įrašyta tik viena pavardė, ją rengiant mane supo būrys žmonių, vienaip ar kitaip prisidėjusių prie to, kad šiandien galiu savo darbą paskelbti. Norėčiau jiems visiems nuoširdžiai padėkoti.

Pirmiausia esu dėkinga savo darbo vadovei prof. Ligijai Kaminskienei už pasitikėjimą, priimtą atsakomybę, suteiktą galimybę ieškoti ir atrasti, o labiausiai – už pakoreguotus gyvenimo planus.

Negalėčiau taip pasitikėti savo empirinės dalies rezultatais, jeigu ne mano draugės dr. Aurelijos Proškutės vertingos konsultacijos ir ekonometrinės analizės įžvalgos, už kurias jai esu nuoširdžiai dėkinga.

Dėkoju visiems Vertimo studijų katedros kolegoms, mane palaikiusiems ir padėjusiems įvairiais doktorantūros studijų etapais, ypač prof. Dalijai Tekorienei, doc. Lionginui Pažūsiui ir prof. Jonei Grigaliūnienei, negailėjusiems patarimų įvairiais teoriniais ir praktiniais klausimais, laikant egzaminus ir „atrandant“ dar nesuskurtus lietuviškus terminus. Jūsų padedama labai daug išmokau.

Taip pat dėkoju disertaciją skaičiusioms išorės recenzentėms prof. Loretai Ulvydienei ir doc. Ramunei Kasperavičienei bei recenzentei prof. Nijolei Burkšaitienei už jūsų skirtą laiką ir nurodytus darbo trūkumus, kuriuos tikiuosi ištaisiusi. Esu labai dėkinga ir pačiam griežčiausiam savo kritikui doc. Vytautui Vaišnorui – jūsų išsamios ir kartais provokuojančios pastabos man padėjo į daug darbo aspektų pažvelgti kitaip.

Dėkoju ir Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto vertimo žodžiu programos studentams ir visiems kitiems vertėjams – eksperimento dalyviams už jūsų laiką, entuziastingą dalyvavimą ir nuoširdžias pastangas man padėti.

Kadangi ši disertacija – pirmasis bandymas Lietuvoje tirti sinchroninį vertimą, norėčiau išreikšti padėką keliems žmonėms, kurie lietuviškai mano padėkos neperskaitys, bet kurių padedama mokiausi pačios vertimo tyrimų esmės. Jiems esu dėkinga už kiekvieną pastabą ar patarimą. Tai Europoje garsiausios vertimo doktorantų vasaros mokyklos CETRA profesoriai Franz Pöchhacker, Daniel Gile,

Yves Gambier, Jeremy Munday ir Luc van Doorslaer, atsakę į mano klausimus kada tik į juos kreipiausi ir nuoširdžiai dėkingai mano atliekamam tyrimu.

Bet labiausiai jaučiuosi dėkinga savo šeimai, pirmiausia, mamai prof. Nijolei Maskaliūnienei už pirmąjį postūmį imtis mokslinės veiklos, nuolatinį palaikymą, kantrybę ir asmeninį pavyzdį, savo tėčiui, močiutei, sesei Astai ir Urmui, vyro tėvams ir Agnei, kurie visada atskuba man į pagalbą, kai to labiausiai reikia. Ir žinoma, savo vyrui bei Ugniukui – už kantrybę, supratimą ir palaikymą.

Dalia
Vilnius, 2018

TURINYS

Lentelių ir paveikslų sąrašas	7
1. ĮVADAS	11
2. SINCHRONINIO VERTIMO APIBRĖŽTIS IR YPATYBĖS	19
2.1. Žodinė komunikacija ir verčiamasis įvykis	20
2.1.1. Žodinė komunikacija ir jos kontekstas	20
2.1.2. Verčiamasis įvykis	22
2.2. Forma ir prasmė	24
2.3. Atsilikimas nuo kalbėtojo	27
2.4. Vertimo žodžiu vienetas	29
3. KOGNITYVINIAI SINCHRONINIO VERTIMO TYRIMO ASPEKTAI	30
3.1. Kognityviniai vertimo žodžiu tyrimų modeliai	30
3.2. Pastangų modelis	33
3.2.1. Klausymo ir analizės pastangos	35
3.2.2. Trumpalaikės atminties pastangos	35
3.2.3. Kalbos produkavimo pastangos	37
3.2.4. Derinimo pastangos	37
3.2.5. Informacijos apdorojimo geba	38
3.2.6. Akrobato lyno hipotezė	40
4. VERTIMO KOKYBĖ	42
4.1. Vertimo kokybės sąvoka	42
4.2. Vertimo tikslumas	46
4.3. Vertimo sklandumas	50
5. SINCHRONINIO VERTIMO KLIUVINIAI	52
5.1. Nuo kalbėtojo priklausantys kliuviniai	56
5.2. Originalo kalbos teksto kliuviniai	59
5.2.1. Viso teksto kliuviniai	60
5.2.2. Leksikos lygmens kliuviniai	63
5.2.3. Sakinio lygmens kliuviniai	65
5.2.4. Pragmatiniai kliuviniai	68

5.3. Nuo vertėjo priklausantys kliuviniai	69
5.4. Techniniai kliuviniai	70
5.5. Vertimo problemos ir sunkumai	71
6. EKSPERIMENTAS	74
6.1. Dalyviai	74
6.2. Eksperimento medžiaga	75
6.3. Eksperimento eiga	77
6.4. Rezultatai	84
6.4.1. Praleidimai ir turinio klaidos	84
6.4.2. Sklandumas ir atsilikimas nuo kalbėtojo	93
6.4.3. Vertimo sunkumų analizė	98
6.4.4. Kliuvinių įtakos regresinė analizė	104
7. ATVEJO ANALIZĖ	118
7.1. Atvejo analizės eiga	118
7.2. Rezultatai	120
7.2.1. Vertimo rezultatų analizė pagal kalbėtojus	120
7.2.2. Vertimo rezultatų analizė pagal vertėjus	123
7.2.3. Kliuvinių įtakos regresinė analizė	127
8. IŠVADOS IR TOLESNIŲ TYRIMŲ PERSPEKTYVOS	136
LITERATŪRA	140
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	161
PRIEDAI	162

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 lentelė. Vertimo rezultato kokybės charakteristikos (Kalina 2002:125).....	44
2 lentelė. Eksperimento dalyviai	74
3 lentelė. Informacija apie kalbėtojus.....	76
4 lentelė. Originalo kalbos skaidymas į segmentus, vertėjų padarytų praleidimų ir turinio klaidų skaičius segmentą verčiant pirmą ir antrą kartus ir duomenys, kiek vertėjų pažymėjo segmentą kaip sunkų	82
5 lentelė. Pirmame ir antrame vertimuose tą patį segmentą netiksliai perteikusių vertėjų skaičius	86
6 lentelė. Sunkumų, praleidimų ir klaidų segmentuose matricinė lentelė	102
7 lentelė. Abiejuose vertimuose padarytų klaidų ir praleidimų regresinės analizės rezultatai (Y_{abu})	109
8 lentelė. Pirmame vertime padarytų PK regresinės analizės rezultatai (Y_1)	111
9 lentelė. Antrame vertime padarytų PK regresinės analizės rezultatai (Y_2)	112
10 lentelė. Kalbėtojai, kuriuos verčiant padaryta daugiau nei 4 klaidos per min.	120
11 lentelė. Ilgiau nei 9 min. kalbėję kalbėtojai, kuriuos verčiant padarytos daugiau nei 4 klaidos per min.	121
12 lentelė. Konferencijų vertimo statistika pagal vertėjus	123
13 lentelė. Atvejo regresinės analizės rezultatai, neatsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kliuvinius (Y_1)	129
14 lentelė. Atvejo regresinės analizės rezultatai, atsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kliuvinius (Y_2)	131
15 lentelė. Atvejo regresinės analizės rezultatai, atsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kliuvinius, kai priklausomas kintamasis yra kas kiek teiginių padaroma klaidų	134

1 pav. Antrinė komunikacija (pagal Setton 2006)	21
2 pav. Vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis (pagal Roy 2000:45)	23
3 pav. Pokalbio verčiamasis įvykis (pagal Roy 2000:45)	23
4 pav. Išplėstinis vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis (schema autorės)	24
5 pav. Seleskovitch vertimo trikampis (kairėje) (Pöchhacker 2008:97) ir Paradis (1994) vertimo būdai (pilkos rodyklės simbolizuoja prasmės vertimą, mėlynos – perkodavimą)	26
6 pav. Shannono ir Weaverio linijinis komunikacijos modelis (Shannon ir Weaver 1949)	34
7 pav. Informacijos apdorojimo pajėgumų poreikis skirtingoms pastangoms, išskaidytas pagal laiko vienetus (Gile 2002)	39
8 pav. Vertimo žodžiu kokybės standartai (Pöchhacker 2002:97)	42
9 pav. Vertimo žodžiu komunikacinis modelis pagal Ingramą (1985) ir Kirchhoffą (1976) (sudarytas autorės, remiantis Pöchhackeriu 2004:92, 93) ...	52
10 pav. Eksperimento rezultatų vertinimo grafinis vaizdas	79
11 pav. <i>UAM Corpus tool</i> programoje anotuotos bylos pavyzdys	81
12 pav. Eksperimento medžiagos segmentus netiksliai perteikusių vertėjų skaičius pirmame ir antrame vertimuose	85
13 pav. Praleidimų ir turinio klaidų pirmame ir antrame vertimuose vidurkis pagal eksperimento dalyvių grupes	88
14 pav. Praleidimų ir turinio klaidų vidurkis pagal tai, kuriame vertime jie buvo padaryti, pagal eksperimento dalyvių grupes	91
15 pav. Praleidimų ir turinio klaidų proporcijos pagal tai, kuriame vertime jie buvo padaryti, pagal eksperimento dalyvių grupes, jei laikytume, kad visi grupės PK sudaro 100 proc.	92
16 pav. Sklandumo rodiklių vidurkiai pagal eksperimento dalyvių grupes	95
17 pav. Atsilikimas nuo kalbėtojo, matuojamas sekundėmis, pirmame ir antrame vertimuose pagal eksperimento dalyvių grupes	97
18 pav. Vidutiniai praleidimai ir turinio klaidos ir sklandumą mažinančių rodiklių rezultatai pirmame ir antrame vertimuose pagal eksperimento dalyvių grupes	97

19 pav. Konkretų segmentą kaip sunkų pažymėjusių studentų ir profesionalių vertėjų skaičius	99
20 pav. Sunkumų dalis, dėl kurių nebuvo padaryta PK pirmame ir antrame vertimuose	100
21 pav. Eksperimento dalyvių komentarai prie pažymėtų kaip sunkių segmentų	103
22 pav. Eksperimento ir regresinės lygties rezultatų palyginimas	116
23 pav. Alternatyvių greičio matavimo būdų grafinis palyginimas, vidutinis greitis pagal kalbėtoją	122
24 pav. Konferencijų vertimo rezultatai (per minutę) pagal vertėjus	124
25 pav. Vidutiniai tikslumo rodikliai (per minutę) pagal vertėjus	125
26 pav. Kas kiek teiginių padaroma praleidimų ir turinio klaidų, kalbos klaidų ir visų klaidų pagal vertėjus	126
27 pav. Dviejų vertimo rezultatų vertinimo metodų grafinis palyginimas	127

1. ĮVADAS

Vertimas žodžiu kaip veikla, padedanti bendrauti skirtingomis kalbomis kalbantiems asmenims, seniausiuose šaltiniuose minimas jau prieš penkis tūkstančius metų (Hermann 2002). Tačiau jo moksliniai tyrinėjimai prasidėjo tik XX a. viduryje, praktiškai tik po to, kai atsirado sinchroninis vertimas (dažnai vadinamas konferencijų vertimu). Pirmuoju bandymu mokliškai pažvelgti į vertimo žodžiu procesą laikoma 1952 m. išleista Herberto knyga *Interpreter's Handbook* (Pöchhacker 2008:27), kurioje jau tada aptarta konferencijų vertėjų misija, asmeninės savybės, dėmesys auditorijai ir kai kurie kiti vėliau tyrėjus dominę klausimai.

Kaupiantis tyrimų medžiagai ir tyrėjams įgyjant vis daugiau patirties, vertimo žodžiu problemoms skirtų tyrimų laukas labai išsiplėtė, o tyrimų metodikoje akivaizdi įvairiausių mokslų įtaka, padėjusi rasti sociologinei (Ebru Diriker, Claudia Monacelli), edukologinei (David Sawyer, Jemima Napier, Cynthia Roy), psicholingvistinei ir kognityvinės psichologijos (Minhua Liu, Presentacion Padilla, Miriam Shlesinger, Barbara Moser-Mercer), neuropsichologinei (Laura Gran, Franco Fabbro, Jorma Tommola) vertimo žodžiu tyrimų kryptims.

Moser-Mercer (1991) teigia, kad vertimą žodžiu tiriantys mokslininkai istoriškai gali būti priskiriami vienai iš dviejų grupių: laisvųjų menų, daugiausia atstovaujamai Paryžiaus mokyklos, ir gamtos mokslų, daugiausia atstovaujamai Ženevos mokyklos tyrėjų. Pati vertimo žodžiu tyrimų istorija gali būti skirstoma į penkis etapus (pirmieji keturi pagal Gile 1994:149–152 ir Gile 2003:2–20):

- 1) XX amžiaus 6-asis dešimtmetis: pirmieji žingsniai arba tyrimai netaikant mokslinių metodų. Praktikuojantys vertėjai žodžiu, remdamiesi vien patirtimi, nesistengdami pagrįsti savo teiginių mokliškai, bandė aprašyti vertimo žodžiu procesą ir atsakyti į tam tikrus pamatinius klausimus, kuriais diskutuojama dar ir dabar (Herbert 1952; Rozan 1956/2002). Viena svarbiausių to meto idėjų – vertėjai turi suprasti sakomą kalbą ją analizuodami ne žodžių, bet turinio (sąvokų) lygmeniu ir versti remdamiesi būtent tuo (dabar tai vadinama prasmės, o ne formos vertimu; plačiau apie tai žr. 2.2 poskyryje).
- 2) XX amžiaus 7-asis dešimtmetis ir 8-ojo dešimtmečio pradžia: eksperimentinės psichologijos etapas. Šiuo metu suformuluota naujų hipotezių apie vertimo žo-

džiu procesą, tirta tokių veiksmų kaip originalo kalba, triukšmas, kalbos greitis ir pan. įtaka (Gerver 1974, 1976; Gerver ir Sinaiko 1978 ir kt.). Šiuo laikotarpiu nemažai dėmesio vertimui žodžiu skyrė ir kitų mokslo sričių, pavyzdžiui, psichologijos, atstovai, tačiau jie susilaukė didelio praktikuojančių vertėjų pasipriešinimo – pastarųjų manymu, eksperimentais gauti rezultatai neturėjo nieko bendra su sinchroninio vertimo realybe. Vis dėlto pažymėtina, kad, nors šiuo laikotarpiu tyrimų apimtis ir nebuvo didelė, jie padėjo pagrindus vėliau plėtotoms kognityvinėms krypties teorijoms.

- 3) XX amžiaus 8-ojo dešimtmečio pradžia – 9-ojo dešimtmečio vidurys: „praktikų laikotarpis“. Išryškėjo Paryžiaus mokyklos idėjos, ypač prasmės teorija (pranc. *La théorie du sens*), kurią 1968 m. paskelbė Seleskovitch (angliškai išleista 1978 m.). Tyrėjai Vokietijoje labiausiai rėmėsi tyrimais lingvistikos, o Sovietų Sąjungos tyrėjai – psicholingvistikos srityse. Vis dėlto, palyginti su Paryžiaus mokyklos idėjų paplitimu, jų įtaka buvo labai menka. Šiuo laikotarpiu buvo sukurta keletas vertimo procesą nusakančių modelių (Gerver 1976; Moser 1978; Déjean Le Féal 1978; Lambert 1983 ir kt.), tačiau trūko empirinių duomenų, kuriais būtų galima pagrįsti iškeltas hipotezes.
- 4) XX amžiaus 9-ojo dešimtmečio pabaiga – XXI amžiaus pradžia: vertimo žodžiu tyrimų renesansas. Daugėjo empirinių tyrimų, stiprėjo bendradarbiavimas tarp tyrėjų ir vertimo žodžiu praktikų (pvz., Gran ir Fabbro 1987; Tomola ir Niemi 1986) darbai. Vertėjai žodžiu, kurie ne tik vertėsi vertimo žodžiu praktika, bet ir ėmėsi jo tyrimų, ieškojo naujų tyrimo kryptių, sumažėjo Paryžiaus mokyklos įtaka. Šį laikotarpį geriausiai apibūdina tokios sąvokos kaip *tarpdisciplininiai tyrimai*, *tyrėjų bendradarbiavimas* ir *aprašomoji metodologija*.
- 5) XXI amžiaus pradžia – vertimo žodžiu disciplinos posūkis link socio-kultūrinių dalykų. Pradėta daugiau dėmesio kreipti į aplinką, kurioje vyksta vertiamieji įvykiai; suprasta, kad tyrimų duomenys neatsiranda „iš niekur“, o yra asmenų surenkami ir interpretuojami pagal tyrėjų sociokognityvinę patirtį (Pöhhacker 2008:40, 41). Vertimo žodžiu tyrėjai vis daugiau dėmesio skiria vertimui žodžiu kaip veiklai, vykstančiai sociokultūriniame kontekste.

Todėl pastaruoju metu vertimas žodžiu sulaukia vis daugiau komunikacijos teoretikų dėmesio, nes jau visuotinai pripažįstama, kad vertimas yra visų pirma

komunikacinis veiksmas, vykstantis specifiniame situaciniame kontekste (Linell 1997:49; Hawthorn 1998:155; House 2015). Teigiama, kad vertėjo pirmoji pareiga – nustatyti, kas aktualu kalbėtojui, vertimo klausytojui ir jiems kartu, kitaip vertėjai tiesiog verstų pragmatinėje tamsoje (Viaggio 2002:229).

Apibendrinant galima pasakyti, kad vertimas žodžiu yra daugiaplanis, tad ir aprašyti jį galima įvairiai – kaip socialinę funkciją, komunikacinę veiklą ar kognityvinį procesą (plg. Pöchhacker 2011:279). Vis dėlto svarbiausias vertimo žodžiu tyrėjus dominęs klausimas, – kas vyksta vertėjų smegenyse jiems verčiant sinchroniškai. Todėl nenuostabu, kad kognityviniai vertimo žodžiu tyrimai nuo pat pradžių užima išskirtinę vietą tarp visų kitų tyrimų krypčių.

Šiame darbe taip pat pasirinktas kognityvinis tyrimo aspektas, kognityvinių procesų neatsiejant nuo komunikacinio konteksto. Tyrimas atliktas nagrinėjant vieną iš vertimo žodžiu rūšių – sinchroninį vertimą (žr. 2 skyrių).

Darbo objektas – sinchroniniam vertimui būdingi kliuviniai (angl. *problem triggers*), kurie gali turėti neigiamos įtakos vertimo žodžiu rezultatui. Vertimo žodžiu rezultatas laikomas neigiamu, jeigu vertimo žodžiu klausytojams neperteikiama ar netinkamai perteikiama originalo kalbos informacija (žr. 4 skyrių). Kliuvinių apibrėžtis nėra nusistovėjusi, dažnai ji tiesiogiai priklauso nuo tiriamojo objekto. Jie gali būti suprantami labai plačiai, kaip apimantys visas vertimo žodžiu sąlygas, darančias poveikį vertimo rezultatui (nepakankama akustika, pašaliniai garsai, vertėjų pasirengimas ir pan.), ir siauriau, kliuviniais laikant tik su originalo tekstu ir jo pateikimu (kalbėtojo akcentas, kalbėjimo greitis, nežinoma terminija ir pan.) susijusius aspektus, dėl kurių vertėjas priverstas daugiau protinių pajėgumų skirti informacijos apdorojimui ir (arba) jos perteikimui. Visų kliuvinių klasifikacija pateikta 5 skyriuje. Ne visus juos galima įvertinti atliekant konkretų empirinį tyrimą (pvz., pašalinių garsų buvo per mažai, kad būtų galima vertinti jų poveikį vertimo rezultatui), todėl šiame darbe daugiausia nagrinėjami į siaurąją apibrėžtį patenkantys kliuviniai, atsižvelgiant į tai, kaip jie veikia du pagrindinius vertimo žodžiu kokybės vertinimo parametrus – vertimo tikslumą ir sklandumą (žr. 4.2 ir 4.3 poskyrius).

Sinchroninio vertimo kliuvinių tyrimas atliktas nagrinėjant politinio ir administracinio diskurso kalbų vertimą iš anglų kalbos į lietuvių kalbą.

Darbo naujumas ir aktualumas. Per pastaruosius 65 metus teorinių vertimo žodžiu tyrimų vis gausėjo, tačiau vertimo žodžiu problemos, palyginti su kitomis vertimo rūšimis, tebėra ištirtos mažiausiai. Lietuvoje apskritai vertimo žodžiu tyrimai vykdomi tik pastarąjį dešimtmetį: Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedros leidžiamame moksliniame žurnale „Vertimo studijos“ paskelbti keli straipsniai (žr. Dailidėnaitė 2009; Darbutaitė 2009; Dailidėnaitė ir Noreikaitė 2010; Darbutaitė 2013; Dailidėnaitė ir Volyneč 2013; Mankauskienė 2015; Terleckaitė 2015; Žukauskaitė ir Darbutaitė 2015), per pastaruosius kelerius metus Vertimo studijų katedroje apginti keli magistro darbai vertimo žodžiu temomis, o 2014 m. išleista Vytauto Vaišnorio studijų knyga „Vertimas žodžiu“. Pristatoma disertacija yra Lietuvoje pirmasis tokios apimties vertimo žodžiu tiriamasis darbas.

Sinchroninio vertimo kliuvinių yra daug ir įvairių, jie daro didelį poveikį vertimo kokybei, tačiau išskyrus keletą nedidelės apimties bandymų, jie beveik nenagrinėti: išsamesni tyrimai atlikti tik vertinant kai kuriuos paskirus kliuvinius, pavyzdžiui, verčiamos kalbos greitį (Seleskovitch 1965; Gerver 1969/2002; Déjean Le Féal 1982; Vuorikoski 2004; Gile 2009; Dailidėnaitė ir Noreikaitė 2010), tikrinius vardus (Meyer 2008), skaičius (Braun ir Clarici 1996; Mazza 2001; Pinochi 2009), idiomias (Cattaneo 2004), kalbėtojo akcentą (Kurz 2008), trukdantį pašalinių garsų poveikį (Gerver 1971). Todėl šiame darbe atliktas visuminis kliuvinių ir jų poveikio vertimo rezultatui tyrimas aktualus visiems tyrėjams, kurie vienu ar kitu aspektu imsis juos nagrinėti.

Gauti rezultatai aktualūs ir patiems vertėjams, taip pat juos rengiantiems dėstytojams: atsižvelgdami į darbo pabaigoje pateikiamas rekomendacijas vertėjai žodžiu galėtų tobulinti sinchroninio vertimo įgūdžius, o juos rengiantys dėstytojai – pasirinkti atitinkamą taktiką nustatytiems kliuviniams šalinti.

Pagrindinis darbo naujumo aspektas – metodologija, kuri dažniausiai taikoma socialinių mokslų (ekonomikos, psichologijos) tyrimuose, o vertimo žodžiu tyrimuose dar neišbandyta. Ji peržengia įprastines kalbotyros tyrimų ribas, leidžia vertimo rezultatą įvertinti statistiniais rodikliais, kitaip tariant, ne tik suteikia galimybę įvertinti kliuvinius, jų kilmę ir poveikį verčiant, bet ir aiškiai nurodo, kad ateityje jie galėtų būti taikomi vertimo žodžiu kokybei nustatyti.

Darbo metodai. Darbe taikomi aprašomasis-analitinis ir lyginamasis metodai ir ekonometrinė analizė. Aprašomasis-analitinis metodas daugiausia naudojamas teorinėje darbo dalyje, o kiti du – atliekant eksperimentą ir atvejo analizę, t. y. empirinėje darbo dalyje.

Paprastai empiriniuose tyrimuose pasirenkamas eksperimentas arba atvejo analizė. Eksperimentas atliekamas „dirbtinėje aplinkoje“, o atvejo analizė – tai „natūralioje aplinkoje“ vykstančių procesų tyrimas (Riccardi 2005:759). Abu šie būdai turi pranašumų ir trūkumų, todėl siekiant kuo didesnio objektyvumo ir išvadų pagrįstumo rengiant šį darbą atlikti abiejų tipų tyrimai. Pasirinkta empirinio tyrimo eiga pagrįsta Settono (2003:68) ir Gile'io (2008) rekomendacijomis, kurie teigia, kad norint atlikti išsamią analizę pravartu atsižvelgti į vertimo procesus, vykstančius tiek mažesnės apimties, konkretesniu lygmeniu, tiek ir didelės apimties, bendresniu lygmeniu.

Darbe aprašomas eksperimentas atliktas tiriant studentų ir profesionalių vertėjų tos pačios kalbos du vertimus, o atvejo analizė – tiriant profesionalių vertėjų darbą pasirinktose Europos Parlamento konferencijose. Abiem atvejais taikytas lyginamosios analizės metodas ir ekonometrinė analizė.

Siekiant nustatyti, kurie kliuviniai turi didžiausią įtaką neigiamam vertimo rezultatui (neperteikiama ar netinkamai perteikiama originalo kalbos informacija), atlikta kliuvinų įtakos regresinė analizė (išsamiau žr. 6 skyriuje, kuriame aprašytas eksperimento parengimas ir jo eiga). Eksperimento duomenys nagrinėjami siekiant nustatyti, kurie kliuviniai daro didžiausią įtaką vertimo rezultatui mikro- (trumpų teksto segmentų) lygmeniu, o atvejo analizės duomenys – makro- (ilgų teksto segmentų) lygmeniu. Tokia mikro- ir makroanalizė padeda susidaryti bendrą vaizdą apie sinchroninio vertimo kliuvinis ir leidžia teikti siūlymus dėl tolesnių jų tyrimų ir tyrimų metodologijos kūrimo.

Pagrindinis **šio darbo tikslas** – nustatyti, kokie kliuviniai daro didžiausią poveikį sinchroninio vertimo iš anglų kalbos į lietuvių kalbą rezultatui.

Šiam tikslui pasiekti keliami tokie **uždaviniai**:

1. ištirti trijų ES Parlamente organizuotų konferencijų medžiagą, kurią sudaro maždaug 6 valandų trukmės sakinio teksto originalo (anglų) kalba ir to-

kios pat trukmės sakytinio teksto vertimo (lietuvių) kalba siekiant nustatyti sinchroninio vertimo kliuvinius, su kuriais susiduria vertėjai realioje situacijoje;

2. atlikti eksperimentą, kuriame du kartus verčiama ta pati kalba, siekiant nustatyti profesionaliems vertėjams ir Vertimo studijų katedros vertimo žodžių programos studentams magistrantams kylančias sinchroninio vertimo problemas ir sunkumus;
3. atlikti empirinę nustatytų kliuvinių analizę;
4. atlikti regresinę kliuvinių analizę, siekiant išskirti svarbiausius kliuvinius mikro- (trumpų teksto segmentų) ir makro- (ilgų teksto segmentų) lygmenimis;
5. įvertinti vertimo rezultatus, gautus vertėjams verčiant tą pačią kalbą antrą kartą, kaip metodinę priemonę kliuviniams patvirtinti;
6. patikrinti, ar Gile'io (1999) iškelta akrobato lyno hipotezė (angl. *tightrope hypothesis*), kad vertėjai žodžiu dirba ties savo protinių informacijos apdorojimo pajėgumų riba (angl. *processing capacity saturation*), galioja ir anglų–lietuvių kalbų porai.

Išsikeltas tikslas ir su juo susiję uždaviniai lėmė ginamo **darbo struktūrą**. Darbą sudaro įvadas, keturi skyriai, skirti teoriniams sinchroninio vertimo ir jo analizės aspektams, du skyriai, kuriuose aptariami eksperimento ir atvejo analizės rezultatai, ir išvados. Pirmiausia teorinėje dalyje (2 skyrius) apibrėžiama sinchroninio vertimo sąvoka ir sinchroninio vertimo ypatybės, aptariami komunikaciniai sinchroninio vertimo aspektai, apibūdinami verčiamieji įvykiai, apibrėžiamas vertimo vienetas. 3 skyrius skirtas vertimo žodžiu, kaip kognityvinės veiklos, procesui aprašyti, didžiausią dėmesį skiriant Gile'io sinchroninio vertimo pastangų modeliui. Kadangi darbo tikslas – įvertinti kliuvinių poveikį vertimo rezultatui, svarbu aptarti vertimo kokybės sąvoką ir galimus jos vertinimo būdus. Tai aprašoma 4 skyriuje, išskiriant dvi pagrindines vertimo žodžiu kokybės vertinimo kategorijas – tikslumą ir sklandumą. 5 skyriuje išsamiai aprašomi vertimo žodžiu literatūroje nurodomi sinchroninio vertimo kliuviniai, siūloma šių kliuvinių klasifikacija, aptariamos vertimo problemų ir vertimo sunkumų sąvokos. Tolesni du skyriai (6 ir 7) skirti pagrindi-

niams darbo rezultatams pristatyti, atskirai aptariant atliktą eksperimentą ir atvejo analizę. Darbo pabaigoje pristatomos išvados ir tolesnių tyrimų perspektyvos. Šiame darbe atskiro metodologijos skyriaus nėra, nes taikoma darbo metodika išsamiai aprašoma atitinkamuose empirinės dalies skyriuose.

Jeigu nenurodyta kitaip, cituojamos literatūros vertimus į lietuvių kalbą atliko autorė, darbe pristatomi grafikai ir lentelės taip pat sudaryti autorės. Dėl patogumo darbe vartojamas bendrinis terminas „vertėjas“ tiek vertėjoms, tiek vertėjams įvardyti.

Ginamieji teiginiai:

1. Sinchroninio vertimo kliuviniams vertinti gali būti naudojamas regresinės analizės metodas, kuris iki šiol vertimo žodžiu tyrimų srityje neišbandytas.
2. Versdami sinchroniškai vertėjai padaro klaidų ir praleidimų dėl dviejų priežasčių: 1) dėl to, kad dirba ties savo protinių informacijos apdorojimo pajėgumų riba (akrobato lyno hipotezė), ir 2) dėl originalo kalboje bei jos pateikime slypinčių kliuvinų.
3. Mikrolygmeniu ir makrolygmeniu neigiamą vertimo rezultatą lemia skirtingi kliuviniai: mikrolygmeniu didžiausią įtaką daro verčiamo segmento teiginių tankis, o makrolygmeniu – kalbėjimo greitis.
4. Mikrolygmeniu kalbėjimo greitis savaime nėra kliuvinys: vertimo rezultatą jis neigiamai veikia tik kartu su kitais kliuviniais.
5. Vieninteliai kliuviniai, kurie statistiškai reikšmingai neigiamai veikia vertimo žodžiu rezultatą tiek mikrolygmeniu, tiek makrolygmeniu yra leksiniai kliuviniai.
6. Tokie kalbiniai vienetai kaip leksinės spragos ir žodžių junginiai, kurie neturi tikslaus ekvivalento vertimo kalboje ar kuriuos verčiant į lietuvių kalbą reikia eksplikuoti arba versti aprašomuoju būdu, taip pat turėtų būti laikomi kliuviniais, nors literatūroje pabrėžiama, kad vertėjai žodžiu verčia ne kalbėtojo žodžius, o teiginių prasmę.
7. Vertimo rezultatui svarbią įtaką turi ir importuotoji kognityvinė apkrova, t. y. poveikį produkuojamam segmentui daro ne tik paties produkuojamo segmento ypatumai, bet ir ankstesnių bei paskesnių segmentų ypatumai.

Darbo tema paskelbti šie **moksliniai straipsniai**:

- Mankauskienė, D. 2016. Problem trigger classification and its application for empirical research. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 143–148.
- Mankauskienė, D. 2015. Priešiškų kalbų Europos Parlamente vertimo iš anglų kalbos į lietuvių kalbą sociolingvistinė analizė. *Vertimo studijos* 8, 22–38.
- Kaminskienė, L. ir D. Mankauskienė. 2013. Parallel Texts as Culture-Embedded Units of Thought. *Anglistics in Lithuania: Cross-Linguistic and Cross-Cultural Aspects of Study*. I. Šeškauskienė, J. Grigaliūnienė (eds.). Cambridge Scholars Publishing. 12–27.

Disertacijos tema skaityti **pranešimai tarptautinėse mokslinėse konferencijose**:

- Mankauskienė, D. Problems and difficulties in simultaneous interpreting from the point of view of skill acquisition. *Tarptautinė konferencija „Vertimas: tapatumas, panašumas ir dermė“*. Vilniaus universitetas, 2017 m. spalio 5 d.
- Mankauskienė, D. Expertise building: from beginner to expert. *2nd Leeds CTS Postgraduate Translation & Interpreting Conference*. Lidso universitetas, 2017 m. birželio 22 d.
- Mankauskienė, D. Priešiškų kalbų vertimo sociolingvistinė analizė. *IV tarptautinė taikomosios kalbotyros konferencija „Kalba ir žmonės: įvairovė ir dar-na“*. Vilniaus universitetas, 2016 m. rugsėjo 28 d.
- Mankauskienė, D. Problems and Difficulties in Simultaneous Interpreting from English into Lithuanian. *CETRA summer school*. Katalikiškasis Leveno universitetas, 2016 m. rugpjūčio 29 d.
- Mankauskienė, D. Interpreting Face-threatening Acts in the European Parliament. *11th International Postgraduate Conference in Translation and Interpreting*. Edinburgo universitetas, 2015 m. spalio 28–30 d.
- Mankauskienė, D. Problem Triggers and Coping Tactics in Simultaneous Interpreting from English into Lithuanian. *Edinburgo vertimo žodžiu tyrimų vasaros stovykla (angl. Edinburgh Interpreting Research Summer School (EIRSS))*. Heriot-Watt universitetas, 2014 m. liepos 4 d.

2. SINCHRONINIO VERTIMO APIBRĖŽTIS IR YPATYBĖS

Sinchroninis vertimas apibrėžiamas kaip tokia vertimo žodžiu rūšis, kai vertėjas verčia tuo pat metu klausydamasis ir suvokdamas originalo kalba išsakytas mintis, kelias sekundes atsilikdamas nuo kalbėtojo dėl informacijai apdoroti skiriamą laiką (Pöchhacker 2011:276). Šiame procese vertėjas, atsižvelgdamas į kalbėtojo ketinimus, suvokdamas originalo teksto prasmę ir mintį ir jos ištikimais laikydamasis, tiesiogiai ir nedelsdamas kuria vertimo tekstą, kuris, kiek leidžia komunikacinė situacija, turi kuo tiksliau atitikti adresato teksto aiškumo ir kultūrinio adekvatumo lūkesčius (Kautz 2000:289, cit. iš Vaišnoras 2014:12).

Dar vienas vertimo (tiek žodžiu, tiek raštu) aspektas, į kurį atsižvelgiama apibrėžiant ir sinchroninį vertimą, – vertimas vertinamas kaip paslauga, teikiama konkreitiems asmenims konkrečioje komunikacinėje situacijoje (Gile 2009:19). Viezzi (2003:149) teigimu, šią apibrėžtį sujungę su Neuberto ir Shreve'o (1992:43) teiginiu, jog vertimas yra tarpkalbinė, tarpkultūrinė, tekstą kurianti veikla, gautume geriausiai vertimo žodžiu esmę nusakančius penkis raktažodžius:

1. Paslauga. Pirmiausia kyla klausimas: paslauga kam? Vienareikšmio atsakymo į šį klausimą nėra. Vieni autoriai mano, kad vertėjų tikslas yra patenkinti klausytojų komunikacinius lūkesčius (Déjean Le Féal 1990:115), kiti laikosi nuomonės, kad vertėjai turi siekti kaip galima geriau atstovauti kalbėtojui (Gile 1991:192). Tačiau klausytojų ir kalbėtojo poreikiai iš esmės yra komunikaciniai (klausytojai nori suprasti, o kalbėtojas – būti suprastas), todėl vertėjas turėtų tenkinti abiejų situacijos dalyvių poreikius.
2. Tarpkalbinė veikla. Dauguma autorių (išskyrus Paryžiaus mokyklos atstovus) sutaria, kad verčiant reikia peržengti kalbinį barjerą. Kai kurie netgi teigia, jog vertimui žodžiu (ypač sinchroniniam vertimui) didelės įtakos turi konkreiti kalbų kombinacija (Gile 2009:220; Viezzi 1999), t. y. manoma, kad sudėtingiau versti, pavyzdžiui, iš (į) skirtinga sintakse pasižyminčių(-ias) kalbų(-as).
3. Tarpkultūrinė veikla. Skirtingomis kalbomis kalbantys dalyviai atstovauja skirtingoms kultūroms, todėl susiduriama ir su tarpkultūrinės komunika-

cijos barjerai. Priklausomai nuo aplinkybių šie barjerai gali būti didesni ar mažesni.

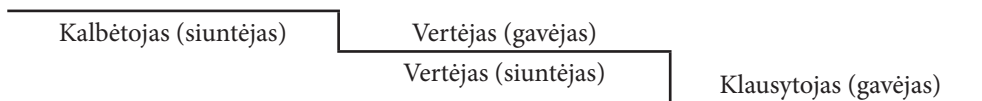
4. Tekstą kurianti veikla. Tai reiškia, kad vertimo žodžiu procese sukuriamas produktas yra tekstas. Žodinio vertimo tekstui galioja tokie patys reikalavimai kaip ir kuriamam originalo tekstui, pavyzdžiui, nuoseklumas, rišlumas, tinkamumas ir pan.
5. Komunikacinė situacija – tai sociopsichologinė bendraujančių šalių situacija (Pöchhacker 1994:236). Ši situacija priklauso nuo organizatorių, kliento, kalbėtojo, originalo teksto klausytojo, vertėjo žodžiu ir vertimo teksto klausytojo. Kadangi kiekviena komunikacinė situacija yra skirtinga, vertėjas privalo sugebėti ją tinkamai vertinti ir suprasti skirtingų jos dalyvių poreikius bei lūkesčius, atsižvelgti į verčiamojo įvykio ypatumus ir pasirinkti tinkamiausią vertimo strategiją (žr. 2.1.2).

Šie penki sinchroninį vertimą apibūdinantys raktažodžiai apibūdina ir šio tyrimo kontekstą, nes verčiant sinchroniškai, pasitaiko įvairaus pobūdžio – tiek komunikacinių, tiek lingvistinių, tiek kognityvinių – kliuvinių. Dažnai jie tarpusavyje susiję ir vienas kitą sąlygojantys, nes, kaip aptariama toliau, žodinė komunikacija – tai sąveika tarp trijų dimensijų: komunikacijos dalyvių ketinimų, jų pasaulio suvokimo ir kalbos vartojimo (Setton 1999:267).

2.1. Žodinė komunikacija ir verčiamasis įvykis

2.1.1. Žodinė komunikacija ir jos kontekstas

Įprastinėje bendravimo situacijoje žodinė komunikacija vyksta tarp savarankiškų kalbėtojų ir klausytojų: kalbėtojo kalbą lemia jo komunikacijos ketinimai, o pati kalba skirta klausytojams, kurie ją suvokia per savo prizmę. Tai – pirminė komunikacija. Žodinė komunikacija verčiant sinchroniškai yra antrinė. Ji skiriasi nuo pirminės komunikacijos tuo, kad komunikacijos procese dalyvauja vertėjas. Šis procesas tampa nepanašus į jokią kitą lingvistikoje tiriamą komunikacijos procesą, nes jame dalyvauja dalyvis, kuris nėra nei pranešimo kūrėjas, nei adresatas. Šiuo atveju kalbėtojo kalba nėra skirta vertėjui; vertėjo suvoktas tekstas neskirtas jam pačiam; vertėjas niekaip į išsakytas mintis neatsako, tačiau vertėjo negalima vertinti ir kaip kalbėtojo, nes vertėjas išsako ne savo mintis (Setton 1999) (žr. 1 pav.)

1 pav. Antrinė komunikacija (pagal Setton 2006)

Vertėjai neturi tokių pačių žinių ir motyvacijos, kurią turi kalbėtojai ir klausytojai, todėl vertėjams prieš reiginį ir reiginio metu iš tekstinių, situacinių ir kitų (enciklopedinių) šaltinių tenka susirinkti daugiau informacijos nei kitiems verčiamąjo įvykio dalyviams (Setton 1999:5).

Stenzl (1983) savo komunikaciniame informacijos srauto modelyje nurodė penkiolika etapų, kurie apibūdina, kaip komunikacija vyksta iš sociokultūrinio konteksto A, kuriame nustatomi komunikacijos ketinimai, į sociokultūrinį kontekstą B, kurį nusako komunikacinė funkcija. Vertėjas surenka informaciją iš originalo kalbos, ekstralingvistinių elementų, pasitelkia situacines ir tekstines žinias ir visa tai tampa jo komunikacijos ketinimais, kuriuos jis perteikia klausytojui, atsižvelgdamas į pastarojo situacines ir tekstines žinias. Stenzl siekė sukurti visa apimančią sinchroninio vertimo modelį, pagal kurį tarpkalbinės komunikacijos užduotis atlieka kalbėtojas, vertėjas ir klausytojas atskirtuose situaciniuose kontekstuose.

Kaip pažymi Kaminskienė ir Maskaliūnienė (2013:60), „sąmoningai ar ne, tekstą suvokiame kaip komunikacijos aktą, kaip tam tikrą reiškinį, kurį lemia kontekstas. Tik komunikacijos akte žodžiai, žodžių junginiai, kolokacijos ar frazeologizmai (idiomos) įgyja prasmę, kuri daro tekstą suvokiamą adresatui“. Dėl šios priežasties vertimo žodžiu tekstas (angl. *interpreted text*) laikomas nauja teksto rūšimi – savarankišku tekstu verčiamajame komunikacijos įvykyje (Riccardi 2002:23). Savo ruožtu vertėjas negali atsiriboti nuo kalbėtojo teksto, nes yra priklausomas nuo jo pasirinkto raiškos būdo, pasirinktos informacijos keitimosi spartos ir aplinkos, kuriuos vertėjas tiesiog imituoja (Setton 2006:375, taip pat Jones 2002:93).

Komunikacijos ir jos konteksto, arba diskurso, sąvoka yra dvejopa: gali būti išorinis ir vidinis kontekstas (Schegloff 1992). Išorinis kontekstas dažniausiai apima klasės, etninius ir lyties aspektus, kurie gali tam tikru būdu formuoti socialinį gyvenimą. Šiuo atveju labai svarbi institucinė, regioninė, nacionalinė ir kultūrinė aplinka, kurioje vyksta bendravimas. Kita vertus, vidinis kontekstas formuojamas

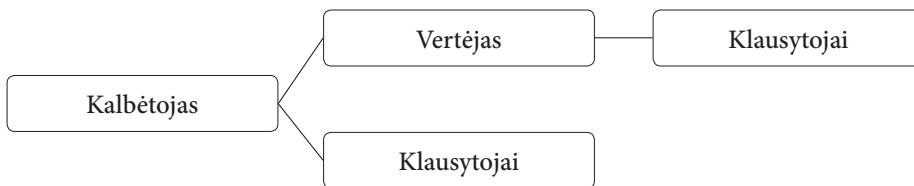
pačių dalyvių, kurie pasirenka komunikacijos temą, nustato, kas yra pagrindinio pranešimo gavėjas, ir pan. Vertėjas žodžiu vertime turi atspindėti abu kontekstus, nes kai adresantas siunčia pranešimą adresatui, svarbu, kad jų suvokiamas kontekstas būtų tas pats.

Taigi norint užtikrinti sėkmingą komunikaciją, reikia orientuotis į kontekstą, „kurį adresatai galėtų suvokti ir kuris būtų arba žodinis, arba galimas verbalizuoti“ (Hawthorn 1998:155). Iš esmės kontekstas yra ir kognityvinis konstruktas, apimantis ir klausytojo požiūrį į kalbėtoją, bendras bendrąsias ir dalykines žinias – visa tai daro įtaką vertimo procesui ir vertėjo veiksmams (Setton 2006:376). Kitaip tariant, vertėjas atlieka dvigubą darbą: kuria galimą prasmę iš to, ką pasakė kalbėtojas, ir interpretuoja tekstą, remdamasis juos siejančiu kontekstu, po to perteikia tą informaciją klausytojui, darydamas prielaidą, kad juos irgi sieja bendras kontekstas, padėsiantis klausytojui suvokti perduodamą informaciją teisingai. Kaip pažymi Settonas (2006:382), bendras kontekstas yra būtina sinchroninio vertimo sąlyga.

2.1.2. Verčiamasis įvykis

Verčiamasis įvykis (angl. *interpreted event*) yra unikalus žodinės komunikacijos būdas, nes vienu metu vyksta ir pirminė, ir antrinė komunikacija. Roy (2000), remdamasi Hymesos socialinės aplinkos apibūdinimo terminologija, išskiria dvi verčiamųjų įvykių rūšis: vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis (angl. *Single Speaker Interpreted Event*) ir pokalbio verčiamasis įvykis (angl. *Conversational Interpreted Event*).

Vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis (2 pav.) – komunikacijos situacija, kai kalba vienas iš dalyvių, kuris pasirenka kalbos temą, sprendžia, kada pradėti ir baigti kalbėti, ar atsakyti į klausimus ir pan. Tai gali būti konferencijoje skaitomi pranešimai, paskaita universitete ir pan. Šioje situacijoje auditorija aktyviai nedalyvauja, o pagrindinis kalbėtojo ir klausytojų tikslas yra suteikti ir gauti informacijos. Tokiu atveju vertėjo žodžiu tikslas bus perteikti informaciją klausytojams, nesuprantantiems kalbos, kuria kalba kalbėtojas. Dėl to manoma, kad vertėjų vaidmuo tokiose situacijose yra pasyvus.

2 pav. Vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis (pagal Roy 2000:45)

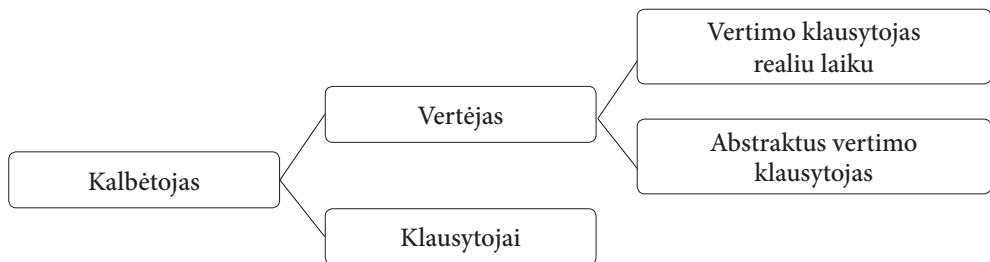
Pokalbio verčiamasis įvykis (3 pav.) – komunikacijos situacija, kai skirtingomis kalbomis kalbasi du ar daugiau asmenų, dažnai turintys skirtingus tikslus. Be pirminių tikslų, tokių kaip suteikti ar gauti informaciją, kalbėtojai gali turėti ir kitų tikslų, pavyzdžiui, išsaugoti arba sukurti tam tikrą savo įvaizdį. Vertėjai žodžiu dažnai laikomi „beasmeniais“ (angl. *non-person*) (Pöchhacker 2010:147), nes vykstančioje komunikacijoje jie nieko negali pridurti. Tačiau pokalbio verčiamojo įvykio atveju vertėjo žodžiu vaidmuo yra aktyvus, nes jis yra pokalbio tarpininkas (angl. *mediator*). Wadensjō šį pokalbio verčiamąjį įvykį lygina su šokiu ir vadina komunikacijos *pas de trois* (Wadensjō 1998:12). Šio tipo verčiamųjų įvykių pavyzdžiai – gydytojo ir paciento, imigracijos pareigūno ir prieglobsčio prašytojo pokalbiai ir pan. Straipsnyje apie vertimą žodžiu ir tarpkultūrinę komunikaciją Spencer-Oatey ir Xing (2009) parodė, kad pokalbio verčiamajame įvykyje vertėjo vaidmuo interaktyvus, o jo pasirinkimus lemia jo ir (arba) kliento kultūra.

3 pav. Pokalbio verčiamasis įvykis (pagal Roy 2000:45)

Settonas (1999:5) teigia, kad konferencijų vertimas žodžiu yra neatsiejamai susijęs su konkrečia situacija ir auditorija, tai atsispindi ir standartinėse vertėjų žodžiu sutartyse, kur rašoma, kad vertėjo žodžiu paslaugos teikiamos tik klausytojams, kurie užsidėję ausines klausosi tiesioginio vertimo (AIIC Bendrosios darbo sąlygos, 4 straipsnis). Šiuo teiginiu galima buvo neabejoti tuo metu, kai Settonas apie tai rašė, tačiau per pastaruosius 18 metų informacinės technologijos tiek pažengė į priekį, kad kai kurie svarbūs tarptautiniai renginiai, Europos Parlamento plenariniai posėdžiai

ar konferencijos transliuojami internetu, todėl klausytis vertimo gali kas tik nori. Tad vertėjai turi dar vieną – abstraktų – klausytoją. Dėl šios priežasties prie pirmiau minėtų verčiamųjų įvykių reikia pridėti dar vieną, kuris yra ypač paplitęs Europos Sąjungos institucijose. Jį būtų galima pavadinti išplėstiniu vieno kalbėtojo verčiamuoju įvykiu (4 pav.), pabrėžiant, kad šioje komunikacijos situacijoje vertimo klausosi ir tiesiogiai komunikacijos procese nedalyvaujantys klausytojai, kuriems taip pat svarbu ne tik gauti informaciją, bet ir suprasti visą komunikacijos situacijos kontekstą.

4 pav. Išplėstinis vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis (schema autorės)

Darbe pristatomoje atvejo analizėje nagrinėjamos konferencijos (žr. 7 skyrių) yra būtent tokie išplėstiniai vieno kalbėtojo verčiamieji įvykiai, t. y. šiuo atveju verčiant realiu laiku vyksta vieno kalbėtojo verčiamasis įvykis, kurio klausytojai (salėje ar prisijungę nuotoliniu būdu) dalyvauja įvykyje tiesiogiai, bet jis nesibaigia konferencijai pasibaigus. Vėliau kas nori gali prisijungti prie EP renginių interneto svetainės ir išklausyti vertimo įrašus, tapdami „abstrakčiais“ verčiamojo įvykio dalyviais, nors paties renginio metu vertimo jie nesiklausė. Be to, tai suteikia galimybę eksperimente (žr. 6 skyrių) panaudoti realios konferencijos ištrauką: tam tikra prasme vertėjų užduotis yra tokia pati – tiek realiai vertę vertėjai be tiesioginių klausytojų vertė ir abstrakčiam klausytojui, tiek ir dalyvavusieji eksperimente vertė abstrakčiam klausytojui, kuris tiesiogiai komunikacijoje nedalyvavo.

2.2. Forma ir prasmė

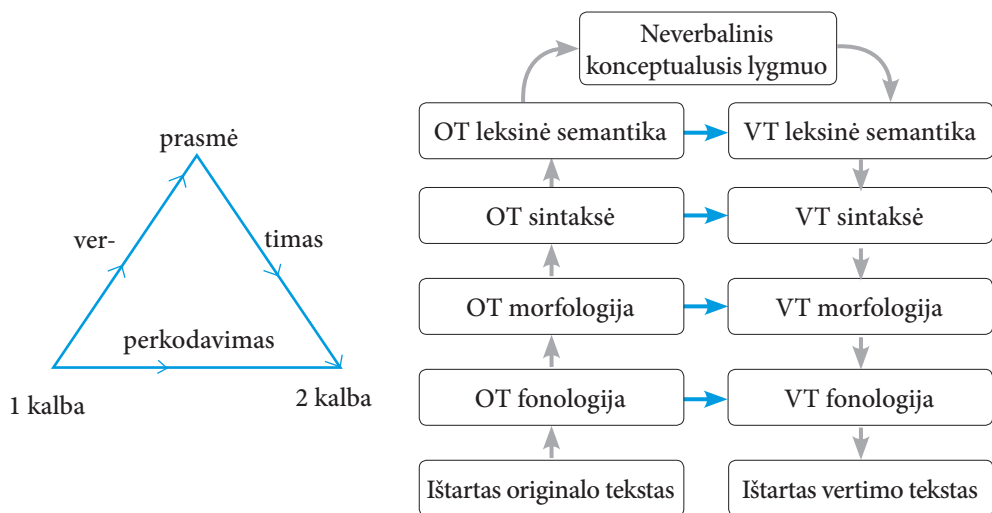
Ekvivalentiškumo ir ekvivalentiško poveikio idėja sutinkama daugelio autorių, tiriančių vertimo žodžiu tikslumą, darbuose. Vertimo ekvivalentiškumo idėją pirmasis pateikė Jakobsonas (1959/2004), o vėliau išplėtojo Nida (1964/2004), išskir-

damas formalųjį ir dinamiškąjį ekvivalentiškumą. Formalusis ekvivalentiškumas – tai pranešimo perteikimas vertimo kalba kaip galima artimesne originalo kalbai forma ir turiniu, o dinamiškasis ekvivalentiškumas – kai siekiama kuo natūralesnės išraiškos (Nida 1964/2004:156). Vertime žodžiu pastarasis atitinka Déjean Le Féal (1990:155) suformuluotą ekvivalentiško poveikio (angl. *equivalent effect*) sąvoką, kuri reiškia, kad klausydamiesi vertimo klausytojai turėtų patirti tą patį, kaip ir klausydamiesi originalo.

Taigi vertimo žodžiu tyrėjų manymu, originalo tekstas vertimo žodžiu procese gali virsti vertimo tekstu dviem būdais: perteikiant formą (angl. *form-based*) ir perteikiant prasmę (angl. *meaning-based*) (plg. Seleskovitch 1975; Anderson 1994; Paradis 1994; Fabbro ir Gran 1994; Isham 1994; Lonsdale 1997; Massaro ir Shlesinger 1997; Dam 1998, 2001). Kai kurie tyrėjai šiuos vertimo būdus vadina atitinkamai horizontalaus ir vertikalaus vertimo strategijomis (De Groot 1997, 2000). Formos vertimas kartais dar vadinamas pažodiniu vertimu ir dažniausiai apibrėžiamas kaip daugiau ar mažiau tiesioginis originalo teksto struktūrų perkėlimas į vertimo tekstą, t. y. vertėjas žodžiu, kurdamas vertimo tekstą, seka originalo teksto paviršine struktūra, vyksta vadinamasis *perkodavimas* (angl. *transcoding*). Prasminis vertimas reiškia, kad vertėjas atsiriboja nuo originalo teksto formos (vyksta *deverbalizacija* (angl. *deverbalization*) ir vertimo tekstu perteikia originalo teksto prasmę (Dam 2001).

Interpretacinės vertimo teorijos (angl. *Interpretive Theory of Translation*), dar vadinamos prasmės teorija (pranc. *Théorie du sens*), kuriai atstovauja Paryžiaus mokykla, šalininkai griežtai atskyrė perkodavimą nuo deverbalizacijos, vertimą žodžiu vaizduodami kaip trikampį procesą (5 pav.), kurio viršūnėje yra vertėjo suvokta, bet nuo lingvistinės formos atskirta, prasmė (Seleskovitch 1978). Lederer (1981) teigia, kad perkodavimas vyksta, kai kalbėtojas pradeda naują mintį, tačiau minties pabaigoje jau vyksta vertimas (pasitelkiant deverbalizaciją), o kalbėtoju kalbant toliau perkodavimo atvejų vis mažėja (cit. iš Setton 1999:42).

Svarbu pažymėti, kad perkodavimas gali vykti skirtinguose kalbos sistemos (fonologijos, morfologijos, sintaksės ir semantikos) lygmenyse taikant automatines vartojimo taisykles (Paradis 1994). Vienas lingvistinis elementas originalo kalboje yra tiesiogiai pakeičiamas jo struktūriniu atitikmeniu vertimo kalboje. Prasminio vertimo atveju vertėjas originalo kalba (OT) pasakytą tekstą suvokia neverbaliniame conceptualiajame lygmenyje ir tada jo prasmę perteikia vertimo kalba (VT) (žr. 5 pav.).

5 pav. Seleskovitch vertimo trikampis (kairėje) (Pöchhacker 2008:97) ir Paradis (1994) vertimo būdai (pilkos rodyklės simbolizuoja prasmės vertimą, mėlynos – perkodavimą)

Visiškas formos ir prasminio vertimo atskyrimas yra gana dirbtinas, nes brėžti takoskyrą tarp „grynų“ vertimo būdų vargu ar įmanoma. Pavyzdžiui, Gile'is (2000) mano, kad tokia deverbilizacija, apie kurią rašė Paryžiaus mokyklos atstovai, yra kraštutinumas. Realistiškiau kalbėti apie tai, kad vertėjai turi suprasti, jog originalo teksto forma neturėtų trukdyti vertimo teksto formos formavimui, bet jie gali sąmoningai remtis originalo pranešimo forma, kad strategiškai sukurtų prasmingą vertimo kalbos tekstą (Gile 2000, 2009; Janzen 2005). Seleskovitch (1978:96) taip pat sutinka, kad, „nors vertimas žodžiu pirmiausia grindžiamas prasme, joks vertimas, kad ir kaip jis būtų nutolęs nuo originalo lingvistinės sistemos, negali būti atliktas visai be perkodavimo“. Taigi vertėjai turi remtis tiek originalo, tiek vertimo kalbos žiniomis, atsižvelgdami į diskurso kontekstą ir pranešimo funkcijas.

Patyręs vertėjas gali versti abiem būdais, priklausomai nuo vidinių ir išorinių aplinkybių (pvz., Paradis 1994; Lonsdale 1997; Massaro ir Shlesinger 1997; Dam 2001), ir tai gali daryti sąmoningai arba pasąmoningai (Isham 1994). Pagrindinis skirtumas tarp pažodinio vertimo ir prasminio vertimo yra tas, kad perkoduojant trumpi vertimo vienetai gali būti perteikiami kita kalba net ir iki galo nesupratus originalo teksto, o perteikiant prasmę būtina suprasti ne tik tekstą, bet ir už jo slypinčius pragmatinius kalbėtojo ketinimus. Dėl šios priežasties laikoma, kad pras-

minis vertimas yra kokybiškesnis. Vertėjai negali per daug laikytis originalo kalbos struktūros pateikdami tekstą vertimo kalba, nes dėl to gali kilti problemų (Hatim ir Mason 1990; Baker 1992; Robinson 1997; Leeson 2005; Gile 2009):

- Pernelyg sekdamas originalo kalbos sintakse ar leksika, vertėjas gali „užstringti“, nes vertimo ir originalo kalbų gramatika skiriasi.
- Vertėjai gali neišnaudoti savo kalbinių gebėjimų – tai galima padaryti tik susitelkus į sakomos minties prasmę, o ne formą.
- Daugiau atsilikus nuo kalbėtojo ir per mažai analizuojant girdimą tekstą, didėja interferencijos tikimybė. Tai gali būti netaisyklingas tarimas, gramatinės klaidos, „netikrų draugų“ pasirinkimas ar pan.
- Prioritetą teikdami kalbos formai, vertėjai gali paviršutiniškiau klausytis girdimos informacijos, tad, Gile'io (2009) teigimu, padaroma daugiau klaidų.

Dėl šių priežasčių manoma, kad vertėjai žodžiu dažniausiai verčia naudodami prasminio vertimo strategiją, o pažodžiui verčia tik tais atvejais, kai kyla vidinių sunkumų (dėl nuovargio, streso) ar atsiranda išorinių kliuvinių (greitai sakomos originalo kalbos, minima daug skaičių, pavardžių, terminų ir pan.) (Lonsdale 1997; Massaro ir Shlesinger 1997, plg. Seleskovitch 1975; Gile 2009). Tačiau Dam (2001) atliktas tyrimas, kuriame ji tyrė vertimo rezultatus vertėjams verčiant sunkesnę ir lengvesnę kalbą, parodė, kad versdami lengvesnes kalbas vertėjai dažniau naudoja pažodinio vertimo strategiją, o versdami sudėtingesnes kalbos vietas pereina prie prasminio vertimo. Šio tyrimo rezultatai svarbūs ne tik todėl, kad empiriškai paneigia vieną iš seniai galiojusių vertimo žodžiu prielaidų, bet ir todėl, kad parodo, jog tomis prielaidomis negalima pasikliauti, jeigu neatlikta jas įrodančių tyrimų.

2.3. Atsilikimas nuo kalbėtojo

Nors sinchroninis vertimas vadinamas „sinchroniniu“, tai nereiškia, kad vertėjas tuo pat metu sako tą patį, ką ir kalbėtojas, tik kita kalba. Versdami sinchroniškai vertėjai turi apdoroti labai daug informacijos. Kaip apskaičiavo Seleskovitch (1978:122), vertėjai žodžiu per dieną apdoroja ir ištaria maždaug 20 000 žodžių, kai tuo tarpu vertėjai raštu per dieną išverčia apie 3000 žodžių. Ir nors

tyrimai rodo, kad kalbėtojai ir vertėjai tuo pat metu kalba 65–75 % laiko (Barik 1969; Gerver 1975; Chernov 1978), vertėjai sako tai, ką kalbėtojai jau yra pasakę, taigi vertėjai atsilieka nuo kalbėtojo (angliškai atsilikimas nuo kalbėtojo vadinamas *ear-voice span*, *time lag* ar tiesiog *lag*). Pirmasis šio reiškinių tyrimas atliktas dar praėjusio amžiaus 6-ajame dešimtmetyje (Paneth 1957/2002). Nuo to laiko įvairūs atsilikimo nuo kalbėtojo tyrimų rezultatai parodė, kad tarp segmento, pasakyto originalo kalba, ir to paties segmento išvertimo į vertimo kalbą praeina nuo 2 iki 10 sekundžių (Setton 1999:28), o dažniausias atsilikimas yra 2 ar 3 sekundės (Barik 1973; Christoffels et al. 2006) arba 4–5,7 žodžio (Gerver 1976; Goldman-Eisler 1972; Christoffels ir De Groot 2005). Tokius rezultatus patvirtina tyrimai, atlikti su skirtingo tipo tekstais, skirtingais vertėjais ir skirtingomis kalbomis (Pöchhacker 2016).

Kai kuriuose tyrimuose tirtas išorinių veiksnių poveikis atsilikimui, pavyzdžiui, kalbėjimo greičio (Barik 1973; Lee 2002) ar teksto sudėtingumo (Lamberger-Felber 2001; Podhajska 2008) poveikis. Kituose tyrimuose dėmesys skirtas vidiniams informacijos apdorojimo procesams – strategijoms (Gile 1997) ar segmentavimui (Goldman-Eisler 1972).

Tinkamo (didesnio ar mažesnio) atsilikimo pasirinkimas priklauso nuo dviejų skirtingų taktikų. Viena vertus, vertėjams pravartu laukti daugiau informacijos prieš pradėdant versti, kad geriau suprastų girdimą tekstą ir jo kontekstą. Kita vertus, kuo ilgiau delsiama versti, tuo didesnė apkrova tenka trumpalaikiai atminčiai ir dėl to didėja rizika, kad originalo teksto informacija vertimo tekste bus praleista. Pavyzdžiui, Lee (2002) tyrimas parodė, kad didelis atsilikimas nuo kalbėtojo turi neigiamą poveikį ne tik apdorojamo segmento vertimo kokybei, bet ir po jo einančio segmento informacijos apdorojimui. Todėl vertėjams reikia gebėti pasirinkti tokį kognityvinės informacijos apdorojimo greitį, kuris padėtų išlaikyti pusiausvyrą tarp visiškai suprasto originalo kalbos segmento ilgio ir veikliosios atminties¹ (angl. *working memory*) pajėgumų ribos (Christoffels ir De Groot 2005).

¹ Angl. *working memory* – veiklioji atmintis. Anglų-lietuvių kalbų psichologijos žodynas, 2013.

2.4. Vertimo žodžiu vienetas

Visiškai suprastas originalo kalbos segmentas laikytinas vertimo žodžiu vienetu, kurį vertėjas gali pradėti versti nelaukdamas minties tęsinio, t. y. vertimo žodžiu vienetas yra originalo kalbos pasakymo dalis, suprantama tik visa kartu ir turinti konkrečią prasmę, kurios negalima suskaidyti į smulkesnius vienetus (Lederer 1978). Todėl vertimo žodžiu literatūroje dažnai vartojama prasminio vertimo žodžiu vieneto sąvoka (angl. *meaningful interpreting unit*). Sinchroniškai verčiančiam vertėjui toks vienetas gali būti atskiras žodis, žodžių junginys, frazė arba sakiny (plg. Vaišnoras 2014:152), bet ne ilgesnis tekstas. Nors kalbos, paimtos bendrai, dažniausiai perteikia vieną pranešimą, išreiškia vieną „prasmę“, informacija šiai bendrai prasmei perteikti nuosekliai formuojama iš atskirų segmentų, kol sukuriama norimos perteikti informacijos tekstas, pranešimas ir (arba) poveikis (Gile 2008:64).

Vis dėlto vertimo žodžiu vienetas tik labai retais atvejais yra vienas žodis, nors vertime raštu tai gana įprasta. Tokia išvada sudaro prielaidas autoriams teigti, kad vertime žodžiu vyksta aukštesnio lygio perfrazavimas (Goldman-Eisler 1980; Schweda-Nicholson 1987), o vertimo žodžiu vieneto ilgis dažniausiai priklauso nuo vertimo vieneto sudėtingumo, kuris lemia ir didesnę arba mažesnę vertėjo atsilikimo trukmę.

Pavyzdžiui, Goldman-Eisler (1972), išanalizavusi, kada vertėjai pradeda versti, nustatė, kad apie 92 proc. vertimo vienetų sudaro bent veiksny ir tarinys, t. y. predikatinė struktūra. Jos nuomone, veiksmazodis yra pagrindinė originalo teksto dalis. Tai rodo ir faktas, kad vertėjai neverčia teksto, nesulaukę veiksmazodžio, kuris kai kuriose kalbose sakomas sakinio pabaigoje. Panašią išvadą priėjo ir Ding et al. (2005), parodę, kad predikatinės struktūros gali būti naudojamos kaip vertimo žodžiu vienetai kuriant sinchroninį mašininį vertimą. Todėl atliekant empirinį tyrimą šiame darbe taip pat buvo laikomasi prielaidos, jog vertimo žodžiu vienetas yra predikatinė struktūra.

Bet kokio vertimo žodžiu tyrimo vienetas – segmentas nebūtinai sutampa su vertimo žodžiu vienetu. Tiriamas segmentas gali būti ilgesnis (pvz., viename segmente gali būti keli vertimo vienetai) arba trumpesnis, kai vertimo vienetas skaidomas į kelis segmentus. Tai priklauso nuo tyrimo tikslo: atliekant šio darbo eksperimentą naudojami segmentai, kurie kartais sutampa su vertimo vienetu – predikatinė struktūra, kitais gi atvejais ji suskaidoma į trumpesnius segmentus. Atliekant atvejo analizę, atvirksčiai, segmentai ilgesni, jie apima kelis vertimo vienetus.

3. KOGNITYVINIAI SINCHRONINIO VERTIMO TYRIMO ASPEKTAI

Sinchroninio vertimo tyrimuose jau sukurtas ne vienas modelis, kurių tikslas – nusakyti vertėjų protinės veiklos procesus. Tuo tikslu į kognityvinius modelius turi būti įtraukti trys pagrindiniai komponentai: 1) lingvistinės prasmės prigimtis; 2) produkavimas (kaip mintys ir prasmės išreiškiamos kalbos priemonėmis); 3) supratimas (procesas, per kurį suprantame, ką kitas asmuo norėjo pasakyti) (Wilcox ir Shaffer 2005:27). Šiame skyriuje aprašomi svarbiausi kognityviniai vertimo žodžių tyrimų modeliai, didžiausią dėmesį skiriant Gile'io pastangų modeliui.

3.1. Kognityviniai vertimo žodžių tyrimų modeliai

Vienas iš informacijos apdorojimo teorijų pradininkų Gergeris (1975:119) teigė, kad vertėjo žodžių užduotis yra sudėtinga žmogaus atliekama informacijos apdorojimo forma, kuri apima verbalinės informacijos gavimą, saugojimą, transformaciją ir perteikimą. Gergeris (1975) sukūrė ir patį pirmąjį psichologinį informacijos apdorojimo modelį, pritaikytą sinchroniniam vertimui. Pagal šį modelį sudėtingoje struktūrinėje informacijos srautų diagramoje vaizduojami procesai, vykstantys smegenyse apdorojant gaunamą informaciją ir pateikiant perduodamą informaciją. Vertėjo užduotis yra atkoduoti originalo kalbos prasmę pereinant iš paviršinės struktūros į giluminę struktūrą.

Kadangi pagal šį modelį vertimo žodžių procesas vaizduojamas psichologiniu, o ne lingvistiniu aspektu, jame nekalbama apie patį vertimo procesą (angl. *translational process*), nors Gergeris aiškiai skiria lingvistinę paviršinę struktūrą (garsus, žodžius, sakinius) nuo gilesnės prasmės, kurią suvokia vertėjas (Pöchlhacker 2004:101). Pasak Gergerio (1975:126), vertėjai gali pasirinkti versti iš karto arba palaukti ir įsitikinti, ar kalbos segmentas, kurį jie ką tik išgirdo, yra prasminis vertimo žodžių vienetas. Jis pirmą kartą pabrėžė savitikros² (angl. *self-monitoring*) svarbą sinchroninio vertimo procese.

² Angl. *self-monitoring* – savitikra. Anglų-lietuvių kalbų psichologijos žodynas, 2013.

Kitą modelį, skirtą informacijos apdorojimo operacijoms sinchroninio vertimo metu paaiškinti, sukūrė Barbara Moser (vėliau Moser-Mercer) 1978 m. Šis modelis buvo grindžiamas kalbos supratimo psicholingvistiniais principais (ypač Massaro 1978) ir, kaip ir Geriverio (1975) modelis, apėmė keletą sprendimų priėmimo etapų. Po kiekvieno sprendimo procesas arba vyksta toliau, arba grąžinamas į ankstesnį etapą. Pagal šį modelį procesas gali vykti ir iš apačios į viršų, ir iš viršaus į apačią (Moser-Mercer 2002:151). Procesas iš apačios į viršų siejamas su kalbėtojo pateikiamos informacijos atkodavimu fonetiniame lygmenyje, sintaksinės struktūros atpažinimu ir gautos informacijos analize. Procesas iš viršaus į apačią suprantamas kaip ankstesnių bendrųjų, lingvistinių ir kontekstinių žinių susiejimas su analizuojama gauta informacija.

Moser-Mercer modelis panašus į Geriverio tuo, kad pabrėžiamas sinchroninio vertimo dinamiškumas, tačiau Moser-Mercer stengėsi išsamiau aprašyti girdimos informacijos apdorojimo procesus ir labiau atsižvelgė būtent į vertimo specifika. Dar vienas svarbus aspektas, skiriantis Moser-Mercer modelį nuo Geriverio modelio, yra tas, kad į jį įtrauktas numanymo veiksnys. Moser-Mercer (1978:360) pastebėjo, kad kai kuriose situacijose vertėjai gali mažiau dėmesio kreipti į gaunamą informaciją, nes turėdami daug konkrečios kalbos ar kelių kalbų žinių, taip pat sintaksinių ir kontekstinių žinių apie konferencijoje aptariamą temą, gali patys nuspėti, ką kalbėtojas pasakys.

Numanymas yra svarbi ir Chernovo (1978) tikimybių numatymo modelio (angl. *Probability Prediction Model*) sudedamoji dalis. Jis grindžiamas mintimi, jog sinchroninis vertimas galimas dėl pagrindinio diskurso požymio – perteklinės informacijos (angl. *redundancy*). Ši sąvoka reiškia paeiliui einančių vienetų tarpusavio ryšį, dėl kurio dalis pranešimo gali būti praleidžiama nepakenkiant komunikacijai, nes prarastą informaciją klausytojas gauna iš aplinkinių vienetų, lingvistinio ar kitokio konteksto.

Perteklinė informacija gali būti objektyvi arba subjektyvi. Objektyvi perteklinė informacija gali būti akustinė (dėl kalbos prozodinių elementų), vieno pasakymo lygmenyje (angl. *utterance level*) pakartojama semantinė informacija ir viso teksto lygmenyje pakartojami įvardžiai ar teminių tęstinumą užtikrinantys žodžiai. Subjektyvi perteklinė informacija gaunama inferencijos (numanymo) būdu. Kuo geriau

vertėjas pasirengia vertimui, kuo daugiau turi patirties ir kuo ilgiau verčia viena tema, tuo daugiau tokios informacijos jis gali numanyti. Šiuo modeliu paaiškinama, kodėl verčiant sinchroniškai sudėtingiau perteikti daug informacijos turintį turinį, poetinius intarpus, teisinius dokumentus ar vardijamus skaičius (Setton 2003:54), pabrėžiant kad tokią informaciją sunku numanyti (Chernov 1994).

Paryžiaus mokykla taip pat išskiria tris pagrindines sudėtines sinchroninio vertimo dalis: suvokimą, deverbilizaciją ir formulavimą (angl. *comprehension, de-verbalization, expression*) (Seleskovitch, Lederer 1984, cit. iš Seeber 2015). Pirmame etape vertėjas analizuoja girdimo lingvistinio signalo reikšmę (angl. *meaning*). Antrame etape jis sąmoningai lingvistinį signalą pamiršta ir išlaiko tik prasmę (angl. *sense*), t. y. deverbilizuoja pranešimą, kad trečiajame etape perteiktų tą pranešimą savais žodžiais (Schjoldager 1994:77).

Lederer (1981:50), viena iš ištikimiausių Seleskovitch sekėjų, sukūrė labai detalų sinchroninio vertimo modelį, susidedantį iš aštuonių vienu metu vykstančių procesų (cit. iš Vaišnora 2014:147):

- Nuosekliai vykstantys nuolatiniai procesai:
 - klausymas;
 - suvokimas;
 - konceptualizacija (lingvistinės informacijos nukreipimas į kognityvinę atmintį ir susiejimas su joje saugomomis žiniomis);
 - formulavimas.
- Nuolatiniai giluminiai su pertrūkiais vykstantys procesai:
 - komunikacinės situacijos vertinimas;
 - savitikra.
- Pertraukiami procesai:
 - perkodavimas (pvz., terminų ar tikrinių vardų, kurie turi tiesioginius atitikmenis kalbose, iš kurių (į kurias) verčiama);
 - specifinių leksinių vienetų paieška.

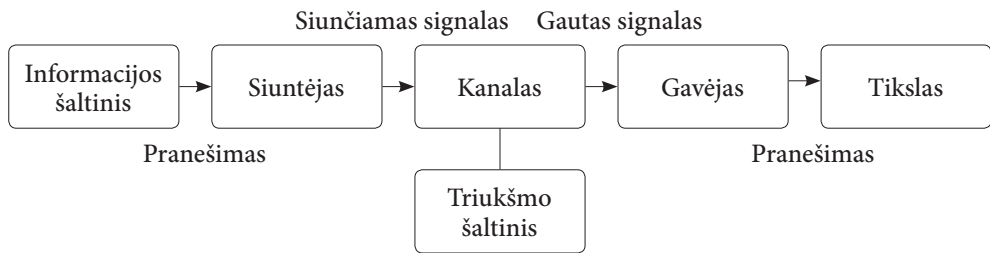
Evoliucinės psichologijos atstovai mano, kad žmonių suvokimas grindžiamas informacijos pokyčių paieškomis, tad mūsų dėmesys yra nukreipiamas į naują informaciją, kuri diskurse išreiškiama rema, o informacija, kuri išreiškiama tema, gali būti pasakyta trumpiau (Setton 2003:18). Tai minima ir Chernovo (1978), ir Le Ny

(1978) modeliuose. Le Ny (1978), psicholingvistinio vertimo žodžiu modelio kūrejo, teigimu, sinchroninis vertimas įmanomas tik todėl, kad vertėjai greičiau nei kiti klausytojai pamiršta išsakytos minties formą, nes geba išskirti semantinę turinį. Turinio apdorojimo laikas priklauso nuo girdimo teksto semantinio turtingumo ir ypač nuo to, kiek yra *naujos* semantinės informacijos.

Settono (1999:63) sukurtas kognityvinis-pragmatinis modelis jungia, kaip teigia pats autorius, geriausias teorijas. Šiame modelyje sinchroninis vertimas laikomas motyvuota kalbos supratimo užduotimi, kurią atliekant renkama informacija iš įvairių audiovizualinių ir kognityvinių impulsų. Settonas (2003:63) teigia, kad psicholingvistika ir pažintinė psichologija gali padėti įvertinti, kaip gerai ir kaip ilgai žmonės prisimena žodžius, skaičius ar mintis ir kaip paskirstomas dėmesys, o vertimo žodžiu tyrėjai praktikai atkreipė dėmesį ir į tai, be ko sinchroninis vertimas negali vykti, t. y. į nuspėjimą, numanymą, turimas žinias ir kontekstą bei jų svarbą supratimui, taip pat atkreiptas dėmesys į prozodiją, ritmą ir visą pragmatinį paketą.

3.2. Pastangų modelis

Vertimo žodžiu moksle sąvoka „vertimo procesas“ dažniausiai suprantama kaip veikla, transformuojanti gaunamą informaciją į perteikiamą informaciją (angl. *process transforming an input into an output*) (Pöchhacker 2004:52). Gaunamos ir perteikiamos informacijos apibrėžtys skirtinguose modeliuose gali skirtis. Anksčiausiai pradėta kalbėti apie žodinės informacijos perteikimą (angl. *verbal transfer*). Vertimas (raštu ir žodžiu) laikytas procesu, per kurį vienos kalbos žodžiai yra keičiami kitos kalbos žodžiais (Chesterman 1997:20). Praėjusio amžiaus 6-ajame dešimtmetyje buvo populiarus vertimo žodžiu vaizdavimas kaip kalbos perjunginėjimas (angl. *language switching*), daugiausia sulaukęs elgsenos psichologų dėmesio, tačiau šis lingvistinių kodų keitimas aktualus ir komunikacijos modeliams, kuriuose vertėjas laikomas kodų perjungėju tarp šaltinio ir gavėjo. Dauguma kognityvinės informacijos apdorojimo tyrėjų remiasi Shannono ir Weaverio (1949) linijiniu komunikacijos modeliu (6 pav.), pagal kurį šaltinio siunčiamas pranešimas yra užkoduojamas ir kanalu siunčiamas gavėjui, kuris jį atkoduoja. Pranešimo šaltinis (siuntėjas) yra aktyvus, o gavėjas – pasyvus.

6 pav. Shannono ir Weaverio linijinis komunikacijos modelis (Shannon ir Weaver 1949)

Siuntėjui ir gavėjui kalbant skirtingomis kalbomis, kanale turi įvykti kalbos perjungimas. Suprantama, tai nevyksta automatiškai: nuo momento, kai kalbėtojas ištaria žodžius, iki momento, kai vertėjas juos išverčia, vertėjo galvoje įvyksta sudėtingas procesas, apimantis išgirstos informacijos suvokimą, įsiminimą, vertimą ir savitikrą. Visiems šiems procesams reikia didelių protinių informacijos apdorojimo pajėgumų. Siekdamas studentams paaiškinti šiuos vertimo žodžiu metu vykstančius procesus, Gilė'is 1985 m. pirmą kartą pristatė sinchroninio vertimo pastangų modelį, kuris dėl savo paprastumo, o kartu ir plačių aiškinimo galimybių greitai išpopuliarėjo mokslinėje bendruomenėje ir dabar juo remiamasi daugelyje eksperimentinių ir tekstynais grindžiamų tyrimų (Pöchhacker 2004:108).

Gilė'is (1995) savo idėjas grindė jau minėtu Shannono ir Weaverio modeliu (Setton 2003:43) ir teigė, kad versdamas sinchroniškai vertėjas visus savo pajėgumus paskirsto trimis pagrindinėms užduotims (kurias Gilė'is vadina pastangomis): klausymui ir analizei (L), išsaugojimui trumpalaikėje atmintyje (M), kalbos produkavimui (P) ir šių pastangų derinimui (C). Taigi gaunama tokia lygtis (Gile 2009:168):

$$\text{sinchroninis vertimas} = L + M + P + C,$$

kur „+“ ženklas interpretuojamas plačiau, o ne kaip aritmetinė sudėtis.

Klausymo ir analizės pastangomis suvokiamas originalo tekstas trumpai (iki kelių sekundžių) išsaugomas trumpalaikėje atmintyje, kad produkavimo pastangomis vertėjas perteiktų mintį vertimo kalba. Taigi vertėjo tikslas yra tinkamai paskirstyti turimus pajėgumus šioms pastangoms. Jei to padaryti nepavyksta, vertimo tekste

atsiranda praleidimų, klaidų ar kitaip nukenčia vertimo kokybę. Pavyzdžiui, jeigu vertėjas per daug jėgų įdeda gražiai formuluodamas kalbėtojo išsakytą segmentą A, gali nelikti pakankamai pajėgumų kalbėtojo sakomam segmentui B išgirsti, suprasti ir perteikti (Gile 2009:171). Nors visos pastangos gali būti naudojamos tuo pačiu metu, jos nukreiptos į skirtingus originalo teksto segmentus: tuo metu, kai produkuojamas segmentas A, trumpalaikėje atmintyje įsimenamas segmentas B, o klausymo ir analizės pastangos nukreiptos į segmentą C. Toliau šiame skyriuje visos pastangos pristatomos atskirai.

3.2.1. Klausymo ir analizės pastangos

Gilė'is (2009:162) teigia, kad klausymo ir analizės pastangos apima visas su suvokimu susijusias operacijas: nuo pašoninės garso bangų, kuriomis pateikiamas originalo tekstas ir kurios pasiekia vertėjo ausis, analizės iki žodžių atpažinimo ir galutinio sprendimo dėl ištarto teksto prasmės. Svarbu pabrėžti, kad Gilė'is šias pastangas vadina klausymo *ir* analizės pastangomis, nes vien klausyti originalo teksto nepakanka: vertėjas turi nuolat atkoduoti kalbėtojo pasakytų žodžių prasmę arba, kitaip tariant, deverbaliuoti originalo tekstą (Seleskovitch 1978). Kadangi lingvistinius ženklus būtina sieti su ekstralingvistinės realybės konstruktais, suvokimas vertime žodžiu nėra automatinis procesas (Gile 2009:162).

Todėl vertėjams gali tekti daugiau protinių pajėgumų investuoti į klausymą ir analizę. Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, verčiant greitą ar labai informatyvią kalbą, šioms pastangoms skiriamų informacijos apdorojimo gebėjimų gali tiesiog neužtekti, dėl to vertime gali atsirasti daug klaidų, ypač praleidimų (Gile 2009:193). Vertimo rezultatą neigiamai paveikti gali skaitoma kalba, sudėtinga sintaksė ar kalbėtojo akcentas. Dėl šių priežasčių vertėjui gali tekti daugiau dėmesio skirti būtent klausymo ir analizės pastangoms, o kitoms pastangoms protinių pajėgumų gali neužtekti. Prie tokios išvados prieita keliuose tyrimuose (pvz., Kurz 2008; Lin, Chang ir Kuo 2013).

3.2.2. Trumpalaikės atminties pastangos

Gilė'io (2009) pastangų modelyje remiamasi Atkinsono ir Shiffrino (1968) trumpalaikės atminties sąvoka. Šie autoriai visą žmogaus atminties sistemą su-

skirstė į tris dalis: sensorinę atmintį, trumpalaikę atmintį ir ilgalaikę atmintį. Visa informacija pirmiausia patenka į sensorinę atmintį, iš kurios vėliau gali pereiti į trumpalaikę arba ilgalaikę atmintį. Tačiau tai neatsitinka automatiškai: sprendimą, kurią informaciją išlaikyti, priima žmogus (Gile 2009:175). Trumpalaikėje atmintyje informacija gali būti išlaikoma apie 30 sekundžių (Atkinson ir Shiffrin 1968:90). Tradiciškai manyta, jog žmogus trumpalaikėje atmintyje gali išsaugoti apie 7 (\pm 2) vienetus informacijos (Miler 1956, cit. iš Cowan 2001), tačiau Cowanas (2001) parodė, kad trumpalaikės atminties talpa yra daug mažesnė: tik 4 informacijos vienetai. O Christoffels (2004) tyrimas atskleidė, kad vertėjų žodžiu atminties geba yra didesnė nei kitų tyrime dalyvavusių asmenų ir kad trumpalaikę atmintį galima lavinti.

Gile'io (2009:169) teigimu, saugomos informacijos kiekis ir trukmė kinta priklausomai nuo konkrečios kalbos ir taip pat gali kisti kiekvienos kalbos metu, todėl identiškos operacijos beveik nesikartoja, o tai neleidžia informacijos išsaugojimo atmintyje proceso automatizuoti. Taip pat pastebėta, kad suvoktą informaciją vertėjas atmintyje išsaugo ilgiau negu tą informaciją, kurią reikia tiesiog perkoduoti, ir, nors vertėjas viską girdi automatiškai, jis aktyviai klausosi tik tos informacijos, kurią reikia perkoduoti, t. y. tikrinių pavadinimų ar skaičių, o ne tokios informacijos, kuri gali būti nuspėjama, kaip, pavyzdžiui, kreipinys „ponios ir ponai“, sakomas kalbos pradžioje (Lederer 1981:75–80; Seleskovitch ir Lederer 1989:154, cit. iš Setton 1999:42).

Versdamas sinchroniškai vertėjas turi nuolat naudotis trumpalaikę atmintimi (dažnai vadinama veikliąja atmintimi), nes visuomet yra laiko skirtumas tarp to, kada kalbėtojas pasako žodžius originalo kalba, ir to, kada vertėjas perteikia juos vertimo kalba. Kaip jau minėta, vertėjas turi neversti teksto, kol neišgirdo, nesuprato ir tinkamai neišanalizavo prasminio vertimo vieneto (žr. 2.4 poskyrį).

Trumpalaikę atmintis suaktyvėja ir tais atvejais, kai sakoma kalba yra labai informatyvi ar nelabai aiškios logikos, kai neįprasta jos lingvistinė struktūra ar nepažįstamas kalbėtojo akcentas arba kalbėjimo stilius (Leeson 2005). Dėl šių priežasčių padidėja atsilikimas nuo kalbėtojo, kad vertėjas gautų daugiau kontekstinės informacijos ir tiksliau perteiktų pranešimą. Suprantama, daugiau atsilikus nuo kalbėtojo, neišvengiamai daugiau pajėgumų reikia skirti trumpalaikę atminčiai. Pastangų modelis taip pat paaiškina, kodėl kai kurios kalbų kombinacijos vertimo prasme yra

sudėtingesnės. Pavyzdžiui, daug paprasčiau yra versti iš kalbos, kurios sintaksinė struktūra panaši į vertimo kalbos sintaksinę struktūrą.

3.2.3. Kalbos produkavimo pastangos

Gile'is (2009:163) produkavimo pastangomis vadina visas operacijas, apimančias suprasto ir verstino pranešimo kognityvinę mentalinę pateiktį (angl. *mental representation*), kalbos planavimą ir kalbos plano įgyvendinimą (įskaitant savitikrą ir pasitaisymus (angl. *self-correction*)). Kitaip tariant, produkavimo pastangos nėra tik pranešimo perteikimas vertimo kalba, jos apima ir vertėjo gebėjimą klausytis savo vertimo. Kadangi kalbėjimas pagal Clarką ir Clark (1977) laikomas „problemų sprendimu“ (cit. iš Gile 2009:165), būtent šiame etape vertėjai pasirenka „problemų sprendimo“ strategijas, pavyzdžiui, surasdami tinkamiausią konkrečiam lingvistiniam kontekstui žodį, ar nuspręsdami, kokia būtų geriausia sintaksinė struktūra (Russel ir Takeda 2015:99).

Produkavimo pastangos ypač svarbios, nes išverstas tekstas yra galutinis produktas, pateikiamas klausytojams, kurie turi tam tikrų lūkesčių dėl jo kokybės. Vertėjai neturi daug laisvės savaip pateikti verčiamą tekstą, nes dažnai yra priversti sekti kalbėtojo pasirinktu keliu, todėl vertinant vertimo rezultatą visada reikia atsižvelgti ir į originalo tekstą bei jo ypatybes.

3.2.4. Derinimo pastangos

Derinimo pastangos apima išteklius, kurių reikia kitų pastangų veiklai koordinuoti. Nors šios pastangos į modelį įtrauktos daug vėliau nei sukurtas pats modelis, jų svarba neabejotina. Kaip pažymi Liu (2009:173), tyrusi patyrusių ir pradedančiųjų vertėjų vertimo skirtumus, keldami kvalifikaciją vertėjai gali sumažinti trumpalaikės atminties ir produkavimo pastangų poreikius, tačiau svarbiausias dalykas, kurio išmoksta patyrę vertėjai, yra geresnis turimų pajėgumų paskirstymas. Nuolatinis efektyvios informacijos apdorojimo pajėgumų tobulinimas prisideda prie vertimo žodžiu įgūdžių lavinimo.

Leeson (2005) derinimo pastangų veiklą prilygina skrydžių vadovo darbui, nes šiomis pastangomis paskirstomas dėmesys tarp klausymo ir analizės, produkavimo pastangų ir nuolatinės savitikros. Derinimo veiklai vykstant sklandžiai, vertėjai

pasiekia vadinamąją tėkmės būseną (angl. *flow*) (Robinson 1997), t. y. optimalią vertėjo būseną, kai jo turimi įgūdžiai atitinka užduoties iššūkius.

3.2.5. Informacijos apdorojimo geba

Viena iš pagrindinių Gile'io (2009) pastangų modelio prielaidų yra ta, kad kiekvienas vertėjas žodžiu turi tam tikrą informacijos apdorojimo gebą, kuri paskirstoma jau minėtoms pastangų kategorijoms, t. y. klausymui ir analizei, trumpalaikiai atminčiai, produkavimui ir derinimui. Toks požiūris atitinka Kahnemano (1973) aprašytą dėmesio gebos modelį (angl. *capacity model of attention*), pagal kurį teigiama, kad žmogaus gebėjimas atlikti protinius veiksmus yra ribotas, o ta ribota geba gali būti paskirstoma tuo pat metu vykstančiai skirtingai veiklai. Verčiant sinchroniškai, dažniausiai visos pastangos naudojamos tuo pačiu metu, tad joms skiriamų pajėgumų suma negali būti didesnė nei asmens turima informacijos apdorojimo geba:

$$L + M + P + C < \text{geba}$$

Svarbu paminėti, kad kartais vienu metu yra aktyvios nevisos trys pagrindinės pastangų kategorijos. Pavyzdžiui, vertėjas gali baigti versti kalbėtojo išsakytą mintį tuo metu, kai kalbėtojas padaro pauzę – tokiu atveju vertėjo klausymo ir analizės pastangos būna neaktyvios (Gile 2009:169). Taigi sinchroninio vertimo metu bendras informacijos apdorojimo poreikis (angl. *total processing capacity requirements*) yra lygus atskirų pastangų poreikių (angl. *requirements*) sumai:

$$TR = LR + MR + PR + CR$$

Gile'is (2009) taip pat nurodo, kad vertėjas turėtų turėti daugiau pajėgumų visų kategorijų pastangoms (angl. *available capacity*), nei jų reikia konkrečiu vertimo momentu:

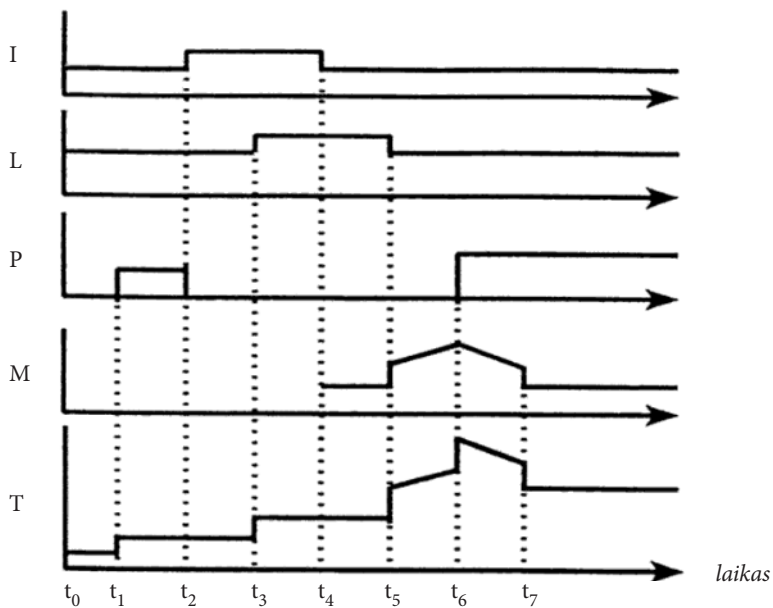
$$LA \geq LR; MA \geq MR; PA \geq PR \text{ ir } CA \geq CR$$

Jei viena iš šių sąlygų netinkama, ir vertėjas negali pakankamai dėmesio skirti kuriai nors pastangų kategorijai, nukenčia vertimo rezultatas. To galima išvengti tinkamai paskirstant turimus pajėgumus. Tačiau jeigu bendras informacijos apdorojimo poreikis (TR) viršija bendrą gebą (TA), vertėjai peržengia soties ribą³.

³ Angl. *saturation level* – soties riba. Anglų–lietuvių kalbų psichologijos žodynas, 2013.

Pavyzdžiui, jeigu kalbėtojas kalba labai greitai, vertėjas gali nespėti apdoroti visos girdimos informacijos. Taigi tai reiškia, kad ir bendra geba turėtų būti ne mažesnė nei bendras informacijos apdorojimo poreikis ($TA \geq TR$).

Geriausiai bendrą informacijos apdorojimo poreikį parodo Gile'io (2002) vieno sakinio vertimo schema (7 pav.). Joje pavaizduota sakinio su vienu tankiu (informacine prasme) segmentu vertimas: „Ladies and Gentlemen, *the International Association of Frozen Food Manufacturers* is happy to welcome so many of you in Paris for this meeting.“ Šiame sakinyje tankus segmentas (pažymėtas pasviruoju šriftu) pasakomas tarp t_2 ir t_3 laiko vienetų (I tiesė) ir galima matyti, kad bendras informacijos apdorojimo poreikis, parodantis sudėtinį klausymo ir analizės (L), produkavimo (P) ir trumpalaikės atminties (M) pastangų poreikį, maksimaliai pakyla ties t_6 ir t_7 laiko vienetais (T tiesė).

7 pav. Informacijos apdorojimo pajėgumų poreikis skirtingoms pastangoms, išskaidytas pagal laiko vienetus (Gile 2002)

3.2.6. Akrobato lyno hipotezė

Gile'io (2009:182) teigimu, dažniausiai vertėjai dirba ties protinių informacijos apdorojimo pajėgumų soties riba dėl to, kad 1) visos pastangos naudojamos vienu metu ir bendras pajėgumų poreikis viršija gebą arba 2) viena pastangų kategorija reikalauja didesnių pajėgumų ir (arba) 3) vienai ar visoms pastangų kategorijoms skiriama nepakankamai pajėgumų. Todėl kartais praleidžiamas arba netiksliai išverčiamas ir toks teksto segmentas, kuris, atrodytu, yra nesudėtingas. Gile'is tai pavadino „akrobato lyno hipoteze“ (angl. *tightrope hypothesis*), metaforiškai palygindamas vertėją su akrobatu, kuris turi išlaikyti pusiausvyrą ant įtempto lyno ir gerai apskaičiuoti kiekvieną savo žingsnį.

Siekdamas pagrįsti šią hipotezę, Gile'is (1999) atliko tyrimą su dešimčia profesionalių vertėjų, kurie tą patį tekstą išvertė du kartus. Abu kartus vertimo sąlygos buvo tokios pačios, išskyrus tai, kad antrą kartą versdami tą patį tekstą vertėjai jau žinojo jo turinį. Paaiškėjo, kad antrame vertime padaryta naujų klaidų ar praleidimų tose vietose, kur jų nebuvo pirmajame vertime. Gile'io teigimu, šias klaidas ir praleidimus galima paaiškinti tik tuo, kad vertėjai dirba ties savo protinių informacijos apdorojimo pajėgumų soties riba. Prie tokios išvados prieita ir panašiam Matysiak (2001) tyrime, taip pat vėlesniame Gile'io (2011) tyrime, kuriame jis nagrinėjo JAV prezidento Obamos inauguracijos kalbos vertimus į prancūzų, vokiečių ir japonų kalbas. Netiesiogiai šią hipotezę patvirtino ir atskirus kliuvinius tyrę mokslininkai (pvz., Mazza 2001; Cattaneo 2004; Puková 2008).

Tačiau reikia pažymėti, kad yra ir nesutinkančiųjų su šios hipotezės teiginiais. Pavyzdžiui, Seeberis (2011:189) išskiria kelis aspektus, atskleidžiančius pastangų modelio ribotumą. Remiantis Kahnemano (1973) teorijomis, Gile'io modelyje laikomasi prielaidos, kad viso sinchroninio vertimo proceso užduotys turi būti atliekamos iš to paties išteklių fondo. Tai reiškia, kad ištekliai gali būti perkeliami tarp skirtingų užduočių. Vis dėlto, kaip teigia ir pats autorius, literatūroje tokios prielaidos praktiškai nepagrįstos. Taip pat, Seeberio (2011) teigimu, pastangų modelyje neatsižvelgiama į potencialų konfliktą, kylantį skirtingas užduotis vykdant vienu metu, ir dėl to atsirandančią interferenciją. Dėl šių priežasčių Seeberis (*ibid.*) pasiūlė savo kognityvinės apkrovos modelį (angl. *Cognitive Load Model*), kuriame matematiškai apskaičiuojama kiekvienos užduoties generuojama apkrova ir sudaroma

šių reikšmių matrica, leidžianti nustatyti, kokių užduočių sąveika verčia panaudoti daugiausia protinių gebėjimų. Remdamasis šia matrica ir atlikęs apkrovos skaičiavimus, kai vertėjai naudoja skirtingas strategijas, Seeberis (2011:197) teigia, kad net ir esant maksimaliai apkrovai vertėjai dažniausiai nepasiekia soties taško. Tai naujas ir labai įdomus požiūris į sinchroninį vertimą, tačiau būtina pabrėžti, kad šis modelis sukurtas tik vienai, vokiečių–anglų, kalbų porai, tad jo pritaikymą kitoms kalbų poroms dar reikia empiriškai patvirtinti.

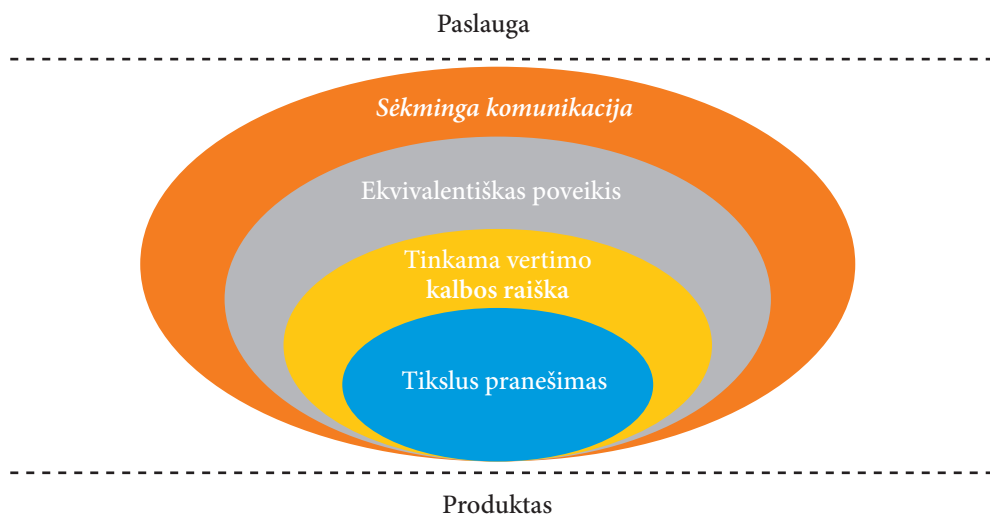
Apibendrinant kognityvinių modelių apžvalgą, reikia pažymėti, kad, kaip teigia Pöchhackeris (2016:100), dėl vertimo žodžiu kompleksiško, jo modeliai negali būti išsamūs, todėl sunku juos vertinti pagal jų prognozavimo galimybes. Tad dauguma vertimo žodžiu modelių pirmiausia siekiama apibūdinti ir paaiškinti. Jie „tinkami“ tiek, kiek yra naudingi mokymo procesui ir tolesniems tyrimams. Dėl šios priežasties šio darbo praktinėje dalyje daugiausia remiamasi Gile'io sinchroninio vertimo pastangų modeliu, bet neignoruojamos ir kitos čia apžvelgtų autorių mintys apie savitikrą, numanymą, aktualiąją sakinio skaidą ir kontekstą.

4. VERTIMO KOKYBĖ

4.1. Vertimo kokybės sąvoka

Tiriant sinchroninį vertimą vienas svarbiausių tyrimo aspektų yra vertimo kokybė. Nuo praėjusio šimtmečio 7-ojo dešimtmečio atliekami įvairūs eksperimentiniai tyrimai, kurių tikslas – išsiaiškinti, kaip tam tikri veiksniai (pvz., greitis, triukšmas) veikia vertėjo žodžiu vertimo rezultatą. Net tais atvejais, kai tyrėjai tiesiogiai vertimo kokybės nenagrinėja, stengdamiesi atsakyti į klausimą, kaip vertėjai verčia esant vienokioms ar kitokioms sąlygoms, jie netiesiogiai vertina ir vertimo kokybę ar bent jau vieną iš jos aspektų.

Apibrėžti vertimo žodžiu kokybę sudėtinga. Ji priklauso nuo labai įvairių komunikacinės situacijos veiksnių ir joje dalyvaujančių subjektų – vertėjų, užsakovų, klausytojų (vartotojų), kalbėtojų, kurių lūkesčiai ir kokybės suvokimas skiriasi. Todėl, kaip nurodo Pöchhackeris (2002:97), ir vertimo žodžiu tyrėjai vertimo žodžiu kokybę gali tirti iš skirtingų perspektyvų ir nustatyti vis kitokius standartus, priklausomai nuo to, kas ją vertina. Toliau aptariami Pöchhackerio išskirti vertimo žodžiu kokybės standartai, kaip parodyta 8 pav.

8 pav. Vertimo žodžiu kokybės standartai (Pöchhacker 2002:97)

Siauriausia prasme pagrindinis vertimo žodžiu kokybės kriterijus (tikslus pranešimas) siejamas su požiūriu, kad „vertimas žodžiu yra produktas“, ir juo remiantis vertimo tekstas suprantamas kaip tikslus originalo diskurso atkūrimas (Jones 2002:5). Antrasis kokybės aspektas – tinkama vertimo kalbos raiška – taip pat tiesiogiai susijęs su tekstu, o trečiasis kriterijus reikalauja perteikti ne tik originalo turinį, bet ir komunikacinius kalbėtojo ketinimus. Tai atitinka jau aptartą ekvivalentiško poveikio sąvoką.

Galiausiai vertimo kokybę galima vertinti ne tik kaip originalo teksto ar kalbėtojo ketinimų perteikimą, o kaip visą komunikacijos procesą, t. y. vertime žodžiu kokybe plačiausia prasme galima laikyti „sėkmingą komunikaciją“ tarp bendraujančių šalių (plg. Pöchhacker 2001:413). Pastaruoju atveju vertimas žodžiu vertinamas kaip paslauga. Kadangi kalbėtojai kalba turėdami tam tikrą tikslą ar kelis tikslus, galima teigti, kad segmento lygmenyje kiekvieno teksto komunikacija yra sėkminga, jeigu pasiekiami to segmento tikslai. Žvelgiant iš klausytojų perspektyvos, komunikacija sėkminga, jei jie supranta kalbėtojo pranešimą, nepaisant to, ar kalbėtojo tikslai yra pasiekti, t. y. klausytojai gali būti patenkinti suteikta vertimo paslauga, net jeigu jie nesutinka su kalbėtojo pateikiama informacija ir (arba) paaiškinimu ar net kai kalbėtojo pranešimas jų neįtikina (Gile 2009:37).

Shlesinger et al. (1997:128) teigimu, priklausomai nuo to, kaip suvokiama kokybė (pragmatiniu, lingvistiniu ar komunikaciniu požiūriu), ją galima vertinti skirtingais lygmenimis: intertekstualumo (originalo ir vertimo tekstai lyginami vertinant, kaip tiksliai vertimo kalba perteikiamas originalo tekstas), intratekstualumo (vertinami garsiniai, lingvistiniai ir loginiai vertimo, kaip produkto, požymiai) ir instrumentalumo (vertinama vertimo, kaip teikiamos paslaugos, nauda ir suprantamumas) lygmeniu. Tai atitinka ir pirmiau aprašytus Pöchhackerio vertimo žodžiu kokybės standartus: intertekstualumo lygmuo – pranešimo lygmuo, intratekstualumo – tinkamos vertimo kalbos raiška, o instrumentalumo – sėkmingos komunikacijos lygmuo. Garzone (2002:109) pažymi, kad intertekstualumo lygmuo yra pats kontroversiškausias, nes yra manančiųjų, jog teksto funkcija vertimo kultūroje yra svarbesnė už ištikimybę originalo tekstui.

Kalina (2002) išskiria tris pagrindines vertimo rezultato kokybės parametrų grupes: semantinis turinys, lingvistinis perteikimas ir prezentacija. Ką šios grupės

apima, parodyta 1 lentelėje. Kaip matyti, semantinį turinį galima iširti lyginant vertimo tekstą su originalo tekstu, dauguma lingvistinio turinio charakteristikų matyti vertimo tekste, prezentacijos – klausantis vertimo teksto. Tačiau įvertinti tokius dalykus kaip diskretiškumas, disciplina, techniniai įgūdžiai ar elgsena gali būti labai sudėtinga.

1 lentelė. Vertimo rezultato kokybės charakteristikos (Kalina 2002:125)

Semantinis turinys	Lingvistinis perteikimas	Prezentacija
Nuoseklumas	Gramatinis tikslumas	Balso kokybė
Logika	Atitiktis vertimo kalbos normoms	Artikuliacija
Išsamumas	Suprantamumas	Viešojo kalbėjimo gebėjimai
Tikslumas	Tinkamai pasirinktas stilius	Disciplina
Vienareikšmiškumas	Tinkamai parinkti terminai	Sinchroniškumas
Aiškumas	Diskretiškumas	Techniniai įgūdžiai
Patikimumas	Trukdžių nebuvimas	Elgsens

Viezzi (2003:151–154) teigia, kad vertimo žodžiu kokybę nusako vertimo žodžiu tikslų pasiekimas. Jis išskiria keturis tarpusavyje susijusius tikslus:

1. Ekvivalentiškumas (angl. *equivalence*). Ši sąvoka, jau ne kartą minėta šiame darbe, nusako vertimo teksto santykį su originalo tekstu. Kalbama ne apie lingvistinį ekvivalentiškumą, bet apie komunikacijos funkcijos ir prasmės vertimo tekste atitiktį originalo tekstui. Taigi vertimo tekstas turi atlikti tą pačią komunikacinę funkciją (informuoti, įtikinti, paaiškinti ir pan.) ir perduoti originalo teksto pranešimą, kuo artimesne forma.
2. Tikslumas (angl. *accuracy*) taip pat nusako vertimo teksto santykį su originalo tekstu, ypač vertinant, kaip perteikiamas originalo turinys (plg. Harri-so (1990:118) „sąžiningo kalbėtojo“ normą, kuri reiškia, kad vertėjai turėtų perteikti kalbėtojo mintis ir jų pateikimo būdą kuo tiksliau, be esminių praleidimų). Ši sąvoka išsamiau aptariama 4.2 poskyryje.
3. Tinkamumas (angl. *appropriateness*) gali būti vertinamas dviem pjūviais. Pirmuoju atveju kaip santykis tarp vertimo teksto ir klausytojų – tam tikros kultūrinės grupės atstovų (ne tos, kuriai priklauso kalbėtojas). Vertėjai

turi užtikrinti sklandžią komunikaciją nepaisant to, kad susiduria su kultūriniais ir lingvistiniais barjeriais (realijomis, geografiniais pavadinimais ir pan.). Kitu atveju tinkamumas nurodo santykį tarp vertimo teksto ir klausytojų – komunikacijos įvykio dalyvių. Tai reiškia, kad tinkamas vertimo tekstas turi atitikti klausytojų lūkesčius ir konkretaus komunikacijos įvykio socialines ir lingvistines normas (šiuo atveju labai aktualus registras, retorikos tradicijos, kreipimosi formos ir pan.).

4. Pritaikomumas (angl. *usability*) reiškia, kad vertimo tekstas turi būti klausytojams lengvai suprantamas. Tam trukdyti gali netinkamai pasirinkta intonacija, per didelis kalbėjimo greitis, ne vietoje taikomos pauzės, dažnos dvejonės, pasitaisymai. Tai atitiktų toliau aptariamą sklandumo kriterijų (žr. 4.3 poskyrį).

Vertimo žodžiu kokybės vertinimo tyrimuose dažniausiai naudojamas vienas iš trijų vertinimo būdų: 1) atliekamos įvairių komunikacijoje dalyvaujančių grupių apklausos apie tai, kas, jų nuomone, yra svarbu; 2) atliekamas vertimo vertinimas pagal numatytus kriterijus; 3) atliekama klaidų analizė siekiant išsiaiškinti, kas didina ar mažina vertimo žodžiu kokybę. Pirmuoju atveju gali būti apklausiami patys vertėjai (Bühler 1986; Chiaro ir Nocella 2004; Zwischenberge ir Pöchhacker 2010) arba (dažniausiai) vertimo klausytojai (Kurz 1993, 1994; Vuorikoski 1993; Kopczynski 1994; Pöchhacker ir Kurz 1995; Moser-Mercer 1996; Pradas Macías 2006; Collados Aís et al. 2011 ir kt.). Antruoju atveju vertinimas gali būti atliekamas ir vieno tyrėjo, ir ekspertų ar vartotojų grupių (pvz., Ng 1992; Gile 2009; Tiseilius 2013 ir kt.), bet tuomet tiriama, kaip tyrimo dalyviai vertina vertimo produktą, kuris dažniausiai būna įrašytas, o ne įvairius vertimo proceso parametrus, kuriuos jie laiko svarbiais.

Kurz (2001:405) teigia, kad vertimo žodžiu kokybę galima užrašyti tokia formule: kokybė = realybė – lūkesčiai. Tačiau vartotojų lūkesčiai dažnai yra nerealistiški (Bühler 1986:233), todėl, Pöchhackerio (1994:242) teigimu, reikia kalbėti ne apie idealią kokybę, o apie kokybę konkrečiomis sąlygomis. Taigi atliekant vertinimą reikia atsivėlgti į tai, ar, pavyzdžiui, vertėjai turėjo medžiagos pasiruošti vertimui, ar nebuvo techninių kliuvinių, ar kalbėtojas kalbėjo ne per greitai ir pan.

Nors vertėjų, klausytojų ir klientų lūkesčiai skiriasi, esminiai vertimui keliami reikalavimai labai panašūs (tai patvirtinta jau daugeliu tyrimų: Bühler 1986; Moser 1996; Kurz 2001; Pradas Macías 2006 ir kt.). Riccardi (1999) šiuos lūkesčius skirsto į du kokybės vertinimo kriterijus: tikslumas (t. y. prasmės perteikimas, vertimo ir originalo atitikimas) ir vertimo sklandumas. Pagal Kalinos (2002) klasifikaciją (žr. 1 lentelę) tikslumo kriterijus atitiktų semantinio turinio dimensiją, o sklandumo kriterijus apimtų lingvistinio perteikimo ir prezentacijos dimensijas. Kaip nurodyta anksčiau, šie du kriterijai minimi ir Viezzi (2003) kaip du iš keturių vertimo žodžių tikslų.

Trečiasis kokybės vertinimo būdas yra klaidų analizė. Tai būdas aprašyti, kaip žodžiu išverstas tekstas atitinka arba skiriasi nuo 1) originalo teksto, 2) kalbinių normų ir (arba) 3) sklandumo normų (Falbo 2002). Kaip matyti iš šios apibrėžties, vertimo žodžiu klaidos dažniausiai skirstomos į tokias pat plačias kategorijas, kaip ir pirmiau minėti vertimo kokybės kriterijai – turinio tikslumo ir vertimo sklandumo klaidas. Tačiau supratimas, kas įtraukiama į šias kategorijas, įvairiuose tyrimuose skiriasi (plg. Riccardi 1999; Viezzi 2003; Pio 2003; Gile 2011).

Tiriant vertimo žodžiu kokybę, šio darbo praktinėje dalyje pirmiausia remiamasi turinio tikslumo ir vertimo sklandumo kriterijais, kurie išsamiau aptariami toliau. Šie vertimo žodžiu kokybės kriterijai atitinka anksčiau minėtus intratekstualumo ir intertekstualumo kriterijus. O į instrumentalumo (arba kitaip – „sėkmingos komunikacijos“) kriterijus neatsižvelgiama, nes klausytojų lūkesčiai ir vertinimas šiame darbe netiriami.

4.2. Vertimo tikslumas

Konferencijos dalyviai sinchroninio vertimo tikslumą vertimo momentu vertina dviem būdais: a) bandydami klausytis ir originalo, ir vertimo tuo pat metu ir lygindami, ar vertėjas pateikia tokią pačią informaciją; b) atsitiktinai pastebėdami klaidas (jeigu vertėjo sakoma informacija skamba neįtikėtina, klausytojas dažniausiai galvoja, kad vertėjas padarė klaidą). O mokslinėje literatūroje tikslumas vertinamas lyginant originalo tekstą su vertimo tekstu ir ieškant neatitikimų. Suprantama, kad tokiu būdu galima atlikti daug išsamesnę analizę nei klausantis originalo kalbos ir vertimo vienu metu.

Kadangi kiekvienas tyrėjas dažniausiai susikuria savo neatitikimų tarp originalo ir vertimo teksto klasifikaciją, vienos aiškios sistemos nėra. Pavyzdžiui, Gerveris (1969/2002), praėjusio amžiaus 7-ajame dešimtmetyje tyręs triukšmo ir kalbos greičio įtaką sinchroninio vertimo rezultatui, vertėjo klaidas ir netikslumus skirstė į 1) praleidimus (angl. *omissions*), 2) pakeitimus (angl. *substitutions*) ir 3) pataisymus (angl. *corrections*).

Kai kurie autoriai pasirenka vertinti ne tik vertimo klaidas, bet ir jų svarbą. Pavyzdžiui, kalbėdama apie originalo ir vertimo tekstų ekvivalentiškumą Riccardi (2002:24) teigė, kad praleidimus galima skirstyti į tris grupes: 1) perteklinės informacijos praleidimai, 2) performulavimas prarandant informacijos, 3) informacinių vienetų praleidimas. Jos teigimu, šie praleidimai gali būti strateginiai, nesvarbūs arba iškraipantys tekstą. Barikas (1971) išskiria ne tik tris plačias „vertimo skirtumų“ (angl. *translation departures*) sritis – 1) praleidimus, 2) pakeitimus, 3) pridėjimus, bet ir keletą subkategorijų pagal klaidų svarbą (pvz., praleistas trumpas segmentas, nedidelė arba didelė semantinė klaida) ar pagal klaidos priežastį (pvz., praleidimas dėl suvokimo sunkumų, praleidimas dėl vėlavimo). Pažymėtina, kad ši Bariko klasifikacija susilaukė nemažai kritikos kaip per daug subjektyvi ir sunkiai atkartojama. Kaip pabrėžia Settonas (1999:31), Bariko klaidų klasifikacijoje neatsižvelgiama į pragmatinę dimensiją, nes, pavyzdžiui, viena iš Bariko išskirtų „klaidų“ buvo informacijos eigos pakeitimas, kuris dažniausiai vertimo rezultatui nedaro jokie poveikio.

Šiame darbe tikslumo klaidomis laikomi šie originalo teksto ir vertimo teksto neatitikimai (klasifikacija parengta pagal Riccardi 1999; Falbo 2002 ir Pio 2003):

1. Praleidimai (angl. *omissions*) – vertimo tekste neperteikta originalo kalbos informacija. Šie neatitikimai tarp originalo ir vertimo tekstų susilaukė daugiausia tyrėjų dėmesio (pvz., Altman 1994; Barik 1971, 1994; Riccardi 2002; Setton 2002; Pym 2008 ir daug kitų, tyrusių praleidimus iš skirtingų perspektyvų). Praleidimai vertimo tekste gali atsirasti dėl problemų bet kuriame vertimo proceso etape: vertėjas gali informacijos neišgirsti arba jos nesu-prasti (klausymo ir analizės pastangos), neišiminti (atminties pastangos), nespėti išversti ar nerasti tam tinkamų žodžių (produkavimo pastangos) ar, suprantama, nesugebėti sukontroliuoti viso vertimo proceso (koordinavimo pastangos).

2. Pridėjimai (angl. *additions*) – vertimo tekste esanti informacija, kurios užuominų negalima rasti originalo tekste (Falbo 2002:121). Pridėjimai gali atsirasti vertėjui neišgirdus visos originalo informacijos (klausymo ir analizės pastangos) ir stengiantis tai kompensuoti. Atsižvelgiant į sinchroninio vertimo specifiką pažymėtina, kad ne kiekvienas pridėjimas vertintinas kaip klaida – kartais, įvertinus komunikacinę situaciją ir klausytojo lūkesčius, jis neišvengiamas. Į tai bus atsižvelgta analizuojant eksperimento ir atvejo analizės rezultatus, nes bus vertinami tik nepateisinami pridėjimai.
3. Generalizacijos (angl. *generalizations*) – vertimo tekste esanti apibendrinta originalo teksto informacija. Generalizacija kartais laikoma viena iš vertimo strategijų ir nedaug autorių ją priskiria prie vertimo klaidų, tačiau šiame darbe generalizacija laikoma klaida, nes darbo tikslas – nustatyti sinchroninio vertimo kliuvinius, o generalizacijos strategijos naudojimas signalizuoja, kad vertėjas dėl tam tikrų priežasčių neperteikia viso originalo kalbos turinio. Taigi, prasminga patikrinti atitinkamo kliuvinio kilmę. Jis gali atsirasti neišgirdus viso originalo teksto (klausymo ir analizės pastangos), nesugebėjus jo įsiminti (atminties pastangos) ir neradus tinkamo atitiktens vertimo kalba (produkavimo pastangos).
4. Pakeitimai (angl. *substitutions*) – vertimo tekste esanti informacija, kurios šaltinis gali būti atsektas originalo tekste, tačiau kuri vertimo procese buvo pakeista. Pakeitimų šaltinis dažniausiai susijęs su netinkamu teksto suvokimu (klausymo ir analizės pastangos) ar netiksliai įsiminta informacija (atminties pastangos).

Pridėjimai, generalizacijos ir pakeitimai bendrai vadinami **prasmės** arba **turinio klaidomis** (angl. *errors of meaning*), kurios, yra vertimo kalbos segmentai, iš kurių aiškiai matyti, jog vertėjas nesuprato arba nesugebėjo perteikti originalo kalbos minties (plg. Gile 2011:209). Ir nors klaidų gali būti padaroma dėl tų pačių priežasčių, galima teigti, kad generalizacija yra ne tokia svarbi klaida kaip pakeitimas ar pridėjimas, nes pirmuoju atveju klausytojas gauna teisingą, bet ne tokią išsamią informaciją, o antruoju atveju – kalbėtojo pranešimas iškraipomas.

Svarbu pabrėžti, kad praleidimai nėra priskirtini prasmės klaidoms. Visose klaidų klasifikacijose jie išskiriami ir aptariami atskirai, nes, kaip pažymi ir Gile'is

(2009:210), kai vertėjas informaciją praleidžia, ji nebūtinai prarandama, ji gali būti pakartojama vėliau arba klausytojams jau yra žinoma, tad praleidimai nevisada iškraipo originalo kalbos prasmę.

Tai pati kontroversiškiausia neatitikimų tarp originalo ir vertimo tekstų kategorija, nes praleidimus tyrę mokslininkai nesutaria, ar visi praleidimai turėtų būti laikomi klaidomis. Kraštutinis požiūris – bet kokie praleidimai nepateisinami ir laikytini klaida, nes dėl praleidimų informacija prarandama arba bent jau pakeičiama jos prasmė (plg. Altman 1994:28; Barik 1994:124). Kiti autoriai, priešingai, praleidimus laiko ne klaidomis, bet vertimo strategija, kurios tenka imtis tada, kai vertėjui neužtenka turimų pajėgumų apdoroti visą informaciją arba kai jis susiduria su kliuviniais, tačiau, Gile'io (1999) nuomone, tai nėra sąmoningas vertėjo sprendimas. O Viaggio (2002:239) teigia, kad informacijos praleidimas turėtų būti sąmoninga vertėjo strategija, nes vertėjai kaip mediatoriai turi neversti visos informacijos, kuri yra perteklinė, nereikalinga, parazitinė, nesuprantama, taip pat praleisti sintaksinius jungtukus ir kitas gramatines morfemas. Jis netgi mano, kad vertėjai turėtų praleisti visą, jų manymu, nereikšmingą informaciją, net jeigu jos perteikimas ir nesukelia vertėjui sunkumų.

Be to, kalbant apie praleidimus būtina atsižvelgti ir į kontekstą. Kartais teksto elementai praleidžiami ne dėl to, kad vertėjas nesugeba susidoroti su užduotimi, bet tikslingai – siekiant teksto sklandumo (Dailidėnaitė ir Noreikaitė 2010:13, 14). Pavyzdžiui, jeigu vertėjas neišverčia kalbėtojo pradėto sakyti ir nepabaigto sakinio (kai kalbėtojas pats pasitaiso), to negalima laikyti vertimo klaida, nors vertinant formaliai, vertėjas neišvertė visko, ką pasakė kalbėtojas.

Nepaisant visų pirmiau aptartų išlygų, tyrimai rodo, kad vertimas be praleidimų yra vertėjų žodžiu siekiamybė. Vertimo tikslumas vertintinas laikant, kad turėdami galimybę vertėjai visą originalo tekstą išverstų tiksliai. Jei vertėjai to nepadarė, vadinasi, jiems nepavyko tinkamai paskirstyti savo protinių pajėgumų visoms reikiamoms pastangoms, arba taip nutiko dėl kokių nors kliuvinių, reikalaujančių didesnių kognityvinių pajėgumų.

4.3. Vertimo sklandumas

Gebėjimas sklandžiai kalbėti laikomas vienu svarbiausių vertėjo žodžiu gebėjimų (Gile 2009:162). Konferencijų dalyvių ir vertėjų apklausos taip pat rodo, kad kokybišku laikomas sklandus vertimas (Bühler 1986; Collados Aís 2002). Vis dėlto bendros vertimo sklandumo, kaip ir sinchroninio vertimo kokybės, apibrėžties nėra.

Guillot (1999) pasiūlė išskirti tokius sklandumo vertinimo aspektus: vertimo laisvumą, abejonių nebuvimą, rišlumą, veiksmingumą ir suprantamumą. Nors panašiai vertimo žodžiu sklandumą apibūdina nemažai autorių, smulkesni vertinimo kriterijai skiriasi.

Literatūroje pateikiama ir daugiau nesklandumo kriterijų (tarimo klaidos, tylios pauzės, pasikartojimai, pasitaisymai, neužbaigti sakiniai), kuriuos galima įvertinti objektyviai (Pradas Macías 2003:76; Pio 2003:75), tačiau jų įtaka vertimo kokybei apskritai (ar sėkmingai komunikacijai) gali būti vertinama tik subjektyviai ir priklauso nuo kiekvieno klausytojo. Pavyzdžiui, Collados Aís (2002) savo tyrime parodė, kad respondentai, kurie apklausoje prieš vertimą nurodė, jog jiems svarbiausia tikslumas, vertindami atliktus vertimus po vertimo prašiau įvertino tą vertimą, kuriame buvo mažiau turinio klaidų, bet vertėjo intonacija buvo monotoniška, nei tą, kuriame vertėjas kalbėjo gyva intonacija, nors turinio klaidų padarė daugiau. Taigi nors klausytojai mano, kad jiems svarbus turinio tikslumas, klausydamiesi vertimo nebūtinai tai vertina, o dažniausiai ir negali įvertinti, nes nežino, kas tiksliai buvo pasakyta originalo kalboje.

Sklandumo kriterijai daro didelę įtaką bendram sinchroninio vertimo rezultatui, tačiau pirmieji eksperimentiniai vertimo žodžiu tyrimai buvo atliekami siekiant nustatyti, kaip vertėjo perteikiama informacija skiriasi nuo originalios kalbos, mažai dėmesio kreipiant į vertimo sklandumą. Pavyzdžiui, vertinant sakomos kalbos greičio įtaką vertimo rezultatui buvo lyginamas tik vertimo žodžiu tekstas ir originalas (Gerver 1971; Galli 1990; Tommola ir Laakso 1997). Sklandumo kriterijų į greičio ir vertimo rezultato tyrimus pirmoji įtraukė Pio (2003).

Bene geriausiai sklандаus vertimo teksto pateikimo svarbą atspindi Shlesinger (1994) tyrimas, kuriame ji analizavo vertėjo intonacijos ir daromų pauzių įtaką ver-

timo rezultatui. Tyrimo rezultatai parodė, kad vertėjai linkę daryti neproporcingai daug nenatūralių pauzių, dėl to gali būti sunkiau suprasti vertimą. Taip pat pastebėta, kad vertėjų intonacija prieš pauzę predikatinės struktūros ar sakinio pabaigoje yra nebaigtinė ir dėl to girdimas vertėjų neužtikrintumas gali turėti suminį neigiamą pragmatinį poveikį (Shlesinger 1994:229). Netinkama intonacija gali sutrukdyti klausytojui suprasti, ar informacija nauja, taip pat gali trukdyti gauti papildomos informacijos iš konteksto (angl. *inferencing*), o netipinis kalbėjimo greičio keitimas gali neleisti tinkamai suprasti originalo teksto.

Nors vertimo sklandumas labai svarbus vertimo kokybei, nustatyti sklandumą mažinančius požymius gali būti sunkiau nei prasmės klaidas ar praleidimus. Šiame darbe sklandumą mažinantys rodikliai matuojami kaip galima kliuvinio pasekmė (pagal Riccardi 1999 ir Pio 2003):

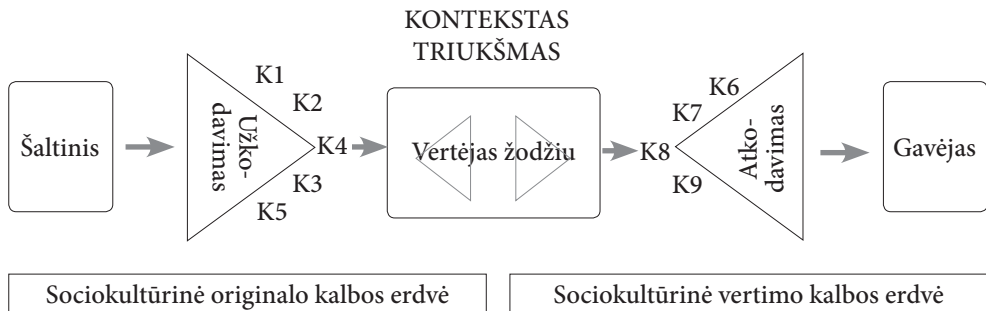
1. Vertėjo daromos ilgesnės nei 3 sekundžių pauzės (arba tyliosios pauzės), kurių nėra originalo tekste. Tokių ilgų pauzių gali būti nemalonu klausytis ir jos signalizuoja, kad vertėjui sunku versti (Déjean Le Féal 1980). Pymo (2008:99) teigimu, sinchroninio vertimo pauzės klausytojams praneša, kad jie negauna informacijos, ir dėl to gali dingti klausytojo pasitikėjimas vertėju. Riccardi (1999) klasifikacijoje neužpildytos pauzės priskiriamos negramatinių pauzių, kurios parodo, kad vertėjas arba nesupranta originalo teksto, arba negali tinkamai jo perteikti, grupėi.
2. Garsais kaip *eh, ehm, amm* ir pan. užpildytos pauzės. Kaip ir pirmuoju atveju, užpildytos pauzės signalizuoja, kad vertėjui sunku atlikti savo darbą, todėl jis taip pat gali prarasti klausytojų pasitikėjimą, tačiau, skirtingai nei tyliosios pauzės, kurios tam tikrais atvejais gali būti pateisinamos, užpildytos pauzės visada mažina vertimo sklandumą. Užpildytos pauzės taip pat rodo, kad vertėjams neužtenka pajėgumų tinkamai perteikti vertimo.
3. Kalbos klaidos yra labai plati kategorija, apimanti daug kitų rodiklių, tokių kaip nepabaigti sakiniai, pakartojimai, tarimo klaidos, originalo kalbos interferencija, vertimo kalbos normų pažeidimai ir pan.

Šios trys plačios vertimo sklandumą mažinančių rodiklių kategorijos nagrinėjamos praktinėje darbo dalyje (žr. 6.4.2), vertinant, kaip šiuos rodiklius veikia skirtingi sinchroninio vertimo kliuviniai, išsamiai aptariami 5 skyriuje.

5. SINCHRONINIO VERTIMO KLIUVINIAI

Kaip nurodyta darbo įvade, sinchroniniam vertimui būdingi kliuviniai, dėl kurių vertėjas, versdamas sinchroniškai, priverstas daugiau protinių pajėgumų skirti informacijos apdorojimui ir jos perteikimui, gali būti suprantami labai plačiai, kaip apimantys visas vertimo žodžiu sąlygas, darančias poveikį vertimo rezultatui, net ir tokias kaip kabinų įrengimas ar vertėjo savijauta, ir siauriau, kaip atsirandantys dėl originalo teksto ypatybių ir jo pateikimo, pavyzdžiui, dėl kalbėtojo akcento, kalbėjimo greičio, nežinomų terminų ir pan. Šiame skyriuje išsamiai aprašomi sinchroninio vertimo kliuviniai, su kuriais susiduria vertėjai žodžiu apskritai, pateikiama jų klasifikacija ir aptariamas kliuvinių tyrimų laukas, t. y. tas tyrimų kontekstas, kuriame atliktas ir šio darbo empirinis tyrimas.

Jau pirmajame vertimo žodžiu komunikaciniame modelyje, Ingramo (1974/2015) sukurtame praėjusio amžiaus 8-ajame dešimtmetyje, nurodoma, kad kalbėtojo (šaltinio) siunčiamas pranešimas susideda iš daugelio tarpusavyje susijusių kodų. Kirchhoffo (1976/2002) komunikacijos modelis grindžiamas ta pačia logika, t. y. pranešimas susideda iš verbalinių ir neverbalinių signalų, kuriuos siuntėjas užkoduoja tam tikrame kontekste ir tam tikroje sociokultūrinėje erdvėje, kad gavėjas gautų pranešimą ir galėtų jį atkoduoti kitoje sociokultūrinėje erdvėje. Tokiai komunikacijai kenkia bet koks triukšmas, kuris trukdo persiųsti arba tiksliai atkoduoti pranešimą. Vertimo žodžiu teorijoje šie trukdžiai vadinami kliuviniais.

9 pav. Vertimo žodžiu komunikacinis modelis pagal Ingramą (1985) ir Kirchhoffą (1976/2002) (sudarytas autorės, remiantis Pöchhackeriu 2004:92, 93)

Gilė'is, pirmasis pasiūlęs „kliuvinių“ terminą, remdamasis savo pastangų modeliu, išskiria tokias jų kategorijas (Gile 2009:192–198):

1. Kliuviniai dėl padidėjusio protinių informacijos apdorojimo pajėgumų poreikio:

- Originalo kalbos tankis. Gilė'io teigimu, tai bene dažniausias kliuvinys, su kuriuo susiduria vertėjai žodžiu. Originalo kalbos laikomos tankiomis dėl to, kad:
 - yra greitai sakomos;
 - kalboje ar jos dalyje pateikiama daug informacijos. Ypač tai pasakytina apie išvardijimus, nes informaciniai elementai čia pateikiami vienas po kito, be jokių mažiau informacijos turinčių elementų;
 - kalbos skaitomos. Skaitomos kalbos dažniausiai yra informatyvesnės, nes jose nėra abejonės, pauzių ar pasikartojimų.
- Išorės veiksniai, pavyzdžiui, nepatenkinama arba bloga vertėjo per ausines girdimo garso kokybė reikalauja daugiau pajėgumų skirti klausymo ir analizės pastangoms. Tokiais išorės veiksniais gali būti ir kalbėtojo stiprus akcentas, gramatikos klaidos, netinkamos leksikos vartojimas, neįprastas lingvistinis stilius ar logika.
- Iš kelių žodžių susidedantys pavadinimai verčia didinti atminties pastangas. Pavyzdžiui, Tarptautinė vertėjų žodžiu asociacija angliškai vadinama *International Association of Conference Interpreters*, o prancūziškai – *Association internationale des interprètes de conférence*. Nesusidūrusiam su tokiu pavadinimu vertėjui, verčiančiam, pavyzdžiui, į prancūzų kalbą iš lietuvių ar anglų kalbos, galėtų kilti sunkumų, nes prancūzų kalboje šio pavadinimo žodžių tvarka gerokai skiriasi.
- Dėl originalo kalbos ir vertimo kalbos sintaksės skirtumų prieš pradėdant versti vertėjui gali tekti nemažai informacijos saugoti trumpalaikėje atmintyje.
- Kliuviniumi gali būti ir mažas originalo kalbos nuspėjamumas dėl kalbėtojo kalbėjimo ar informacijos pateikimo stiliaus.

2. Kliuviniai, susiję su signalo pažeidžiamumu

Kai kurie kalbos segmentai gali būti neišversti ar klaidingai išversti dėl momentinio pajėgumų trūkumo, nes yra trumpi arba labai informatyvūs. Tai skaičiai, vardai ar pavadinimai, įskaitant ir trumpinius. Vienu momentu tinkamai nepaskirsčius pastangų, galima prarasti svarbią informaciją.

Ši Gilė'io klasifikacija apima daugelį vertimo žodžiu literatūroje minimų vertimo kliuvinių, tačiau dėl struktūros (tik paprasto kliuvinių išvardijimo) ja vadovautis atliekant empirinius tyrimus apie visus, ar netgi daugelį kliuvinių sudėtinga.

Kalbėdamas apie tai, kas daro įtaką sinchroniniam vertimui, Settonas (1999) išskyrė tris veiksnių grupes:

1. kalboje pateikiama informacija (vartojama kalba, stilius, prezentacija, perteikimas);
2. subjektas (vertėjas, jo kompetencija, išsilavinimas, pasirengimas ir motyvacija);
3. aplinka (auditorijos dydis ir pobūdis, komfortas ir techninės sąlygos).

Tokią klasifikaciją būtų galima pritaikyti ir kliuviniams, tačiau šio darbo tikslams ji per plati. Seeberis (2015), priešingai, siūlo gerokai susiaurintą kliuvinių klasifikaciją, kaip svarbiausius sinchroninio vertimo kliuvinius išskirdamas kalbos sakymo greitį, pateikiamos informacijos tankį, skaičius, sudėtingą sintaksinę struktūrą ir kalbėtojo akcentą.

Šiame darbe siūloma nauja kliuvinių klasifikacija, autorės sudaryta remiantis pirmiau aprašytu komunikacijos modeliu (žr. 9 pav.) ir atsižvelgiant į kliuvinio šaltinį. Sinchroninio vertimo kliuviniai suskirstyti į tokias kliuvinių kategorijas:

- **nuo kalbėtojo (šaltinio) priklausantys kliuviniai** (kalbos pateikimo greitis, monotoniška intonacija, kalbėtojo sakomo teksto prozodija, kalbėtojo akcentas ir kt.);
- **su originalo kalbos tekstu susiję kliuviniai**, kurie gali būti:
 - **viso teksto nulemti kliuviniai** (sintaksiniai originalo ir vertimo kalbos skirtumai, tekste pateikiamos informacijos tankis, skaitoma kalba, ne-struktūrizuota kalba);

- **atskirų teksto segmentų kliuviniai:**
 - o leksikos (žodžio ar žodžių junginio) lygmens kliuviniai (tikriniai vardai, skaičiai, santrumpos, terminai);
 - o sakinio lygmens kliuviniai (sakinio sintaksė, ilgi sakiniai, sudėtiniai sakiniai, išvardijimai);
 - o pragmatiniai kliuviniai (metaforos, idiomos, humoras, sarkazmas);
- **nuo vertėjo priklausantys kliuviniai** (nepakankama patirtis, erudicija, komunikacijos kompetencija, prasta savijauta ir kt.);
- **techniniai kliuviniai** (netinkamai veikianti vertimo įranga, vertimo įranga, kuria sunku naudotis, pašaliniai garsai, sąlygos, kai vertėjas negali matyti kalbėtojo, ir pan.).

Svarbu pažymėti, kad kliuviniai nebūtinai turi tiesioginės įtakos vertimo kokybei, tačiau gali sukelti tai, ką Gile'is (2009:171) vadina klaidų seka (angl. *failure sequence*). Pavyzdžiui, jeigu tekste staiga pasakoma frazė kita užsienio kalba, netinkamo registro žodis ar pan., to nesitikėjęs vertėjas nebus skyręs pakankamai pajėgumų klausymo ir analizės pastangoms ir dėl to gali neišversti ir netikėto segmento, ir informacijos, einančios po jo. Dėl šios priežasties vertime gali atsirasti klaidų ar praleidimų, t. y. gali būti neperteikiamos kalbėtojo mintys ir (arba) ketinimai, o tai sukelia komunikacijos riziką. Mackintosh (1983), tyrusi skaičių – gerai žinomo kliuvinio – poveikį vertimo rezultatui, parodė, kad buvo atvejų, kai vertėjams pavyko išversti skaičius tinkamai, bet jie praleido po to arba prieš tai pateiktą informaciją (cit. iš Gile 2009:172). Panašūs ir kitų kliuvinius tyrusių mokslininkų pastebėjimai (Mazza 2001; Cattaneo 2004; Meyer 2008).

Dėl kliuvinų gali nukentėti ne tik perduodamo pranešimo turinys, bet ir forma. Tačiau, kaip jau minėta aptariant sklandumo kriterijus, jeigu nėra labai didelio skirtumo tarp to, kaip buvo pateikiama informacija iki kliuvinio ir po jo, sunku nustatyti, ar vertėjas būtų vertęs sklandžiau, jeigu kliuvinio nebūtų buvę (plg. Gile 2009:172). Pirmiau pateiktoje kliuvinų klasifikacijoje nurodyti kliuviniai išsamiai aptariami kituose poskyriuose.

5.1. Nuo kalbėtojo priklausantys kliuviniai

Šiame poskyryje aptariamai literatūroje dažniausiai minimi nuo kalbėtojo priklausantys kliuviniai: kalbos pateikimo greitis, monotoniška intonacija, kalbėtojo sakomo teksto prozodija, kalbėtojo akcentas ir kt.

Kalbos pateikimo **greitis** – bene dažniausiai aprašomas kliuvinys (Seleskovitch 1965; Gerver 1969; Déjean Le Féal 1982; Vuorikoski 2004; Gile 2009 ir kt.). Laikoma, kad greitesnis kalbos pateikimas neigiamai veikia vertimo rezultatą, nes kuo greičiau informacija pateikiama, tuo daugiau jos vertėjas turi apdoroti konkrečiu momentu (Gile 2009:172). Tyrimai rodo, kad ir patys vertėjai greitą kalbėjimo tempą laiko didžiausiu stresą keliančiu veiksniu verčiant (Cooper et al. 1982; AIIC 2002).

Seleskovitch (1965) teigimu, tinkamas originalo kalbos pateikimo greitis yra 100–120 žodžių per minutę. Gerveris (1969, 1975) šią nuostatą patvirtino, atlikęs tyrimą su dešimčia vertėjų, kurie vertė arba tik atkartoję (angl. *shadowing*) originalo tekstą, pateikiamą 95, 112, 120, 142 ir 164 žodžių per minutę greičiu. Nustatyta, jog kiekvieną kartą padidinus greitį teisingai išversto teksto dalis proporcingai mažėjo, tad Gerveris priėjo prie išvados, kad sinchroniniam vertimui optimalus kalbėjimo greitis – tarp 95 ir 120 žodžių per minutę.

Shlesinger (2003), tyrusi, kaip kalbos greitis veikia patyrusių vertėjų įsimenamą informaciją, lėtesne kalba pasirinko 120 žodžių per minutę, o greitesne – 140 žodžių per minutę. Tačiau, kaip rodo Europos Parlamento kalbų tekstynais grįsti tyrimai, vidutinis realus kalbos sakymo greitis yra 160 žodžių per minutę (Sandrelli ir Bendazzoli 2005; De Manuel Jerez 2006), o Jungtinių Tautų Žmogaus teisių taryboje vidutinis kalbėjimo greitis yra apie 150 žodžių per minutę, kartais jis siekia net 190 žodžių per minutę (Barghout et al. 2012, cit. iš Seeber 2015), tačiau vertimo žodžiu mokslinėje literatūroje į tai dar retai atsižvelgiama, dažniausiai cituojami Shlesinger (2003) tyrimo rezultatai.

Pio (2003) atliko išsamų kalbos greičio poveikio sinchroninio vertimo kokybei tyrimą, išanalizavusi studentų ir profesionalių vertėjų vertimus ir jų padarytas turinio klaidas ir sklandumą mažinančius rodiklius. Šis tyrimas parodė, kad originalo kalbos pateikimo greitis visas klaidų kategorijas veikia nevienodai, iš jų dažniausiai

pasitaiko praleidimai. Tačiau Pio (2003:93, 94) pažymi, kad svarbios informacijos praleidimas gali būti kitų klaidų priežastis, pavyzdžiui, pakeitimų, prieštaravimų, neaiškių teiginių ar loginės sekos klaidų, kurios pakeičia loginius originalo tekste esančios informacijos ryšius. Vertimo klaidos labai tarpusavyje susijusios ir gali būti sunku nustatyti pirminę jų priežastį. Kitas svarbus šio tyrimo rezultatas yra tas, kad, kai kalba sakoma greitai, vertėjai arba ilgina, arba trumpina atsilikimą nuo kalbėtojo, priklausomai nuo to, kuri taktika labiau priimtina konkrečiam vertėjui, t. y. nėra vienos visiems vertėjams priimtinos taktikos.

Shlesinger (2003) tyrime gauti priešingi rezultatai, t. y. kad greitesnių kalbų vertimai buvo geresni (nors ir nereikšmingai) nei lėtesnių kalbų. Ji padarė išvadą, jog greitesnių kalbų vertimai yra geresni todėl, kad gauta informacija neužsibūna veikliojoje atmintyje ir yra greitai perteikiama, todėl praleidimai (kuriuos Pio (2003) labiausiai sieja su greitomis kalbomis) yra veikliosios atminties ribotumo ir vertėjų strateginių sprendimų pasekmė.

Taigi kalbos pateikimo greitis savaime nereiškia, jog kalbą išversti bus sunku, kaip ir atvirkščiai, lėtesnis kalbėjimo tempas neužtikrina „lengvesnio“ vertimo. Kalbėtojai gali kalbėti labai greitai, bet pasakyti nedaug dėl mažo informacijos tankio, pasikartojimų ir pan., o lėtai kalbantis kalbėtojas gali pateikti daug informacijos, ją išvardyti, pateikti daug skaičių ir pan. Visa tai yra atskiri toliau šiame darbe aptariami kliuviniai. Seeberis (2015) taip pat mini, kad kalbos sakymo greitis ir informacijos tankis turėtų būti analizuojami kartu. Kadangi šie kliuviniai priklauso skirtingoms kategorijoms, šioje darbo dalyje jie aprašomi atskirai, bet atliekant tyrimo analizę atsižvelgiama į jų tarpusavio sąveiką.

Taip pat svarbu tai, kaip informacija pateikiama. Jei kalbėtojas kalba lėtai, bet **monotoniška intonacija**, jį versti gali būti sunkiau nei kalbėtoją, kalbantį greitai, bet gyva, paveikia intonacija. Pavyzdžiui, spontaniškos kalbos ar kalbos, sakomos žvilgtelint į užrašus, suvokiamos kaip lėtesnės ir lengviau išverčiamos nei skaitytos kalbos, nors iš tiesų jų greitis buvo panašus (Déjean Le Féal 1982; Seleskovitch 1982; Taylor 1989).

Iglesias Fernández (2010, 2015) tyrė kalbos greičio, kalbėtojo pasirengimo būdo (skaityti skirto rašytinio teksto, pristatyti žodžiu skirto rašytinio teksto, užrašų ar plano galvoje) ir kalbos pateikimo būdo (skaitomos kalbos, iš užrašų prista-

tomos kalbos, iš atminties pristatomos kalbos, spontaniškos kalbos) įtaką vertėjų nuomonei apie kalbos sunkumą ir nustatė, kad greitas originalo kalbos pateikimo būdas tiesiogiai nekoreliuoja su vertėjų nuomone apie kalbos sunkumą. Labai greitos kalbos buvo laikomos mažiau sudėtingomis nei lėtesnės, kai kalbėtojas geriau naudojo savo kūno kalbą, darė daugiau strateginių pauzių ir svarbiai informacijai pabrėžti pasitelkė įvairius prozodikos elementus (Iglesias Fernández 2015:58, 59).

Kaip matyti, su kalbėjimo greičiu susijęs ir kitas kliuvinys – **kalbėtojo sakomo teksto prozodija** ir jos poveikis sinchroniniam vertimui. Nors sakomo teksto prozodija susideda iš intonacijos, ritmo ir loginių kirčių, dažnai vertimo žodžiu literatūroje sąvokos „prozodija“ ir „intonacija“ vartojamos sinonimiškai. Vertimo žodžiu tyrimuose dažniau tiriama vertėjo intonacijos įtaka klausytojų supratimui (Shlesinger 1994; Collados Aís 2002, 2007; Ahrens 2005; Pradas Macías 2006; Holub 2010; Rennert 2010; Martellini 2013 ir kt.) arba tai, kaip kalbėtojo intonacija veikia vertėjo intonaciją (Pelz 1999; Nafá Waasaf 2007), negu kalbėtojo intonacijos įtaka vertėjo suvokimui ir vertimo rezultatui (Déjean Le Féal 1982; Seeber 2001). Déjean Le Féal (1982) tyrimas parodė, kad jeigu kalba pristatoma monotoniška intonacija, ji laikoma greitesne ir sudėtingesne versti. O Seeberis (2001) tyrė, kokią įtaką monotoniška intonacija turi vertėjų gebėjimui teisingai numanyti, koks veiksmazodis bus pasakytas sakinio gale. Šio tyrimo rezultatai parodė, kad, skirtingai, nei tikėtasi, monotoniška intonacija pasakytos kalbos veiksmazodžiai buvo dažniau numanomi teisingai. Suprantama, tai tik vienas vertimo aspektas, bet šie rezultatai rodo, jog šioje srityje reikia daugiau tyrimų, kad būtų galima patvirtinti arba paneigti nusi-stovėjusias nuostatas: gal kalbėtojo sakomo teksto prozodija iš tiesų nėra vertimo žodžiu kliuvinys, nors psichologų tyrimai rodo, jog, pavyzdžiui, monotoniškai pateiktą tekstą suvokti sunkiau (Seeber 2001).

Prozodijos klausimas tapo ypač aktualus tarptautinėse konferencijose, kur anglų kalba vartojama kaip *lingua franca*. Prozodija glaudžiai susijusi su kalbėtojo **akcentu**. Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad lingvistai akcento sąvoką sieja su fonologiniais ir prozodiniais kalbos aspektais, o vertėjai žodžiu prie to dar prideda ir leksinius bei sintaksinius nuokrypius (Pöschhacker 2004). Tad, norint tiksliai išskirti atskirus kliuvinius, reikia atskirti kalbėtojo akcentą siaurąja šios sąvokos prasme nuo gramatiškai, stilistiškai ir idiomatiškai nestandartinės kalbos. Pirmuoju atveju

dažniausiai tai bus gimtakalbiai kalbėtojai, kalbantys su nestandartiniu ar vertėjui nepažįstamu akcentu, o antruoju atveju – negimtakalbiai kalbėtojai.

Taip pat reikia atkreipti dėmesį į tai, kokių kalbėtojų kalbas konkretus vertėjas dažniau verčia. Jeigu, pavyzdžiui, vertėjas į lietuvių kalbą dažniausiai verčia gimtakalbių britų kalbas, tuomet negimtakalbio akcentas jam gali kelti sunkumų. Tačiau jeigu jis dažniausiai verčia negimtakalbių kalbas, jam gali būti sunkiau versti angliškai kalbančio brito kalbą nei angliškai kalbančio negimtakalbio. Šį paradoksą pastebėjo ir Kraviarová (2013), tyrusi, kaip nustatyti originalo kalbų sudėtingumą vertimo žodžiu tyrimuose, ir atkreipusi dėmesį į tai, kad 23 iš 27 vertintojų pažymėjo, jog kalbėtoją, kalbėjusį kodifikuotąja tartimi (angl. *received pronunciation*), suprasti buvo sunku. Taigi dar reikia atlikti daugiau tyrimų, kad būtų galima nustatyti, kokiais atvejais kalbėtojo akcentas iš tiesų yra kliuvinys vertėjams.

Dėl kalbėtojo akcento vertėjams gali reikėti daugiau pastangų skirti klausymui ir analizei, kad galėtų atkoduoti kalbėtojo pateikiamą informaciją. Todėl mažiau pajėgumų vertėjui lieka kitoms pastangoms, dėl to gali nukentėti vertimo rezultatas (McAllister 2000; Kurz 2008; Lin et al. 2013). Tačiau pažymėtina, kad autoriai nepasiūlo šio kliuvinio įveikimo taktikos. Tik paminima, jog prieš pradėdamas versti vertėjas galėtų palaukti ilgiau, kad galėtų geriau suprasti bendrą kalbos kontekstą, tačiau, kaip minėta, tai padidina veikliosios atminties apkrovą, o dėl to padidėja ir praleidimų rizika. Tokiu atveju vertėjams ypač svarbu aiškiai matyti kalbėtoją ir turėti kuo daugiau informacijos apie kalbos temą, kad galėtų kompensuoti negaunamą girdimąją informaciją.

5.2. Originalo kalbos teksto kliuviniai

Visi verčiamieji įvykiai iš esmės yra komunikacijos aktai, kurių metu kuriama prasmė ir tekstas. Verčiant sinchroniškai sukurtam tekstui galioja tie patys pagrindiniai tekstualumo principai, kaip ir verčiant tekstą raštu: tekstūra, struktūra ir kontekstas (Hatim ir Mason 2002:255). Tekstūra nusako įvairias priemones, kuriomis kuriama prasmė ir nuosekliai dėstomos mintys. Struktūra padeda suprasti bendrą kalbos planą – be jos klausytume padrikų, tarpusavyje nesusijusių sakinių. Šie du principai veikia kartu: struktūra sudėlioja bendrą struktūrą, o tekstūra užpildo ją detalėmis. Kontekstas nustato, kaip paėliui einantys sakiniai atlieka tam tikrą reto-

rinę funkciją (pateikia argumentus arba pasakoja istoriją). Verčiant sinchroniškai, kontekstas ir struktūra atskleidžiami pamažu, todėl vertėjui svarbiausia tampa tekstūra, t. y. išsakyti žodžiai (Hatim ir Mason 2002:257).

Autorės pasiūlytoje klasifikacijoje originalo kalbos teksto kliuviniai dar skaidomi smulkiau į kelias atskiras grupes: **viso teksto kliuvinius**, **leksikos lygmens kliuvinius**, **sakinio lygmens kliuvinius** ir **pragmatinius kliuvinius**, kurie taip pat gali būti būdingi ir visam tekstui, ir sakiniui ar leksiniam vienetui.

5.2.1. *Viso teksto kliuviniai*

Vienas iš dažnai minimų originalo teksto kliuvinų yra **morfosintaksiniai originalo kalbos parametrai**. Vien tai, kad egzistuoja morfologinė kalbų tipologija, reiškia, jog kalbos skiriasi tuo, kaip morfemos jungiamos, kad sukurtų leksemas. Kalbos taip pat gali būti skirstomos pagal sintaksinius požymius. Catfordas (1978) vienas pirmųjų pastebėjo, kad vertėjai dažnai turi nutolti nuo formalios kalbų atitikties, pakeisdami originalo kalboje esančią sintaksinę struktūrą (gramatiniai pakeitimai (angl. *grammatical shifts*) ir (arba) leksinius vienetus (semantiniai pakeitimai (angl. *semantic shifts*)), ir visa tai vadino vertimo pakeitimais (angl. *translation shifts*). Kaip pažymi Pažūsis (2014:363), neretai gramatiniai ir semantiniai pakeitimai būna tarpusavyje susiję: vienas pakeitimas gali lemti kitą tokio paties ar kitokio pobūdžio pakeitimą ir kartu sudaryti sudėtinius pakeitimus. Klausimas, kaip tokie morfosintaksiniai originalo kalbos parametrai veikia sinchroninio vertimo procesą, sulaukė nemažo mokslininkų susidomėjimo (Riccardi 1996; Jörg 1997; Setton 1999; Seeber 2011; Hodzik 2013 ir kt.), tačiau lietuvių kalba šiame kontekste beveik nenauginėta (žr. Darbutaitė 2009).

Šis kliuvinys gali būti tiriamas atskirai arba kartu su kitais vertimo žodžiu parametrais atsižvelgiant į konkrečią kalbų porą. Settonas (1999:128) ir kiti autoriai (Gile 2009; Seeber 2011) nurodo, kad verčiant sinchroniškai struktūriniai kalbos aspektai gali paveikti kognityvinių pastangų poreikį. Dažnai minimi vertimo problemų keliančių kalbų porų pavyzdžiai yra anglų–vokiečių kalbų pora (Wilss 1978; Kurz ir Färber 2003) ir anglų–japonų kalbų pora (Gile 1992; Uchiyama 1992). Taip pat, kaip pažymi Riccardi (1996:213), vertimas iš anglų kalbos į italų kalbą vargina daug mažiau nei vertimas iš vokiečių kalbos į italų kalbą, nes vokiečių kalbos sin-

taksinė struktūra skiriasi nuo itališkosios labiau nei nuo angliškosios. Panašiai rašo ir Schjoldager (1994:79) apie vertimą iš vokiečių ir anglų kalbų į danų kalbą. Tokią išvadą padarė ir Darbutaitė (2009) apie lietuvių–vokiečių kalbų porą.

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, šiame kontekste dažnai minima vokiečių kalba, nes joje veiksmažodis dažnai atsiduria sakinio pabaigoje. Kadangi vertime žodžiu vertimo vienetas yra predikatinė struktūra, vertėjai dažnai negali pradėti versti sakinio neišgirdę veiksmažodžio, o dėl to padidėja veikliosios atminties apkrova. Lygiai tokį patį poveikį vertėjo numanymo gebėjimams turi ir sakinio žodžių tvarka (Hodzik 2014). Seeberis ir Kerzelis (2011) parodė, kad vertimas iš kalbos, kurioje veiksmažodis yra sakinio gale, reikalauja daugiau protinių pajėgumų nei vertimas iš kalbos, kurioje veiksmažodis vartojamas sakinio pradžioje. Taigi aki-vaizdu, kad morfosintaksiniai originalo kalbos parametrai gali neigiamai paveikti vertimo rezultatą, ypač tarp struktūriškai asimetriškų kalbų.

Kadangi šiame darbe nagrinėjamas vertimas iš anglų kalbos į lietuvių kalbą, reikia pažymėti, kad anglų–lietuvių kalbų poros sintaksiniai skirtumai nėra tokie ryškūs, nes lietuvių kalba pasižymi labai lanksčia žodžių tvarka sakinyje (Ambrazas 1982; Miliūnaitė 2006; Pažūsis 2014). Pavyzdžiui, trinaris sakinyš „mergaitė laikė knygą“ anglų kalba gali būti pasakytas tik vienu būdu: veiksnyš (S), tarinyš (V) ir papildinyš (O), t. y. „the girl was holding a book“. O lietuvių kalboje galimi visi šeši žodžių junginiai (SVO, SOV, VSO, VOS, OSV, OVS). Tačiau, suprantama, tai, kad verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą reikia daryti mažiau sintaksinių pakeitimų nei verčiant, pavyzdžiui, iš vokiečių kalbos į lietuvių kalbą, nereiškia, jog iš anglų kalbos verčiantys vertėjai žodžiu nesusidurs su sintaksės keliamais sunkumais. Kaip pažymi Pažūsis (2014:447), „net tais atvejais, kai vertimo kalboje apskritai yra galima ta pati žodžių ar sakinio dėmenų tvarka kaip ir originalo kalboje, išverstas sakinyš gali atrodyti nesklendus, nenatūralus, nes tam tikros rūšies informaciją skirtingos kalbos yra linkusios pateikti skirtingose sakinio vietose“. Tai daroma atsižvelgiant į aktualiąją sakinio skaidą. Taip pat reikia turėti omenyje tai, kad verčiant iš anglų kalbos į lietuvių kalbą keičiama ir sudėtinio sakinio dėmenų tvarka (plačiau apie tai žr. Pažūsis 2014). Visi šie sintaksės skirtumai apsunkina vertėjo žodžiu darbą ir gali būti blogesnės vertimo kokybės, ypač sklandumo požiūriu, priežastis.

Dar vienas morfosintaksinių originalo kalbos parametrų kaip kliuvinio aspektas, kurį būtina aptarti kalbant apie vertimą žodžiu, yra **leksinės spragos** (angl. *lexical gaps*), t. y. originalo kalbos žodžiai, posakiai ar sintaksiniai elementai, neturintys atitiktens vertimo kalboje (VSŽ 2014:41). Čia vertėtų kalbėti ir apie tikrąsias tarp kalbų esančias leksines spragas, ir apie vertėjo konkrečiu momentu patiriamus sunkumus, kai jis nežino arba neprisimena tiesioginio konkretaus leksinio vieneto vertimo. Leksinės spragos labai svarbios vertime žodžiu, nes dažniausiai verčiamos aprašomuoju būdu, todėl padidėja produkavimo pastangų informacijos apdorojimo poreikis.

Kitas literatūroje dažnai minimas, bet retai išsamiai nagrinėjamas kliuvinys yra didelis **leksinis tankis**. Šios sąvokos nederėtų painioti su informacijos tankio sąvoka, nes pastarasis yra originalo teksto turinio bruožas, o leksinis tankis – vienas iš originalo teksto formos bruožų (kitas bruožas – originalo teksto sintaksė). Pirmą kartą pristatydamas šį terminą Ure (1971) teigė, kad žodžiai gali būti skirstomi į tuos, kurie turi leksines charakteristikas (pagrindinius žodžius), ir tuos, kurie jų neturi, t. y. gali būti aprašomi tik pagal gramatines ypatybes (kitų autorių vadinami tarnybiniais žodžiais (angl. *functional words*)).

Leksinis tankis yra gaunamas pagrindinių žodžių skaičių padalijus iš visų ortografinių žodžių (Ure 1971). Laviosa (1998:565) šią sąvoką apibrėžia taip: leksinis tankis yra išreiškiamas procentais ir apskaičiuojamas iš visų žodžių skaičiaus atimant tarnybinius žodžius ir padalijant šį skirtumą (gautus pagrindinius žodžius) iš visų žodžių skaičiaus. Pagrindiniais žodžiais dažniausiai vadinami daiktavardžiai, būdvardžiai, veiksmažodžiai irrieveksmiai. Visi kiti laikomi tarnybiniais. Taigi mažesnis leksinis tankis reiškia, kad tekste yra perteklinės informacijos ir ją lengviau nuspėti (Stubbs 1996:73). Ure (1971) nustatė, kad daugumos žodžiu pasakytų tekstų leksinis tankis nesiekia 40 proc., o raštu parašytų tekstų leksinis tankis dažniausiai viršija 40 proc. Tikėtina, kad didesnis leksinis tankis turėtų didinti informacijos apdorojimo pajėgumų poreikį, turint omenyje, jog leksinis tankis iš dalies reiškia ir verčiamų sąvokų (informacijos turinio) tankį. Leksinis tankis gali būti ir sakinio lygmens kliuvinys, jeigu vieno ar kito sakinio leksinis tankis staiga padidėja.

Tačiau šis rodiklis taip pat glaudžiai susijęs su toliau aptariamu viso teksto kliuviniu – **skaitomomis kalbomis**. Šie du kliuviniai susiję, nes parašytų kalbų leksinis

tankis dažniausiai didesnis už spontaniškai sakomų kalbų (Messina 1998). Tiittula (2015) teigia, jog taip yra todėl, kad parašytas tekstas yra labiau apgalvotas ir skirtas skaitytojams, kurie gali kelis kartus skaityti tą patį segmentą, jeigu ko nors nesuprato ar norėtų informaciją pasitikslinti.

Dar vienas aspektas, į kurį reikia atsižvelgti, yra tas, kad skaitydami tekstą kalbėtojai dažniausiai padidina kalbėjimo greitį (Cooper et al. 1982:99; Altman 1984:85; Jones 2002:113). Tad nors šie du veiksniai yra atskiri kliuviniai, jie gali būti glaudžiai susiję ir turėti sudėtinį poveikį. Tarptautinės konferencijų vertėjų asociacijos (AIIC) atliktas tyrimas parodė, kad konferencijų vertėjams didžiausią stresą kelia būtent skaitomos kalbos ir greitai kalbantys kalbėtojai (AIIC 2002).

Nors, kaip matyti, skaitomos kalbos laikomos vienu iš didžiausių vertimo žodžiu kliuvinių, reikia išskirti ir kitas kalbų rūšis. Lehtonenas (1982) žodžiu verčiamų kalbų tipus klasifikuoja pagal pasiruošimui skirtą laiką į 1) spontaniškas kalbas, pasakytas be jokio išankstinio pasiruošimo, 2) iš anksto parengtas, bet be pagalbinių priemonių pristatytas kalbas, 3) atmintinai įsimintas kalbas ir 4) iš parašyto teksto skaitomas kalbas. Panaši ir Pöchhackerio (1994) siūloma verčiamų kalbų parengimo tipologija, tik jis dar išskiria tekstus, kurie buvo parašyti, siekiant perskaityti, ir tekstus, kurie buvo parašyti, siekiant pateikti žodžiu. Kadangi skirtumą tarp šių dviejų tekstų tipų ir tarp Lehtoneno aprašytų antrosios ir trečiosios kategorijų gali žinoti tik kalbėtojas, praktinėje dalyje šios dvi kategorijos laikomos viena – iš anksto parengtomis, bet neskaitomomis kalbomis.

5.2.2. *Leksikos lygmens kliuviniai*

Leksikos lygmens, arba tiesiog leksiniams, kliuviniams būdinga tai, kad jie dažnai yra trumpi, labai informatyvūs ir sunkiai nuspėjami. Tai – skaičiai, tikriniai vardai, pavadinimai, santrumpos ir terminai. Kiekviena šių leksinių kliuvinių grupių ir jų tyrimų kontekstas aptariami atskirai.

Vertimo žodžiu literatūroje ir apklausiant profesionalius vertėjus tarp dažniausiai minimų kliuvinių yra **skaičiai**. Kaip teigia Jonesas (2002:117f), sinchroniškai versti skaičius yra sudėtinga, nes juos sudaro penki atskiri elementai, kuriuos vertėjas turi teisingai perteikti: 1) aritmetinė vertė, 2) skaitinių reikšmių eilė (angl. *order of magnitude*) (milijonas ar milijardas), 3) vienetas (pvz., valiuta), 4) ekstralingvis-

tinis elementas, į kurį nurodo skaičius, ir 5) lyginamoji vertė (pvz., padidėjo ar sumažėjo). Teigiama, kad jei versdamas sinchroniškai vertėjas skaičiaus nepasako per pirmas 3 ar 4 sekundes, vėliau jo nebeprisimena (Setton 1999:254).

Kaip jau minėta, pagal Paryžiaus mokyklos modelį skaičiai verčiami ne deverbaliacijos būdu, o perkoduojant (Seleskovitch 1976). Braun ir Clarici (1996:87) su tuo sutinka ir teigia, kad skaičių perteikimas ir visos kitos tekste pateiktos informacijos vertimas netgi gali būti laikomi skirtingais procesais. Šių tyrėjų atliktame tyrime dvylika dalyvavusių studentų neteisingai išvertė 70 proc. visų tekste buvusių skaičių, iš kurių 50 proc. praleido. Originalo teksto atkartojimo užduotyje sąrašu pateikti skaičiai buvo išversti tiksliau nei sinchroniniame vertime, kai skaičiai buvo vartojami kontekste. Panašūs ir kitų tyrėjų (Alessandrini 1990; Mazza 2001) rezultatai.

Pinochi (2009), tyrusi skaičių perteikimą sinchroniniame vertime, pažymėjo, kad, nors anksčiau manyta kitaip, skaičių perteikimo tikslumas priklauso ir nuo kalbų poros skirtumų, nes perteikiant skaičius iš vokiečių kalbos į italų kalbą padaryta kitokių (pvz., inversijos) klaidų nei perteikiant tekstą iš anglų kalbos į italų kalbą. Svarbūs gali būti ir kiti veiksniai. Pavyzdžiui, lengviau išversti:

- mažesnius skaičius;
- žinomus skaičius, pvz., „28 Europos Sąjungos šalys“ arba „Lietuvoje gyvena apie 3 milijonus gyventojų“;
- jeigu skaičiai užrašyti vertėjo turimuose dokumentuose.

Reikia paminėti, kad tai, jog skaičiai turi būti tiesiogiai perteikiami jų nedeverbaliuojant, kai kuriems tyrimams net pasitarnauja. Pavyzdžiui, savo daktaro disertacijoje vertėjų patiriamą stresą tyręs Korpalis (2016) pasirinko skaičius kaip originalo teksto perteikimo tikslumo matmenį, todėl lengvai galėjo atpažinti, ar informacija perteikta teisingai, nesigilindamas į kitus teksto perteikimo niuansus, pavyzdžiui, galimą implikaciją ir pan.

Kitas kliuvinys, kurio kilmė labai artima skaičių kliuviniui, yra **tikriniai vardai ir pavadinimai**. Juos versti taip pat reikia perkoduojant, t. y. keičiant vienos kalbos ženklą kitos kalbos ženklui. Tačiau, skirtingai nei skaičius, tikrinius vardus gali būti sudėtinga versti dėl nepažįstamo skambesio. Kaip pabrėžia Gilė'is (2009:173), vardai ir pavardės vertėjui nežinoma kalba gali ypač padidinti atminties pastangoms reikalingus pajėgumus.

Panašiai galima apibūdinti ir kitą kliuvinį – **santrumpas**. Be jau minėtų vertimo sunkumų, santrumpas gali būti sudėtinga versti dar ir dėl to, kad vertėjai ne visada gali būti tikri, ką jos reiškia, nes tos pačios santrumpos skirtingame kontekste gali reikšti skirtingus dalykus. Tuo labiau kad lietuvių kalboje santrumpos vartojamos itin retai ir dažnai anglų kalbos santrumpas lietuviškai reikia perteikti iššifruotas pažodžiui. Pavyzdžiui, angliška santrumpa *MEP* Europos Parlamente į lietuvių kalbą bus verčiama „Europos Parlamento narys“, bet kitame kontekste ši santrumpa gali reikšti ir „gamybos išplėtimo partnerystę“ (angl. *Manufacturing Extension Partnership*), ir „kilnojamąją elektros energiją“ (angl. *Mobile Electric Power*). Nežinant, ką santrumpa reiškia konkrečiame kontekste, jos išversti beveik neįmanoma, nes santrumpas reikšmę nuspėti iš konteksto labai sunku.

Dar vienas leksinio lygmens kliuvinų pavyzdys – **terminai**. Juos taip pat versti sudėtinga, nes originalo kalbos terminai turi konkrečius atitikmenis vertimo kalboje ir ar vertėjui pavyks juos išversti, priklauso nuo jo turimų žinių ir pasirengimo konkrečiam vertimo užsakymui. Tačiau net ir tinkamai pasirengus vertimui kalbėtojas gali pavartoti vertėjui nežinomą terminą, kurį vertėjas gali pasirinkti praleisti arba versti aprašomuoju būdu, tokiu atveju rizikuodamas prarasti klausytojų pasitikėjimą. Be to, kai kuriais atvejais terminų vertimas (pvz., ir į lietuvių kalbą) sudėtingas dar ir dėl to, kad jų kūrimas gerokai atsilieka nuo kasdien atsirandančių terminų srauto, o ir sukurti terminai dažnai ilgesni negu vartojami originalo kalbose, todėl automatiškai tampa kliuviniais.

5.2.3. Sakinio lygmens kliuviniai

Leksikos lygmens kliuviniai gana panašūs savo kilme, o sakinio lygmens, arba kitaip – sintaksės, kliuviniai gali būti įvairūs. Tai ir sakinio ilgis, ir jo struktūra, ir vienu ar keli sakinio dalys (išvardijimai), ir aktualioji sakinio skaida, ir pan. Skirtingų kalbų morfosintaksiniai skirtumai trumpai aptarti 5.2.1 poskyryje, tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurie sakiniai gali pareikalauti didesnių sintaksinių perdarų juos verčiant.

Vienas iš vertėjų minimų kliuvinų yra **sakinio**, arba **predikatinės struktūros, ilgis**, kuris, kaip rodo Liu ir Chiu (2009) tyrimas, galėtų būti vienas iš pagrindinių veiksnių, rodančių verčiama originalo kalbos teksto sudėtingumą. Ilgesniame saki-

nyje gali trūkti pauzių, kurios leidžia vertėjams atsikvėpti. Taip pat dėl sudėtingesnės sintaksės daugiau informacijos gali tekti laikyti trumpalaikėje atmintyje. Tačiau jeigu ilgas sakinytis sudarytas iš predikatinių struktūrų, po kurių kalbėtojas padaro nedidelę pauzę, kaip dažnai nutinka politinėse kalbose, vertėjams suteikiama galimybė sumažinti kognityvinę apkrovą ir dėl to ilgesnis sakinytis gali neatrodyti toks sudėtingas (Gile 2008).

Kaip pažymėjo Kintsch (1979), teksto apdorojimas priklauso ne tiek nuo sakinio ilgio, kiek nuo jame esančių teiginių (angl. *propositions*) skaičiaus, t. y. nuo **informacijos tankio**. Dillingerio (1990) tyrimas taip pat parodė, jog didesnis informacijos (teiginių) tankis verčia vertėjus daugiau pastangų skirti sintaksiniam apdorojimui ir tai tiesiogiai susiję su daromų klaidų skaičiumi, t. y. kuo daugiau teiginių viename segmente, tuo mažesnis vertimo tikslumas. Nors ilgesniuose sakiniuose dažniausiai yra daugiau teiginių nei trumpesniuose (Dam 2001), tai nebūtinai bus tiesa, nes ilgesniame sakinyje gali būti daugiau perteklinės (t. y. nenaujos) informacijos. Kaip nurodo Le Ny (1978), dėl tos pačios priežasties kalbėtojo kalbėjimo greitis taip pat nebūtinai bus pagrindinis veiksnys, sunkinantis vertimo procesą, nes daug svarbiau, kiek ir kaip greitai pateikiama būtent naujos informacijos.

Todėl girdint tokio pat ilgio sakinius jų kognityvinis apdorojimo laikas bus ilgesnis ar trumpesnis priklausomai nuo to, kiek teiginių yra konkrečiame sakinyje ir koks santykis tarp eksplikuotų ir implikuotų teiginių (angl. *explicit and implicit propositions*) (Alexieva 1999). Pavyzdžiui, palyginus toliau pateiktus du sakinius matyti, kad pirmasis sakinytis ilgesnis už antrąjį, tačiau dėl to, kad pirmajame sakinyje aiškiai išreikšti predikatai, jį suprasti (ir išversti) lengviau nei antrąjį sakinį (pavyzdys autorės pagal Alexieva 1999):

1. *Šią mokymo programą sėkmingai baigia tik apie 60 procentų studentų, tačiau tai nėra priežastis ją uždaryti. (16 žodžių)*
2. *Šios mokymo programos 60 procentų baigimo vidurkis nėra priežastis ją uždaryti. (11 žodžių)*

Taip pat reikia nepamiršti, jog ilgesnių sakinių sintaksė gali būti sudėtingesnė, o **sudėtiniai sakiniai** gali kelti sunkumų verčiant žodžiu ir dėl to, kad sudėtinuose sakiniuose dažniausiai aiškiai nurodomas santykis tarp predikatinių struktūrų, kurių vertėjas turi išlaikyti. Tokiais atvejais vertimo žodžiu studentai mokomi skaidyti su-

dėtinius sakinius į atskirus segmentus (pvz., Setton 1999; Chernov 2004; Gile 2009 ir kt.). Tokia taktika, kai jungtukas, nusakantis santykį tarp predikacinių struktūrų, vartojamas po pirmosios, pasiteisina. Tačiau jeigu jungtukas eina prieš pirmąją struktūrą (pvz., „nors“, „nepaisant to, kad“ ir pan.), šį santykį vertėjams gali tekti išlaikyti veiklojoje atmintyje ilgiau, iš pradžių išverčiant pirmąją predikacinę struktūrą, tada atitinkamai nurodžius santykį tarp struktūrų išversti antrąją predikacinę struktūrą.

Nors tokių pavyzdžių galėtų pateikti kiekvienas vertėjas žodžiu, sudėtinių sakinių įtaka vertimo žodžiu procesui ir rezultatui nagrinėjama retai (pvz., Łyda 2008; Meuleman ir Van Biesen 2009), ji dažniau minima bendrame kalbų poros vertimo sunkumų ar vertimo krypties tyrimų kontekste (Bartłomiejczyk 2004; Gile 2005; Wang ir Gu 2016 ir kt.). Reikia pažymėti, kad Dillingeris (1990) savo tyrime priėjo prie išvados, kad vertėjams sunkumų kėlė tik sudėtiniai sakiniai iš trijų ar daugiau predikacinių struktūrų. Tačiau tokie sakiniai nėra būdingi sakiniam tekstui.

Gilė'o (2009:193) teigimu, **išvardijimų** (vienarūšių sakinio dalių) vertimas yra sudėtingas, nes išvardijimuose tankiai pateikiama informacija, kurios atskiri elementai išdėstyti vienas po kito be jokių gramatinių ar kitokių žodžių ar žodžių grupių, pasižyminčių mažesniu leksiniu tankiu. Todėl kuo išsamesnis sąrašas, tuo daugiau elementų laikinai laikoma vertėjo atmintyje. O kadangi vertėjo atminties geba ribota, didelio kiekio duomenų saugojimas neįmanomas. Shlesinger (2003) kalbos pateikimo greičio tyrime vertėjams teko versti segmentus su keletą modifikatorių turinčiais daiktavardžiais. Tyrimo rezultatai parodė, kad net trečdaliu atvejų vertėjai neišvertė nei vieno iš modifikatorių. Autorė priėjo prie išvados, kad tokį didelį informacijos praradimą galima paaiškinti tiek veikliosios atminties ribotumu, tiek ir strateginiais sprendimais (Shlesinger 2003:45).

Siekdami sumažinti atminties pajėgumų poreikį verčiant išvardijimus, vertėjai gali mažinti atsilikimą nuo kalbėtojo ir taip užtikrinti, kad informacija veiklojoje atmintyje būtų saugoma kaip galima trumpiau. Taip pat galima pradėti versti nuo paskutinio elemento, o tada išversti visus kitus. Suprantama, kad tinkamos taktikos pasirinkimas priklausys nuo sąrašo tipo. Jei kalbėtojas tik pateikia kelis tarpusavyje nesusijusius pavyzdžius, jų sekos pakeitimas įtakos vertimo rezultatui neturės. Tačiau jeigu pateikiami elementai išdėstyti chronologine tvarka arba tarp jų yra priežasties ir pasekmės ryšys, tokių elementų sekos pakeitimas gali neigiamai paveikti vertimo kokybę.

5.2.4. Pragmatiniai kliuviniai

Pragmatinių kliuvinių gali būti aptinkama tiek leksikos, tiek sakinių ir viso teksto lygmeniu, nes jie gali būti labai įvairūs: metaforos, sarkazmas, ironija, anekdotai ir netgi tokie pavieniai atvejai kaip priešišką nepalankią poziciją išreiškiančios kalbos, trumpiau tariant, priešiškos kalbos (angl. *face-threatening acts*). Svarbiausias bendras pragmatinių kliuvinių aspektas yra jų daugiasluoksniškumas: viena mintis išreiškiama žodžiais, o kita „turima omenyje“. Norėdamas šiuos kliuvinius suprasti ir išversti vertėjas turi įdėti daugiau pastangų negu versdamas konotacijų neturintį tekstą, tiek atlikdamas jų analizę, tiek perteikdamas išgirstą, suvoktą (išanalizuotą) ir naujai produkuojamą jo prasmę kita kalba (Cattaneo 2004; Pym 2008; Gile 2009).

Kalbose pasitaikantys humoro intarpai taip pat gali kelti sunkumų vertėjams. Humoras plačiąja prasme (anekdotai, ironija, sarkazmas) vertime žodžiu tirtas ne daug: tyrimai arba labai siauri, apžvelgiantys tik keletą lingvistinių ir kultūrinių pavyzdžių (Viaggio 1996; Pavlicek ir Pöchhacker 2002; Liendo 2013), arba labai platūs, bet paviršutiniški (Martin ir Sullivan 2013). Be to, šis kliuvinys yra daugiaplanis. Pavyzdžiui, Viaggio (1996) išskiria net šešis iššūkius, kylančius vertėjams sinchroniškai verčiant humorą: vertėjo kalbos įgūdžius, originalo teksto humoro spontaniškumą, konkrečiai kalbai būdingą žodžių žaismą, kultūrinius skirtumus, vertėjo žinias apie šiuos kultūrinius skirtumus ir humoro formą.

Kaip apie humorą rašo Popa (2005), siekiant tinkamai jį perteikti, pirmiausia svarbu suprasti savo auditoriją, kontekstą, galimą vartoti registrą, šaltinio ir tikslo sritis ir humoro tikslą. Pavlicek ir Pöchhackeris (2002) pažymi, jog ironija ir sarkazmas dažnai perteikiami tik kalbos tonu, tad vertėjams lengva nepastebėti, kad kalbėtojas kalba, pavyzdžiui, ironizuodamas, o pastebėjus sudėtinga perteikti, nes dažnai svarbiausia yra balso tonas ir veido išraiška, tad gali atsirasti neatitikimas tarp to, ką sako vertėjas, ir to, ką klausytojas mato. Dėl to humoras gali likti nesuprastas.

Kitas vertėjų žodžiu dažnai nurodomas pragmatinis kliuvinys – metaforos. Vis dėlto empiriškai neįrodyta, ar metaforos iš tiesų yra kliuviniai. Pavyzdžiui, Schäffner (2017), atlikusi politikų spaudos konferencijos vertimo atvejo analizę, teigia neradusi įrodymų, kad verčiant metaforas padidėja vertėjų kognityvinių pajėgumų poreikis. Kol kas šis tyrimas yra vienintelis, kuriame į tai buvo atkreiptas dėmesys, todėl ir jo išvadų negalima laikyti baigtinėmis.

Pastaruoju metu gana populiarė tyrimų tema – priešiškių kalbų vertimas (Mason ir Stewart 2001; Monacelli 2009; Jacobsen 2010; Van De Mieroop 2012; Munday 2012; Mankauskienė 2015; Magnifico ir Defrancq 2016 ir kt.), nagrinėta įvairių kalbų poros pagrindu, tiek sinchroniniame, tiek ir nuosekliame ar dialogų vertime. Visi autoriai sutinka, jog tai unikalūs kliuviniai, į kuriuos vertėjai reaguoja skirtingai, tačiau dažniausiai švelnindami pasakymus, kad komunikacija būtų sėkmingesnė. Ar taip elgtis etiška, vis dar atviras klausimas.

5.3. Nuo vertėjo priklausantys kliuviniai

Net ir nedaug apie vertimą žodžiu išmanantis asmuo galėtų pasakyti, kad vertėjai turi turėti kalbinę kompetenciją, t. y. puikiai mokėti tiek originalo, tiek vertimo kalbą. Tai yra būtina sąlyga norint verstis vertėjo žodžiu veikla. Be to, vertėjai turi turėti ir komunikacinę kompetenciją, gebėti susidoroti su kultūriniais sunkumais ir mažinti patiriamo streso poveikį vertimo rezultatui. Šie aspektai išsamiau aprašomi šiame poskyryje, nes nepakankama vertėjo kompetencija ar prasta savijauta gali turėti neigiamą poveikį vertimo rezultatui.

Kadangi vertėjo pateikiama informacija turi būti pritaikyta tikslinei kultūrinei auditorijai, jam tenka kultūrinio mediatoriaus vaidmuo (Kondo ir Tebble 1997). Skirtingomis kalbomis kalbantys dalyviai atstovauja skirtingoms kultūroms, todėl susiduriama ir su tarpkultūrinės komunikacijos barjeriais. Kadangi pranešimas, paruoštas (ir užkoduotas) vienoje kultūroje, turi būti atkoduotas ir suprastas kitoje, vertėjo žodžiu neteisingai suvoktas arba neteisingai interpretuotas pranešimas padidins riziką, kad dėl vertėjo kaltės komunikacija nebus sėkminga arba kad vertimo besiklausantys asmenys susidarys kitokį įvaizdį apie kalbėtoją nei tiesiogiai kalbėtojo besiklausantys klausytojai (t. y. nebus įgyvendintas ekvivalentiškumo principas).

Norėdami užtikrinti sėkmingą komunikaciją, vertėjai turi turėti komunikacinę kompetenciją, t. y. žinių ir įgūdžių, kuriuos privalo turėti kalbėtojas, kad galėtų tinkamai bendrauti tam tikroje kalbinėje bendruomenėje (Llamas et al. 2007:209). Komunikacinė kompetencija yra ne tik kalbėtojo gebėjimas kalbėti gramatiškai taisyklingai, bet ir žinojimas, kaip paklausti informacijos, pagirti, pasiskųsti, pajuokauti ir t. t. tam tikroje kultūrinėje aplinkoje. Kitaip tariant, vertėjo sėkmė ar

nesėkmė didele dalimi priklauso nuo to, ar (ir kiek) jis geba dalyvauti konkrečiame socialiniame diskurse kaip pilnavertis jo dalyvis.

Ilgą laiką manyta, jog kalbiniai gebėjimai ir kognityviniai įgūdžiai labiausiai lemia vertėjų sėkmę, tačiau pastaruoju metu tyrėjai pradėjo daugiau dėmesio skirti kitiems psichologiniams veiksniams, tokiems kaip vertėjo motyvacija, atsparumas stresui ir asmenybės bruožai (pvz., Moser-Mercer et al. 1998; Riccardi et al. 1998; Kurz 2003; Bontempo ir Napier 2011; Korpala 2016). Ir nors literatūroje dažnai minima, jog vertimas žodžiu yra stresą kelianti veikla (žr. Seleskovitch 1978:41; Riccardi et al. 1998:97; Kurz 2003:52), dar nedaug žinoma, kurie veiksniai tam daro didesnę įtaką.

Žinoma, galima būtų numatyti ir daugiau nuo vertėjo priklausančių kliuvinų, kurių egzistavimas žinomas ne iš mokslinių tyrimų ar teorinių samprotavimų, o iš vertėjų patirties. Tai tokie kliuviniai kaip bendra vertėjo savijauta, sveikata, nuotai-ka, net kabinoje kartu dirbantis kitas vertėjas. Natūralu, kad tokius veiksnius įvertinti moksliskai sudėtinga, ir tai nėra tyrimų objektas, tačiau nuvertinti jų galimo poveikio taip pat negalima.

5.4. Techniniai kliuviniai

Techniniai kliuviniai yra bene aiškiausia kliuvinų kategorija, nes ji apima tai, ką lengva pastebėti: vertėjams gali kilti sunkumų perteikiant originalo kalbą, jeigu jie jos gerai negirdi, jeigu per daug pašalinio triukšmo, jeigu nėra galimybės matyti kalbėtojo ir (arba) auditorijos, jeigu netinkamai veikia ar apskritai neveikia vertimo įranga ir pan. Techniniai kliuviniai literatūroje aprašyti dviem aspektais: pašalinių garsų įtaka vertimo rezultatui (Gerver 1971; Tommola ir Lindholm 1995) ir vaizdinės informacijos svarba (dažniausiai nuotolinio sinchroninio vertimo situacijoje) (Moser-Mercer 2005; Rennert 2008; Roziner ir Shlesinger 2010).

Esmine vertimo žodžiu proceso sklandumo sąlyga yra **garso kokybė** ir įvesties suprantamumas. Gervero (1971) atliktas tyrimas su 12 patyrusių vertėjų aiškiai parodė, kad pašaliniai garsai turi neigiamos įtakos sinchroninio vertimo rezultatui. Triukšmingų segmentų vertimuose nustatyta daugiau praleidimų, klaidų, supras-tėjusi prezentacija. Panašūs Tommolos ir Lindholm (1995) tyrimo rezultatai. Gerą signalo kokybę galima užtikrinti turint reikiamą įrangą, tačiau pasiekti, kad vertė-jams būtų užtikrinta visa vaizdinė informacija, nevisada paprasta.

Nors vertimo žodžiu literatūroje dažnai kalbama apie tai, kad sinchroniškai versdami vertėjai turėtų perduoti pranešimą, o ne žodžius, žodžiai vis dar laikomi vieninteliu originalo kalbos informacijos šaltiniu. Dažnai prie ekstralingvistinių veiksmų priskiriamos tik foninės ir bendrosios vertėjo žinios (Viaggio 1997:283), o neverbalinė informacija tiesiog ignoruojama. Tačiau, kaip pabrėžia Moser-Mercer (2005), vertėjai ne tik žiūri į kalbėtoją, bet ir gauna **vaizdinę informaciją**, kuri padeda lengviau apdoroti girdimą informaciją. Kartais neverbalinė informacija yra vienintelė, leidžianti suprasti pranešimą, tad jeigu vertėjai negali kalbėtojo matyti, jie negauna dalies originalo kalbos informacijos, dėl to gali būti sunkiau ar netgi neįmanoma suprasti kalbėtojo kalbos, taigi ir ją išversti (Rennert 2008). Pavyzdžiui, jeigu vertėjas neišgirdo moderatoriaus pasakytos kito kalbėtojo pavardės, bet mato moderatoriaus rankos gestą, rodantį į vieną iš kalbėtojų, vertėjas gali numanyti, kas kalbės toliau.

Vis dėlto reikia pažymėti, kad, nors ir manoma, jog vaizdas vertimo žodžiu metu yra labai svarbus, Tommola ir Lindholm (1995) tyrimas neparodė reikšmingo skirtumo tarp tiksliai perteiktų teiginių skaičiaus sinchroninio vertimo metu, kai vienu atveju vertėjai ekrane galėjo stebėti kalbėtoją, o kitu atveju galėjo tik girdėti, tačiau nieko nematė. Gali būti, kad vertėjams nereikės visos vaizdinės informacijos, kurią jie gauna, tačiau tai sunku nustatyti, nes didžioji dalis tokios informacijos gaunama pasąmoningai ir gali paveikti originalo kalbos suvokimą ar ištartą vertimą vertėjui to nesuvokiant. Be to, kiek vertėjas pasinaudos vaizdine informacija, priklauso nuo asmeninio vertimo stiliaus, tačiau vertėjams turėtų būti suteikta galimybė patiems nuspręsti, kuria vaizdine informacija naudotis, o kuria ne.

5.5. Vertimo problemos ir sunkumai

Šiame skyriuje aprašyti vertimo žodžiu kliuviniai kiekvieną vertėją veikia nevienodai. Tą patį tekstą toje pačioje komunikacinėje situacijoje ir tomis pačiomis vertimo sąlygomis vieni vertėjai išvers geriau, kiti blogiau. Dėl šios priežasties negalima kalbėti vien apie universalius vertimo žodžiu kliuvinius, reikia atsižvelgti ir į individualius vertėjų žodžiu patiriamus sunkumus. Tuo tikslu šiame darbe išskirti kliuviniai toliau skirstomi į vertimo problemas (angl. *problems*) ir vertimo sunku-

mus (angl. *difficulties*). Nord (1991), pirmoji atskyrusi šiuos du terminus, *vertimo problemomis* pavadino objektyvius kliuvinius vertimo procese, o *vertimo sunkumais* – konkretaus vertėjo subjektyviai patiriamus kliuvinius. Taip jie suprantami ir šiame darbe.

Ilgiję daugiau patirties vertėjai gali patirti vis mažiau vertimo sunkumų, bet vertimo problemos niekada neišnyksta, nors vertėjai gali išmokti jas įveikti, pasinaudami viena ar kita vertimo strategija. Taigi vertimo sunkumai tiesiogiai priklauso nuo konkretaus vertėjo turimos lingvistinės, kultūrinės, vertimo kompetencijos ar konkrečios vertimo situacijos, o vertimo problemos yra bendros visiems. Nord (1991, 2005) teigimu, vertimo problemos gali būti:

- pragmatinės – kylančios iš pačios vertimo užduoties, t. y. skirtingos originalo ir vertimo teksto situacijos, skirtingos tikslinės auditorijos, skirtingo perteikimo būdo ir pan.;
- susijusios su skirtumais tarp originalo kultūros ir vertimo kultūros;
- lingvistinės, atsirandančios dėl struktūrinių originalo ir vertimo kalbos skirtumų;
- konkrečiam tekstui būdingos problemos, pavyzdžiui, žodžių žaismas, neologizmai ir pan.

Suprantama, kad ši vertimo problemų klasifikacija skirta vertimui raštu ir pabrėžia tik originalo tekstą, tad ja negalima tiesiogiai remtis vertimo žodžiu tyrimuose. Be to, iš vertimo problemų apibrėžties ir pateiktos klasifikacijos matyti, kad dėl sinchroninio vertimo specifikos šiame darbe nagrinėjamų kliuvinių sąvoka yra platesnė negu problemos vertime raštu, nes kliuviniai apima ne tik su originalo tekstu, bet ir su visa komunikacine situacija susijusius kliuvinius. Šie kliuviniai veikia originalo teksto supratimą, įsiminimą ir (arba) vertimo teksto produkavimą, o jų poveikis pastebimas vertimo teksto turinyje (turinio klaidos ir praleidimai) ir jo pateikime (sklandumą mažinantys rodikliai).

Mokslinėje literatūroje vertimo problemoms skiriama gana daug dėmesio, nes siekiama išskirti vertimo kliuvinių universalijas ir aprašyti, ką turėtų daryti vertėjas, kad šiuos kliuvinius įveiktų. Pažymėtina, kad ir pati Nord, ir kiti šią temą nagrinėję mokslininkai apie vertimo sunkumus kalba labai nedaug, didžiausią dėmesį skirdami vertimo problemoms (pvz., Nord 1991, 1997, 2005; Schäffner ir Wiesemann

1999; Schjoldager et al. 2008). Tačiau svarbu atkreipti dėmesį ir į vertimo sunkumus, t. y. kliuvinius, su kuriais susiduria pavieniai vertėjai, ypač vertimo žodžiu mokymo procese ir tyrimuose, kuriuose lyginami „profesionalų“ ir „naujokų“ vertimai. Siekiant gauti visuminį sinchroninio vertimo kliuvinių vaizdą šiame darbe atliekama ir vertimo problemų, ir vertimo sunkumų analizė.

6. EKSPERIMENTAS

6.1. Dalyviai

Eksperimente dalyvavo 18 dalyvių: 10 vertimo žodžiu studentų ir 8 profesionalūs vertėjai žodžiu, iš kurių 6 yra išlaikę Europos Sąjungos tarpinstitucinį vertimo žodžiu egzaminą; 5 vyrai ir 13 moterų. Visų dalyvių gimtoji (A) kalba yra lietuvių, o vertimo kalba (B) – anglų. Eksperimento dalyviai suskirstyti į penkias grupes (2 lentelė) pagal vertimo žodžiu patirtį. Nors vertimo žodžiu studentų skirstymas į grupes nesudėtingas (pagal tai, kiek semestrų lankė sinchroninio vertimo paskaitas), profesionalių vertėjų skirstymas į mažiau patyrusių ir labai patyrusių grupes nėra toks paprastas. Pirmąją kategoriją (Prof1) sudaro vertėjai, dirbantys vietos rinkoje ir turintys mažiau galimybių versti, taip pat vienas ES akredituotas vertėjas, eksperimento metu turėjęs mažiau nei vienu metų patirtį. Antroji kategorija (Prof2) sudaryta iš vertėjų, nuolat dirbančių ES institucijose, ir labai patyrusių vietos vertėjų, verčiančių konferencijose Lietuvoje.

2 lentelė. Eksperimento dalyviai

Vertimo žodžiu studentai, lankę sinchroninio vertimo paskaitų:			Profesionalūs vertėjai žodžiu:	
1 semestrą	2 semestrus	3 semestrus	mažiau patyrę	labai patyrę
1 sem	2 sem	3 sem	Prof1	Prof2
3	3	4	3	5

Reikia paminėti, kad eksperimente dalyvavo dar du dalyviai, kurių vertimai dėl techninių kliūčių nebuvo įrašyti, todėl jų vertimo rezultatų, deja, į tyrimą negalima įtraukti. Visi eksperimento dalyviai pasirašė sutikimo naudoti jų vertimus moksliniams tikslams formą, kurios pavyzdys pateikiamas 2 priede.

Nors eksperimento dalyvių skaičius iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti nedidelis, reikia turėti omenyje, kad „mažesnių“ kalbų (tokių kaip lietuvių) vertimo žodžiu tyrimuose retai dalyvauja 20 dalyvių. Taip yra todėl, kad tiek studentų, tiek profesionalių vertėjų žodžiu, dirbančių su lietuvių–anglų kalbų pora nėra daug. Pavyzdžiui,

eksperimente sutiko dalyvauti visi 2015–2016 m. Vilniaus universiteto vertimo žodžiu magistrantūros programos studentai.

Kaip pažymi Liu (2009:160), vertimo žodžiu tyrimuose dažnai bandoma palyginti profesionalių ir pradedančiųjų vertėjų vertimus siekiant nustatyti, ar pastebimi skirtumai gali būti nulemti turimos patirties (Dillinger 1989; Sunnari 1995; Moser-Mercer 1997; Moser-Mercer et. al. 2000; Liu 2009; Tiselius 2013 ir kt.). Vis dėlto priskirti vertėją „profesionalų“ ar „pradedančiųjų“ grupei ne visada lengva. Pavyzdžiui, jeigu asmuo baigė vertimo žodžiu studijas prieš penkerius metus ir per tą laiką vertė tik keliuose renginiuose, jis turėtų būti laikomas pradedančiuoju vertėju, tačiau jeigu profesionaliu vertėju laikysime penkerius metus rinkoje dirbančius asmenis, šis vertėjas pateks į profesionalų grupę. Kaip nurodo Moser-Mercer (2015:155), vertėjų žodžiu patirties nustatymo problema ir toliau neigiamai veikia daugelio tyrimų patikimumo rodiklius, nes dėl skirtingų patirties apibrėžčių atliktus tyrimus sunku palyginti tarpusavyje ar juos pakartoti, kad būtų galima patvirtinti gautus rezultatus. Todėl šiame darbe profesionalūs vertėjai skirstyti į grupes pagal tai, kiek realios vertimo patirties jie turi.

Pradedančiųjų ir patyrusių vertėjų lyginimas taip pat padeda nustatyti, kuo skiriasi jų vertimo elgsena ir kaip ji turėtų laikui bėgant keistis, pereinant nuo prisirišimo prie originalo kalbos iki žiniomis pagrįsto vertimo (Riccardi 2002:26). Apibendrinusi kelis profesionalų ir naujokų vertimų tyrimus Liu (2009:173) priėjo prie išvados, kad patyrusių vertėjų vertimo rezultate aptinkama mažiau klaidų ir geresniam rezultatui pasiekti reikia mažiau pastangų. Tokio rezultato tikimasi ir šiame tyrime.

6.2. Eksperimento medžiaga

Eksperimentui parinkta ištrauka (žr. 1 priedą) iš Europos Parlamente organizuoto renginio: 2013 m. balandžio 23 d. ombudsmeno seminaro „Tai mūsų Europa, būkime aktyvūs!“ (angl. *Ombudsman seminar: „It’s our Europe: Let’s get active!“*). Ištrauka yra kiek ilgesnė nei 8 minutės (1223 žodžiai), joje kalba trys kalbėtojai: konferencijos moderatorius, savo pranešimą pristatantis vienas pranešėjas ir gautus klausimus skaitanti konferencijos sekretorė. Ši ištrauka pasirinkta dėl kelių priežasčių: 1) ištraukoje kalbama angliškai, du iš trijų kalbėtojų nėra gimtakalbiai (to-

kios kalbos dažniausiai verčiamos lietuvių kalbos vertėjų profesionalų ir studentų); 2) šioje konferencijoje buvo verčiama į lietuvių kalbą ir šis vertimas prieinamas internete, tad eksperimento dalyvių vertimus galima palyginti su realiai vertusių vertėjų vertimais; 3) kalbos tematika nėra per daug sudėtinga, tad dėl jos neturėtų kilti papildomų sunkumų vertimo žodžiu studentams; 4) ištraukoje veiksmas vyksta gana dinamiškai: kai kurie kalbėtojai kalba greičiau, kai kurie lėčiau; kalbama ir spontaniškai, ir pridodant informacijos prie pasirašyto teksto, o gauti klausimai skaitomi; 5) kalbos metu įsijungia signalizacija, į kurią situacijos dalyviai turi reaguoti. Ištrauką verčiant pirmą kartą vertėjams tai – netikėtumas, tačiau tą pačią kalbą verčiant antrą kartą netikėtumo veiksnio nebėra.

3 lentelė. Informacija apie kalbėtojus

Kalbėtojas	Kalbėjimo būdas	Kalbėjimo greitis
Moderatorius	gimtakalbis; kalba spontaniška	181 ž./min.
Pranešėjo I dalis ⁴	negimtakalbis; kalba pridėdamas informacijos prie pasirašyto teksto	139 ž./min.
Pranešėjo II dalis		156 ž./min.
Renginio sekretorė	negimtakalbė; kalba spontaniškai, gauti klausimai skaitomi	157 ž./min.

Pasirinktos ištraukos vidutinis kalbėjimo tempas – 156 žodžiai per minutę (išsamesnė informacija apie kalbėtojus pateikiama 3 lentelėje). Taigi pasirinktos ištraukos kalbėjimo tempas greitesnis, nei nurodoma teorijoje (žr. 5.1 poskyrį). Pirmąjį sinchroninio vertimo skaitmeninį modelį sukūręs Dillingeris savo eksperimente specialiai naudojo greitesnę (145 ž./min.) nei vertėjams patogi kalbą tam, kad būtų daugiau neatitikimų (angl. *deviations*) tarp originalo ir vertimo tekstų (Setton 1999:31). Toks yra ir šio eksperimento tikslas – vadovaujantis Liu et al. (2004) pavyzdžiu, siekiama nustatyti vertimo rezultatus, kai kalbėtojai nėra palankūs vertėjui, nes tokiu atveju išryškėja, kaip vertėjai dirba ties savo protinių informacijos apdorojimo pajėgumų sotes riba ir kokie kliuviniai daro įtaką neigiamam vertimo rezultatui.

⁴ Pranešėjui pristatant savo pranešimą, įsijungė sirena ir konferencijos dalyvių buvo paprašyta palikti pastatą. Po kelių minučių pranešėjas galėjo tęsti savo kalbą, tačiau, kaip matyti iš 3 lentelės, jis pradėjo kalbėti greičiau.

Realioje konferencijoje šią ištrauką vertė du vertėjai. Todėl galima palyginti ne tik studentų ir patyrusių vertėjų vertimus tarpusavyje, bet ir eksperimento dalyvių rezultatus su vertimo realioje situacijoje rezultatu. Tai bus daroma aptariant rezultatus, kur aktualu, pristatant ir duomenų apie realų vertimą skaičiavimus, tačiau reikia turėti omenyje, jog reali situacija skiriasi nuo eksperimento šiais parametrais:

- Realios konferencijos vertėjai iš anksto žinojo verčiamo renginio temą ir galėjo tinkamai pasiruošti. Nėra žinoma, ar vertėjai buvo gavę pranešimo pateiktis arba pasirašytas kalbas prieš renginį, bet tikėtina, kad taip galėjo būti.
- Realios konferencijos vertėjai vertė per visą renginį ir turėjo renginio darbotvarkę bei kalbėtojų sąrašą, tad mažiau tikėtina, kad jiems būtų buvę sunku perteikti kalbėtojų pavardes ar panašią informaciją.
- Realios konferencijos vertėjai galėjo naudotis kolegų pagalba, o eksperimento dalyviai vertė kabinose sėdėdami po vieną.
- Eksperimente nebuvo klausytojų, nors dalyviai ir žinojo, kad vertimai bus naudojami tyrimo tikslais, t. y. jų bus klausomasi vėliau.
- Eksperimentas atliktas naudojant vaizdo įrašą, o realioje konferencijoje kalbėtojai kalbėjo tiesiogiai, tačiau pagrindinio pranešėjo skaidrės buvo matomos ir eksperimento dalyviams.

6.3. Eksperimento eiga

Dėl techninių galimybių ir dalyvių užimtumo eksperimentas su skirtingomis dalyvių grupėmis buvo atliekamas kelis kartus: 2015 m. birželį ir rugsėjį, 2016 m. sausį, gegužę ir liepą Vilniaus universitete. VU Vertimo studijų katedra turi išskirtines sąlygas eksperimentiniam tyrimui atlikti: yra puiki sinchroninio vertimo įranga, programinė ir įrašymo technika.

Siekiant nustatyti didžiausius kliuvinius, visi eksperimento dalyviai tą patį tekstą vertė du kartus. Tokį tyrimo metodą pirmą kartą panaudojo Gilė'is (1999). Metodas taip pat leidžia patikrinti akrobato lyno hipotezę ir padidina tikimybę, kad vertėjai prisimins ir galės pažymėti sunkumus, kuriuos patyrė versdami.

Prieš kiekvieną eksperimentą dalyviai trumpai supažindinti su verčiamos konferencijos tematika. Jie žinojo, kad vertimai bus naudojami tyrime apie vertimą žo-

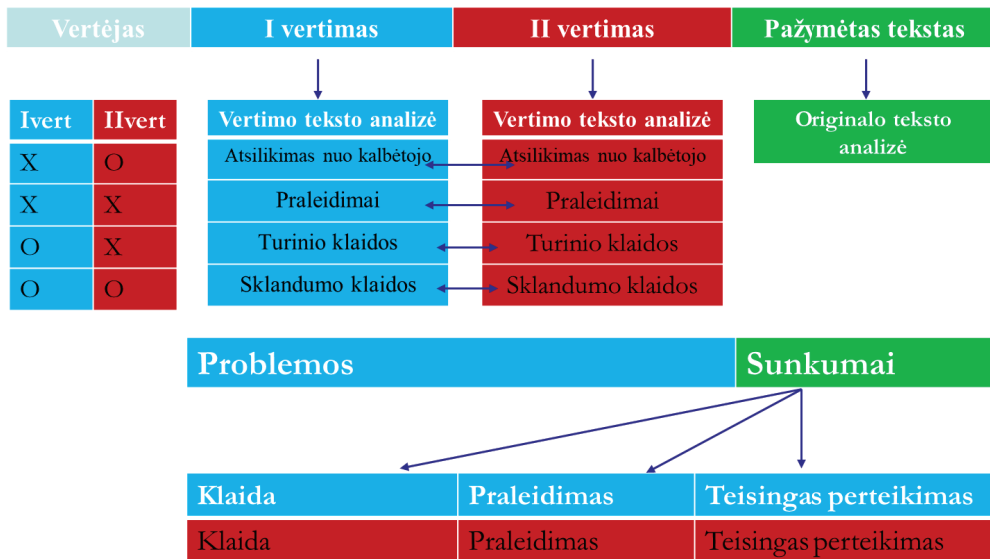
džiu, tačiau nebuvo informuoti apie konkrečius tyrimo tikslus. Dalyviams tebuvo pasakyta, kad reikės sinchroniniu būdu versti dvi kalbas, daugiau jokių nurodymų neduota. Po pirmojo ištraukos vertimo dalyviai galėjo kelias minutes pailsėti, bet buvo paprašyti verstos kalbos neaptarti vieni su kitais. Tik po šios pertraukos jiems buvo pranešta, kad vers tą pačią ištrauką antrą kartą. Pažymėtina, kad vertėjai vertė ilgiau, nei truko tyrime naudojama ištrauka, t. y. pirmos kelios vertimo minutės nėra vertinamos.

Kadangi garsiojo mąstymo technikos (angl. *think-aloud protocol* – TAP) vertimo žodžių procese naudoti negalima, šios srities tyrėjai, apklausdami vertėjus, turi remtis retrospekciniu protokolu (angl. *retrospective protocol*), originalo tekstą arba vertimo įrašą panaudodami priminimui (plg. Tiselius 2013). Tokiu būdu apklausti visus vertėjus iš karto po vertimo yra sunku, todėl tyrimo rezultatai gali būti nepakankamai objektyvūs. Tad šiam tyrimui naudotas netradicinis retrospekcinis protokolas – po dviejų vertimų dalyviams išdalyti transkribuotos originalo kalbos tekstai ir paprašyta juose sužymėti, kurias vietas, žodžius ar sakinius jiems buvo sudėtinga versti, ir trumpai parašyti, jei gali, dėl kokios priežasties.

Eksperimento eiga pavaizduota 10 pav. Kiekvieno eksperimento dalyvio vertimai vertinti atskirai: pirmiausia buvo atliekama I vertimo teksto analizė pagal 4.2 poskyryje aptartus tikslumo (praleidimai, pridėjimai, generalizacijos, pakeitimai) ir 4.3 poskyryje aptartus sklandumo mažinimo (kalbos klaidos, neužpildytos pauzės, užpildytos pauzės) rodiklius ir apskaičiuojamas atsilikimas nuo kalbėtojo. Tuomet tokia pat analizė atlikta su to paties vertėjo antro vertimo tekstu. Šių dviejų vertimų rezultatai palyginti, pažymint, kurie segmentai teisingai išversti abu kartus, vieną iš dviejų kartų arba abu kartus išversti netinkamai. Atlikus šią vertimo tekstų analizę, tirtas vertėjo pažymėtas tekstas, t. y. atlikta originalo teksto analizė, kuria siekiama nustatyti konkretaus vertėjo patirtus sunkumus ir įvertinti, ar vertėjas sėkmingai įveikė šiuos sunkumus versdamas pirmą kartą ir versdamas antrą kartą.

Šiame darbe problemomis laikomi tie originalo kalbos segmentai, kuriuose padaryta klaida ar kurie vertime praleisti, t. y. jeigu konkretus segmentas neperteiktas ar neteisingai perteiktas vertimo tekste, laikoma, kad vertėjas susidūrė su kliuviniu. Sunkumai nustatyti pagal pačių vertėjų transkribuotame originalo kalbos tekste pa-

žymėtus segmentus, kuriuos jie išskyrė kaip sunkius. Pažymėtina, kad praktiškai atskirti problemas nuo sunkumų labai sunku, nes jos yra persipynę, todėl natūralu, kad dalis sunkumų ir problemų sutaps, nes vertėjas turėtų pažymėti ir tuos segmentus, kuriuos versti sudėtinga visiems (t. y. universaliosios problemos), ir tuos, kurie sukėlė sunkumų tik jam vienam ar mažesnei grupei žmonių.

10 pav. Eksperimento rezultatų vertinimo grafinis vaizdas

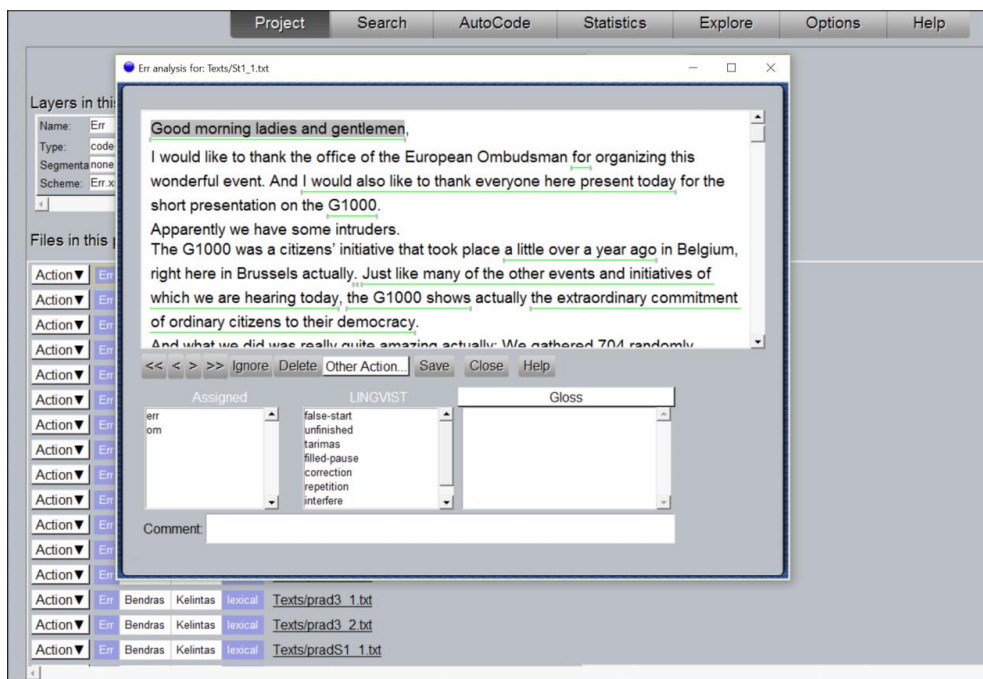
Išversti tekstai transkribuoti klausantis įrašų, skyrybos ženklai (kableliai, taškai) sudėti pagal intonaciją. Reikia pabrėžti, kad sakomoje kalboje būna daug veiksnių, kurių nerasime užrašytoje kalboje, pavyzdžiui, intonacija, pauzės, netiksliai ištarti žodžiai, neverbalinė kalba ir pan. O užrašytame tekste naudojami skyrybos ženklai, informacija vizualiai išdėstoma pastraipomis ir pan. – tai, ko nevyksta kalboje. Be to, kaip teigia Ongas (1982:121), rašymas žodžius perkelia iš garsų pasaulio į vizualinį pasaulį ir užfiksuoja tuos žodžius tam tikroje fizinėje vietoje, taip iš esmės pakeisdamas jų suvokimą (cit. iš Diriker 2004:53). Taigi transkripcija negali perteikti visko, kas vyksta sakomojoje kalboje, todėl transkribuotas tekstas tėra transkribuotojo interpretacija (Powney ir Watts 1987:147, cit. iš Diriker 2004:54). Pažymėtina, kad Gilė'io (1999) atliktas tyrimas parodė, jog klausytojai geriau vertina

girdimą vertimą žodžiu, o ne to paties vertimo transkribuotą versiją; ir nesvarbu, ar verčia profesionalus vertėjas, ar pradedantysis. Tad reikia atkreipti dėmesį į tai, jog šio darbo analizė negali būti visiškai objektyvi, nors ir imtasi visų priemonių, kad ji būtų kuo objektyvesnė. Taip pat negalima tiksliai nustatyti, kokį poveikį vertimai būtų turėję realiems klausytojams.

Transkribuoti vertimai lyginti su originalo tekstu, ieškant klaidų ir praleidimų, o sklandumą mažinantys rodikliai skaičiuoti kiekvieno įrašo klausantis po du kartus. Kaip pasiūlė Gilė'is (2011:208), prioritetą teikiant duomenų patikimumui pasirinktas žemas jautrumo lygis, t. y. siekiant sumažinti „netikrų klaidų“ tikimybę (pavyzdžiui, priimtina generalizaciją ar glaudinimą priskiriant praleidimams) analizuoti tik aiškių klaidų ir praleidimų atvejais.

Vertimo žodžiu tyrimuose smulkesni vertimo segmentai dažniausiai nagrinėjami dviem būdais: atliekama teiginių analizė (angl. *propositional analysis*) arba predikacinių struktūrų analizė (angl. *clause analysis*). Pirmasis būdas, atėjęs iš pažintinės psichologijos, skirtas turinio tikslumui nustatyti, įvertinant, ar visi originalo kalbos teiginiai tinkamai perteikti vertimo kalboje (pvz., Tommola ir Laakso 1997; Chang 2005). Šio darbo tyrimo duomenų analizei teiginiai nėra tinkamas mikrovienetas, nes atliekant teiginių analizę atsižvelgiama tik į tai, kokia informacija pasakyta, bet ne kur konkretūs informacijos elementai yra tekste ar kokia forma ta informacija pateikiama, labai lengva nepastebėti implikuojamos ar apibendrinamos informacijos. Todėl darbe atliekama ne tokia tiksli, bet daugiau aspektų apimanti predikacinių struktūrų ir smulkesnių segmentų analizė.

Visa informacija apie neatitikimus tarp originalo ir vertimo tekstų turinio ir apie vertimo teksto sklandumą rankiniu būdu pažymėta *UAM Corpus tool* programoje. Kiekvieno vertėjo pirmam ir antram vertimams sudaryta po naują bylą (iš viso 36 bylos), pažymint vertėjo kodą, nurodant, ar tai pirmas, ar antras vertimas, ar vertė studentas ar profesionalus vertėjas. Kiekvienoje byloje klaidos ir praleidimai ir sklandumą mažinantys rodikliai pažymėti konkrečiuose originalo kalbos segmentuose, kuriuos jie paveikė (11 pav.). *UAM Corpus tool* programa atlikti pirminiai statistiniai skaičiavimai, o eksportavus duomenis į *Microsoft Excel* jie analizuoti toliau.

11 pav. UAM Corpus tool programoje anotuotos bylos pavyzdys

UAM Corpus tool programoje žymėti segmentai dažniausiai atitinka predikatinę struktūrą, bet ne visada. Siekiant, kad duomenys būtų palyginami, kai kurios predikatinės struktūros išskaidytos į keletą segmentų, bet jie nėra lygūs Gilė'io (2011) tirtiems mikrovienetams, nes šiame darbe segmentas tik retais atvejais sudarytas iš vieno ar dviejų žodžių (vidutinis segmento ilgis – 5,5 žodžio). Predikatinės struktūros skaidomos į smulkesnius segmentus pagal eksperimento dalyvių padarytas klaidas, kurios signalizuoja apie galimus kliuvinius verčiamame segmente arba šalia jo. Jeigu predikatinė struktūra, pavyzdžiui, *We gathered 704 randomly chosen Belgian citizens from both language groups (actually the three language groups)*, būtų laikoma vienu segmentu, tuomet, nagrinėjant praleidimus, reikėtų skaičiuoti, kad ir vertėjas, pasakęs „mes atrinkome Belgijos piliečius“, ir vertėjas, pasakęs „mes atrinkome 704 Belgijos piliečius iš trijų kalbų grupių“, šioje predikatinėje struktūroje padarė praleidimų. Tačiau akivaizdu, kad pirmasis vertėjas praleido daug daugiau informacijos nei antrasis. Todėl tokia predikatinė struktūra buvo išskaidyta į smulkesnius segmentus, kad būtų galima tiksliai įvertinti, kurie originalo kalbos elementai vertėjams sukėlė daugiau sunkumų (žr. 4 lentelę).

4 lentelė. Originalo kalbos skaidymas į segmentus, vertėjų padarytų praleidimų ir turinio klaidų skaičius segmentą verčiant pirmą ir antrą kartus ir duomenys, kiek vertėjų pažymėjo segmentą kaip sunkų

Originalo kalbos segmentas	Kiek vertėjų padarė praleidimų ar turinio klaidų		Kiek vertėjų pažymėjo segmentą kaip sunkų	
	1 vert	2 vert	Studentai	Prof. vertėjai
Good morning ladies and gentlemen,	2	1	0	0
I would like to thank	0	0	0	0
the office of the European Ombudsman	2	0	1	0
for organizing this wonderful event	1	0	0	0
I would also like to thank	7	5	0	0
everyone here present today	9	6	0	0
for the short presentation on	8	1	0	0
G1000	11	2	6	0
Apparently we have some intruders.	5	5	2	2
The G1000 was a initiative	2	0	0	0
citizens'	3	0	1	0
that took place	2	0	0	0
a little over a year ago	13	8	0	0
in Belgium	2	0	0	0
right here in Brussels actually	4	1	1	0
Just like many of the other events and initiatives	7	4	1	0
of which we are hearing today	10	5	1	0
the G1000 shows actually the	3	0	1	0
the extraordinary commitment of ordinary citizens	10	9	2	0
to their democracy	9	9	2	2
And what we did was really quite amazing actually	10	5	0	0
We gathered	2	1	0	0
704	8	7	4	3
randomly chosen	17	13	4	0
Belgian citizens	2	1	0	0
from both language groups (actually the three language groups)	4	2	4	0
we had them discuss important social, economic and political issues.	4	2	0	0

Pažymėtina, kad lyginant originalo ir vertimo tekstus buvo atsižvelgta ir į pragmatinį komponentą, nes tik taip galima iš tiesų palyginti, ar buvo perteikta išsakyta mintis. Pragmatiniam tikslumui analizuoti buvo taikoma tokia trijų etapų tyrimo eiga (plg. Setton 2002:41, 42):

1. Lyginami teiginiai ir nustatomi aiškūs faktiniai praleidimai, atrenkami klausimų keliantys teiginiai.
2. Atrinkti teiginiai tiriami pragmatiniu požiūriu, siekiant nustatyti, ar, pavyzdžiui, vertėjo pridėta informacija nėra eksplikavimo pasekmė, o praleista informacija nėra ta, kurią galima numanyti iš konteksto, t. y. tikrinta, ar per pirmą etapą rasti neatitikimai iš tiesų turi būti laikomi klaidomis. Pavyzdžiui, segmente *for 500 days, more than a year and a half we didn't have a government in Belgium*, jei vertėjas išvertė tik „500 dienų“, bet ne „daugiau nei pusantrų metų“, tai nelaikoma praleidimu, nes šie du dalykai gali būti laikomi sinonimais. Taip pat, jeigu vertėjas pasakė tik tiek, kad „Belgijoje nebuvo vyriausybės“, net nenurodydamas, kaip ilgai, skaičiuojama, kad padarytas vienas praleidimas, o ne du.
3. Nustatoma, kokios yra šių pokyčių pragmatinės pasekmės, nes net jei, pavyzdžiui, pridėta informacija ir yra eksplikuota (t. y. nėra klaida), ji vis tiek turi būti aktuali klausytojams, t. y. prisidėti prie jų žinių didinimo.

Siekiant patikrinti duomenų apie išskirtus turinio neatitikimus tarp originalo ir vertimo patikimumą, 8 profesionalūs vertėjai buvo padalyti į dvi grupes po keturis ir paprašyti identifikuoti klaidas ir praleidimus dviejuose trijų vertimų ištraukų (262 žodžių) rinkiniuose. Autorė pirmajame rinkinyje išskyrė 44 neteisingai perteiktus segmentus, iš kurių 39 (arba 89 proc.) pažymėjo ir visi keturi vertintojai, o likusius 5 pažymėjo trys vertintojai iš keturių. Antrajame rinkinyje iš autorės pažymėtų 36 klaidingų segmentų 33 (arba 92 proc.) taip pat išskyrė ir visi keturi vertintojai, o likusius 3 – trys vertintojai. Visi vertintojai pažymėjo ir daugiau klaidingai išverstų segmentų, tačiau, kaip jau minėta, šiame tyrime pasirinktas žemas jautrumo lygis, todėl laikoma, kad autorės išskirtų ir vertintojų patvirtintų neteisingai išverstų segmentų skaičius yra pakankamas išvadoms padaryti.

Į *UAM Corpus tool* programą rankiniu būdu įvesti ir vertėjų transkribuotame originalo kalbos tekste pažymėti sunkumai, išlaikant klaidų ir praleidimų analizėje

naudotą segmentaciją. Pažymėta ir papildoma informacija, pavyzdžiui, ar konkretus sunkumas lėmė klaidą arba praleidimą. Jeigu ne, pažymėta, ar klaida arba praleidimas padarytas tolesniame segmente. Atlikus pirminius statistinius skaičiavimus, tolesnė analizė atlikta *Microsoft Excel* programoje.

Toliau šiame skyriuje aptariami eksperimento rezultatai. Jeigu nenurodyta, kad lyginamas pirmasis vertimas su antruoju, vadinasi, aptariami tik pirmojo vertimo rezultatai. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad siekiant kuo išsamiau aptarti eksperimento rezultatus tie patys teiginiai gali būti patvirtinti remiantis skirtingais metodais, kurie visi aprašyti rezultatų poskyryje.

6.4. Rezultatai

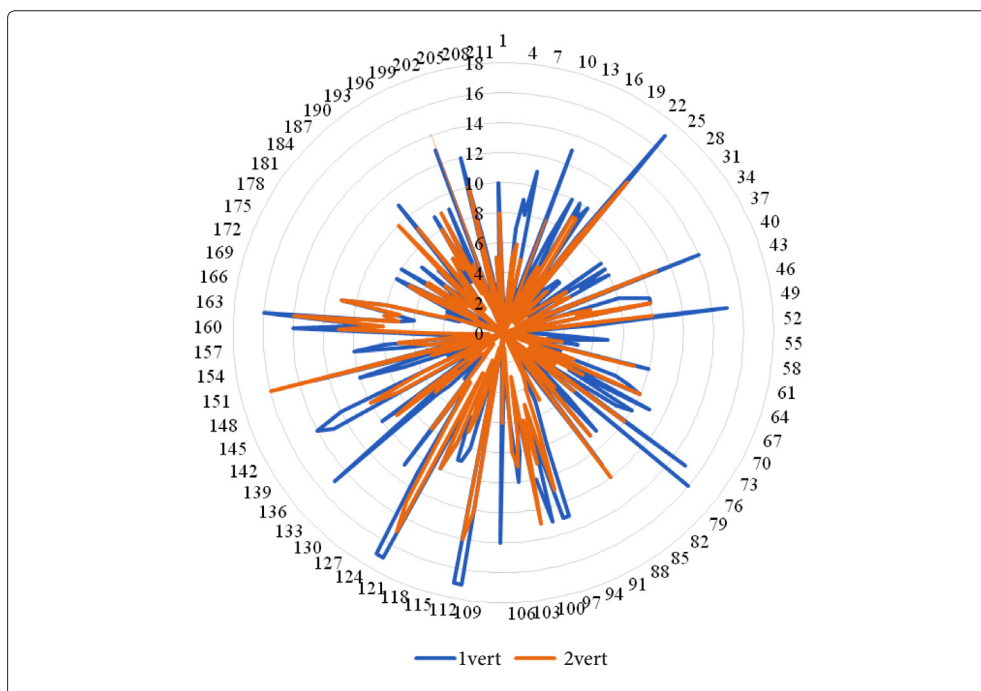
6.4.1. Praleidimai ir turinio klaidos

Teorinėje darbo dalyje (4.2. poskyryje) aptarti pagrindiniai sinchroninio vertimo tikslumo nustatymo rodikliai: praleidimai, pridėjimai, generalizacijos ir pakeitimai. Čia pateikiama konkrečių atvejų vertinimo metodika:

- Praleidimai – originalo teksto informacija neperteikta vertimo tekste. Analizuojami tik aiškūs informacijos praleidimai. Atvejai, kai informacija praleidžiama, nes vertimo tekste pakeista jos prasmė (pakeitimas), ar kai vertėjas neverčia kalbėtojo pasikartojimo arba pasitaikymo, į analizę netraukiami.
- Pridėjimai – vertimo tekste atsiradusi informacija, kurios nėra originalo tekste. Atsižvelgiama tik į pridėjimus, kurių negalima paaiškinti pragmatinėmis priežastimis (pvz., eksplikavimas nelaikomas klaida) ir neįmanoma numanyti iš originalo. Be to, šių pridėjimų nereikia painioti su pridėjimais, atsirandančiais pakeitimo metu.
- Generalizacijos – vertimo tekste pateikiama apibendrinta originalo teksto informacija. Ši kategorija apima kelias Falbo (2002) klasifikacijos klaidas: „informacijos praradimas dėl sušvelninimo“, t. y. originalo teksto mintis vertimo tekste sušvelninama; „informacijos praradimas generalizuojant“, t. y. originalo teksto minties apimtis vertimo tekste išplečiama; „intensyvumo praradimas“, t. y. originalo teksto emociniai ar retoriniai ypatumai neperkeliami į vertimo tekstą.

- Pakeitimai – vertimo tekste neteisingai perteikta originalo teksto informacija. Ir nors pakeitimai neišvengiamai susideda iš praleidimų ir pridėjimų, jie yra atskira klaidų kategorija, nes pakeitimai iškreipia originalo teksto prasmę. Be grynujų pakeitimų, ši kategorija darbe apima ir Riccardi (2001) išskirtas „logikos ir laiko sekos klaidas“, netinkamą originalo teksto frazių, sakinių ar predikatinųjų struktūrų loginių ryšių perteikimą ir Falbo (2002) „tekstinio ryšio praradimo klaidas“, t. y. dalies originalo teksto, esančio tam tikrame mikrokontekste, perkėlimą į kitą vietą vertimo tekste, sukuriant kitokį ryšį tarp iš eilės einančių vienetų.

Taigi kaip matyti, dėl to, kad pasirinktas žemas jautrumo lygis, skaičiuoti tik aiškūs praleidimai ir turinio klaidos, apimantys pridėjimus, generalizacijas ir pakeitimus (visa tai toliau šiame poskyryje sutrumpintai vadinama PK), atsižvelgiant ir į tai, kokią informaciją galima numanyti iš pateikto vertimo. Sužymėjus kiekvieno vertėjo abiejų vertimų PK ir juos suskaičiavus, gauti 12 pav. pateikti rezultatai. Jie išsamiai aptariami toliau.

12 pav. Eksperimento medžiagos segmentus netiksliai perteikusių vertėjų skaičius pirmame ir antrame vertimuose

Kaip matyti 12 pav., dauguma PK padaryta tuose pačiuose segmentuose pirmame ir antrame vertime, tik antrą kartą juos padarė mažiau vertėjų. Taip pat matyti, kad antrame vertime buvo 18 segmentų, kuriuos vertėjai išvertė teisingai pirmą kartą, bet suklydo versdami antrą kartą. Taigi tikėtina, kad išsamesnė segmentų analizė patvirtins, jog antrą kartą versdami vertėjai gali efektyviau įveikti kilusius sunkumus, nors naujų klaidų ar praleidimų neišvengiama.

5 lentelė. Pirmame ir antrame vertimuose tą patį segmentą netiksliai perteikusių vertėjų skaičius

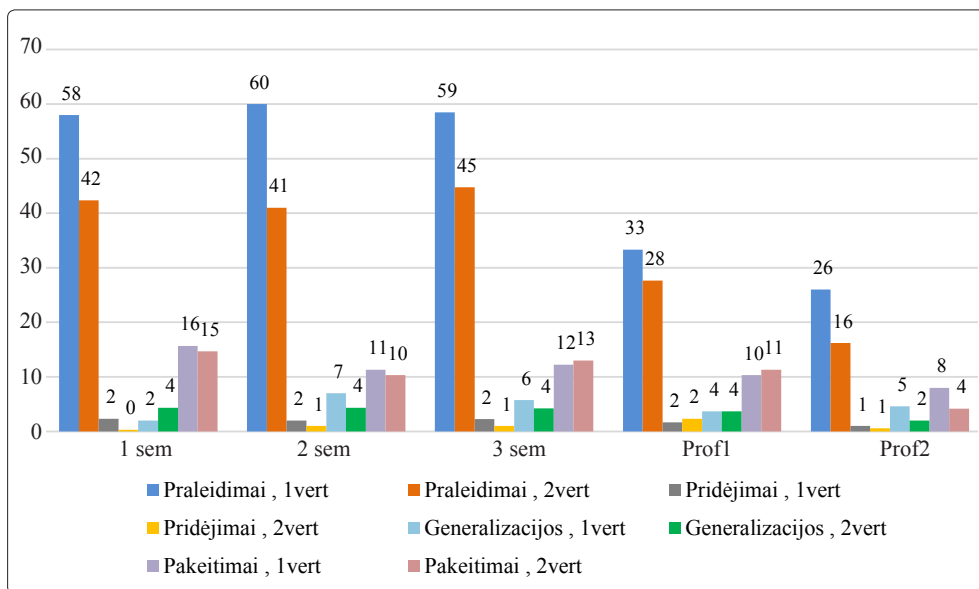
Ivert	2vert																	Iš viso:
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
0	11																	11
1	10	7	1															18
2	9	9	5			1												24
3	3	9	2	3	3													20
4	2	3	11	3	4	3												26
5			6	2	3	2	1			1								15
6			4	1	3	1	2		2		1							14
7		1		1	1	4		1										8
8		1		1	4	2	1	5	2	1								17
9			1	1		2	3	1	2	2								12
10					1	4	2	1	1	3	3			1				16
11			1				1	1	1	1		1	1					7
12						1					1							2
13								1	2	1		1				1	1	7
14							1				1	2						4
15							1				2							3
16								1								1		2
17													1	2	1	1		5
Viso:	35	30	31	12	19	19	14	10	10	9	8	4	2	3	3	1	1	211

Kaip matyti 5 lentelėje, pirmame vertime nė vienas vertėjas nesuklydo perteikdamas 11 segmentų, o antrame vertime tokių segmentų jau buvo 35 (plg. 12 pav.). Be to, 5 lentelėje parodyta, kiek vertėjų tą patį segmentą netiksliai perteikė pirmame ir antrame vertimuose. Anksčiau minėti 11 segmentų, kurie buvo tiksliai perteikti pirmame vertime, tiksliai perteikti ir antrame. Iš 18 vieno vertėjo netiksliai perteiktų segmentų verčiant pirmą kartą antrą kartą versdami visi vertėjai tiksliai perteikė 10, vienas vertėjas suklydo versdamas 7 segmentus, o du vertėjai padarė PK viename segmente.

Įdomu pažymėti, kad antrą kartą versdami pirmame vertime teisingai išvers-
tus 35 segmentus antrame vertime juos neteisingai išvertė ar praleido ne daugiau
kaip 4 vertėjai. Šios analizės duomenys rodo, kad jeigu daugiau nei 4 vertėjai pa-
darė klaidą versdami konkretų segmentą pirmą kartą, labai mažai tikėtina, jog nė
vienas vertėjas šiame segmente nepadarys PK versdamas antrą kartą. Taip pat jeigu
pirmą kartą segmentą netiksliai perteikė daugiau nei 10 vertėjų, jame antrą kartą
versdami PK padarys bent 6 vertėjai. Galima teigti, kad šiuose segmentuose arba
šalia jų slypi rimtos vertimo problemos, kurias įveikti net antrą kartą verčiant pa-
vyksta ne daugiau kaip trečdaliui vertėjų. Vienintelė išimtis buvo segmentas, kurį
pirmą kartą netiksliai perteikė 11 vertėjų, o antrą kartą – tik 2. Tai buvo organi-
zacijos, kuriai atstovauja pagrindinis ištraukos kalbėtojas, G1000 pavadinimas. Jis
buvo ne kartą minimas tekste, todėl antrą kartą versdami vertėjai jau buvo gerai su
juo susipažinę.

Lentelėje apvesti skaičiai rodo, kiek vertėjų netiksliai išvertė konkretų segmen-
tą abu kartus. Dešiniau šių rodiklių esantys skaičiai rodo, keliuose segmentuose
daugiau vertėjų padarė PK versdami antrą kartą negu pirmą kartą. Taigi matyti, jog
antrą kartą buvo padaryta naujų klaidų. Pažymėtina, kad šioje lentelėje pateikiami
bendri skaičiai, neatsižvelgiant į kiekvieno vertėjo vertimo rezultatus atskirai (t. y.
neatsižvelgiama, ar tą patį segmentą netiksliai perteikė tas pats vertėjas, ar kitas).
Tokios analizės rezultatai aprašyti toliau.

Kalbant apie atskirų vertėjų vertimo rezultatus, reikia pabrėžti, kad jie labai
skiriasi: nuo 20 iki 101 PK. Studentų grupėje rezultatai svyruoja nuo 55 iki 101 PK,
o profesionalių vertėjų grupėje – nuo 20 iki 77. 13 pav. pavaizduoti praleidimai ir
turinio klaidos pirmame ir antrame vertimuose pagal eksperimento dalyvių gru-
pes. Rezultatai pasiskirstė taip: profesionalūs vertėjai vidutiniškai padarė 43 PK,
tarp kurių buvo 29 praleidimai, 1 pridėjimas, 4 generalizacijos ir 9 pakeitimai. Stu-
dentų grupėje vidurkiausiai beveik visose kategorijose maždaug dvigubai didesni: iš
viso vidutiniškai studentai padarė 79 PK, tarp kurių buvo 59 praleidimai, 2 pridė-
jimai, 5 generalizacijos ir 13 pakeitimų. Šiuos rezultatus galima palyginti su vertėjų
realioje konferencijoje vertimo rezultatais. Šioje ištraukoje padaryti 47 PK, tarp
kurių buvo 35 praleidimai, 1 pridėjimas, 3 generalizacijos ir 8 pakeitimai. Kaip
matyti, realios situacijos vertimo rezultatai labai panašūs į profesionalių vertėjų
rezultatus.

13 pav. Praleidimų ir turinio klaidų pirmame ir antrame vertimuose vidurkis pagal eksperimento dalyvių grupes

Kiekvieną iš šių kategorijų verta aptarti atskirai, pradedant praleidimais. Kaip matyti 13 pav., duomenys rodo, kad praleidimų skaičius buvo labai panašus tarp visų trijų studentų grupių, Prof1 eksperimento dalyvių grupė padarė perpus mažiau praleidimų nei studentai, o Prof2 grupė – dar mažiau. Viena vertus, nieko nuostabaus, kad profesionalūs vertėjai praleido mažiau informacijos nei studentai, kita vertus, tarp studentų grupių buvo tikėtasi didesnio skirtumo, ypač 3sem grupėje.

Kaip ir galima tikėtis, versdami antrą kartą visi eksperimento dalyviai praleido mažiau informacijos. Didžiausias sumažėjimas pastebimas Prof2 grupėje, kurioje antrą kartą verčiant padaryta 38 proc. mažiau praleidimų, o mažiausias pokytis – Prof1 grupėje, kurioje jų sumažėjo vos 17 proc. Savo atliktame tyrime Korpalis (2012) nerado statistiškai reikšmingo skirtumo tarp to, kiek praleidimų padarė studentai ir kiek – profesionalūs vertėjai, tačiau šio eksperimento duomenys rodo kiek kitokius rezultatus: studentų grupėje praleidimų skaičius svyruoja nuo 43 iki 73, o profesionalių vertėjų grupėje – nuo 14 iki 56. Šis skirtumas yra statistiškai reikšmingas (1 proc. reikšmingumo lygmuo). Taip pat svarbu atkreipti dėmesį į koreliaciją tarp vertėjų grupės ir praleidimų, kuri sudaro $-0,79$, o tai rodo labai stiprų

ryšį tarp turimos patirties ir praleidimų skaičiaus. Abiejuose vertimuose dažniausiai praleidžiami segmentai buvo šie:

- *one of the crucial questions*, praleista 32 vertimuose iš 36;
- *randomly chosen* (sakinyje *We gathered 704 randomly chosen Belgian citizens*), praleista 28 vertimuose;
- *full time* (sakinyje *We gathered 10 000 supporters, 800 full time volunteers*), praleista 25 vertimuose;
- *citizen E.* (sakinyje *For example citizen E. is asking*), praleista 20 vertimų;
- *and to put all of these things into perspective*, praleista 19 vertimų.

Priešingai nei praleidimų, pridėjimų skaičius yra labai mažas visose grupėse ir verčiant antrą kartą dar labiau sumažėja, išskyrus Prof1 grupę, kurioje galima pastebėti nedidelį padidėjimą. Tačiau šis padidėjimas atsirado dėl to, kad vieno vertėjo vertimuose pridėjimų skaičius padidėjo nuo 1 iki 2, o kito vertėjo – nuo 4 iki 5, bet šie atvejai gali būti laikomi išimtimis, nes visų kitų vertėjų vertimuose pridėjimų tik sumažėjo. Viena iš priežasčių, kodėl pridėjimų skaičius nedidelis, yra ta, kad verčiamoji medžiaga pateikiama gana greitu tempu ir informacijos tankis joje didelis, tad vertėjams nelieka laiko įterpti papildomos informacijos.

Generalizacijos atvejų kiek daugiau: skaičiai svyruoja nuo 0 iki 11, o vidurkis – 5 generalizacijos viename vertime. Galima numanyti, kad generalizacija pasirenkama kaip tam tikrų kliuvinių įveikimo taktika. Vis dėlto tokiam teiginiui pagrįsti nepakanka stebėjimų. Verčiant antrą kartą generalizacijos atvejų skaičius išauga tik 1 sem studentų grupėje, tačiau taip yra tik dėl vieno vertėjo, kuris versdamas antrą kartą padarė 8 generalizacijomis daugiau nei versdamas pirmą kartą. Abiejuose vertimuose dažniausiai generalizuoti šie segmentai:

- *It shows the extraordinary commitment of ordinary citizens to their democracy*, generalizuota 15 vertimų iš 36;
- *this gentleman right here* (sakinyje *Let's start with this gentleman right here*), generalizuota 8 vertimuose;
- *500 000* (sakinyje *we gathered more than 500.000 euro through crowd funding*), generalizuota 7 vertimuose;
- *Madame Reding* (sakinyje *Madame Reding has left now*), generalizuota 7 vertimuose;

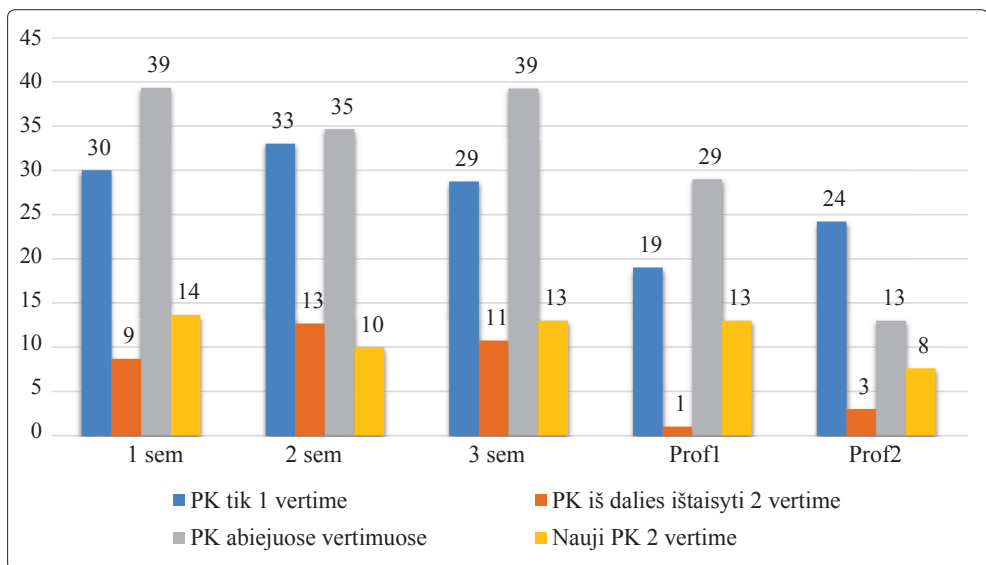
- 800 (sakinyje *We gathered 10 000 supporters, 800 full time volunteers*), generalizuota 7 vertimuose.

Pakeitimų skaičius visose grupėse šiek tiek didesnis nei generalizacijų. Vidutiniškai visi eksperimento dalyviai padarė 11 pakeitimų, o atskiri vertėjai savo vertimuose atliko nuo 0 iki 20 pakeitimų. Šioje kategorijoje mažėjimo tendencijos lyginant pirmą ir antrą vertimus nepastebima dviejose grupėse – tarp 3 semestrus sinchroninio vertimo besimokiusių studentų ir mažiau patyrusių profesionalių vertėjų. Kitose dviejose studentų grupėse sumažėjimas nedidelis. Tik labiausiai patyrę vertėjai sugebėjo sumažinti pakeitimų skaičių perpus. Šie rezultatai kelia nerimą, nes galima manyti, kad pakeitimai yra dažniausios turinio klaidos, t. y. vertėjai ne tik neperteikia tos informacijos, kurią pasakė kalbėtojas, bet dar ir iškraipo kalbėtojo siunčiamą pranešimą. Daugiausia pakeitimų abiejuose vertimuose atlikta verčiant šiuos segmentus:

- *European Parliament offices* (sakinyje *that are connected with this event at the European Parliament offices across Europe*), pakeista 17 vertimų iš 36;
- 500 000 (sakinyje *we gathered more than 500 000 euro through crowd funding*), pakeista 13 vertimų;
- *could not come at a better moment* (sakinyje *and the European Year of Citizens could not come at a better moment*), pakeista 12 vertimų;
- *will this crisis irremediably kill the European citizenship?*, pakeista 11 vertimų;
- *next months* (sakinyje *because of new ombudsman being elected in the next months*), pakeista 11 vertimų.

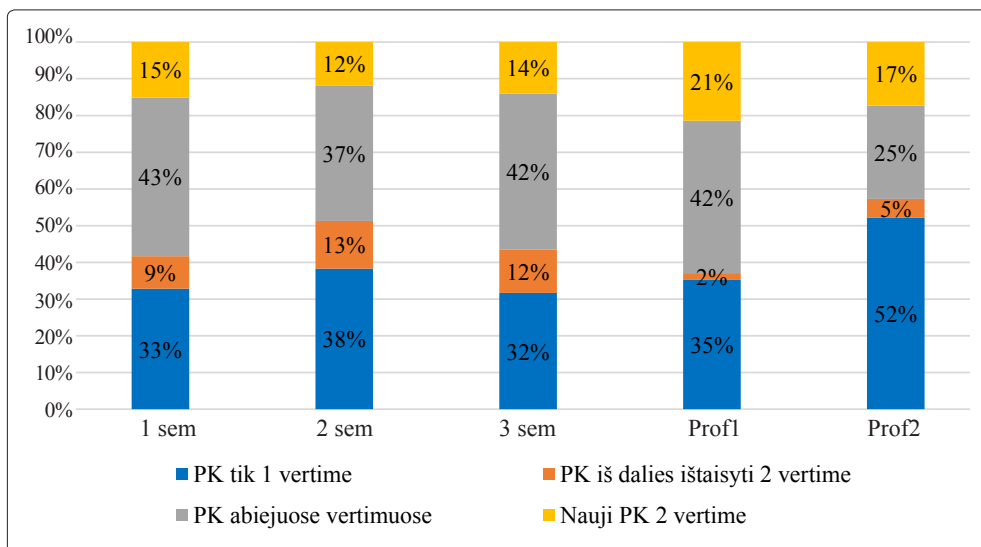
Kaip jau minėta, vien PK skaičių aptarimas neparodo viso vaizdo. Kadangi vienas iš šio darbo uždavinių yra išsiaiškinti, kas kelia vertėjams sunkumų verčiant sinchroniniu būdu, derėtų įvertinti, ar pirmojo vertimo PK padaromi verčiant tuos pačius segmentus antrą kartą. Pavyzdžiui, vienas studentas versdamas pirmą kartą padarė 89 PK, o versdamas antrą kartą – 68 PK, tačiau šie PK gali būti padaryti verčiant skirtingus segmentus, tad galima būtų įžvelgti ir skirtingus vertimo sunkumus. Todėl reikia išanalizuoti 1) PK, padarytus verčiant tik pirmą kartą, t. y. išskirti tik tuos PK, kurie antrame vertime buvo ištaisyti, 2) PK, kurie buvo iš dalies ištaisyti antrame vertime, 3) abiejuose vertimuose padarytus PK ir 4) tik antrame vertime padarytus, t. y. naujus, PK.

Šios analizės rezultatai rodo, kad visų grupių vertimo žodžiu studentų rezultatai labai panašūs, o tarp profesionalių vertėjų grupių yra reikšmingų skirtumų (absoliutūs skaičiai pateikiami 14 pav., o procentinis pasiskirstymas 15 pav.). Antrą kartą versdami studentai visiškai arba iš dalies ištaisė vidutiniškai 45 proc. pirmą kartą neteisingai perteiktų segmentų, Prof1 grupėje šis rodiklis siekia 37 proc., o Prof2 grupėje – net 57 proc. Taigi kaip matyti, skirtumas tarp grupių gana didelis. Be to, abiejuose vertimuose padarytų PK skaičius yra apie 40 proc. visose studentų grupėse ir Prof1 grupėje, o Prof2 grupėje šis rodiklis sudaro 25 proc. abiejuose vertimuose padarytų PK.

14 pav. Praleidimų ir turinio klaidų vidurkis pagal tai, kuriame vertime jie buvo padaryti, pagal eksperimento dalyvių grupes

Akivaizdu, kad labiau patyrę vertėjai antrą kartą versdami ištaisė daugiau klaidų, tačiau šios grupės „naujų klaidų“ skaičius mažesnis tik absoliučiaja išraiška, bet ne santykinai, kaip būtų galima tikėtis. Tai, kad naujų klaidų yra visose eksperimento dalyvių grupėse, rodo, jog vertėjams kilo sunkumų dėl per mažos informacijos apdorojimo gebos, o ne dėl prastų kalbinių ar ekstralingvistinių žinių. Tai, kad net ir labiausiai patyrę vertėjai padarė naujų klaidų versdami antrą kartą, rodo, jog akrobatų lino hipotezė yra teisinga.

15 pav. Praleidimų ir turinio klaidų proporcijos pagal tai, kuriame vertime jie buvo padaryti, pagal eksperimento dalyvių grupes, jei laikytume, kad visi grupės PK sudaro 100 proc.

Nagrinėjant vertimo tikslumo rodiklius, įvertinta ir kokius segmentus vertėjams versti buvo sudėtingiausia, t. y. kuriuose padaryta daugiausia klaidų ir praleidimų. Į akis labiausiai krinta leksiniai kliuviniai: iš 5 ištraukė minimų pavardžių 4 praleido arba neteisingai išvertė daugiau nei pusė eksperimento dalyvių, o iš 13 skaičių 6 praleido arba netiksliai perteikė daugiau nei pusė eksperimento dalyvių. Taip pat daugiau nei pusė vertėjų neišvertė tokių terminų kaip *Tobin tax*, *urban renewal* ar *crowd funding*. Šie rezultatai nestebina, nes terminai plačiai literatūroje aprašyti ir jau keliuose tyrimuose nagrinėti kliuviniai.

Šio eksperimento medžiaga leidžia įvertimo problemas pažvelgti plačiau ir prie tokių įprastų kliuvininių kaip terminai įtraukti kliuvininius, kurie tiriamajame tekste kelia problemų dėl to, kad pavartoti terminai dar neturi atitiktens lietuvių kalboje (pvz., *resilience*, *deliberative democracy*), arba yra leksiniai junginiai, kuriuos verčiant į lietuvių kalbą, reikia eksplikuoti arba versti aprašomuoju būdu (pvz., *full time volunteers*; *to innovate the European Union from the bottom-up*; *the European Year of Citizens could not come at a better moment*; *listening in on streaming*; *anti-Europe parties are achieving relevant results*).

Kai kurie tyrėjai (ypač priklausantys Paryžiaus mokyklai) teigia, jog vertimas žodžiu nėra sietinas su konkrečia kalbų pora (pvz., Seleskovitch 1975; Le Ny 1978), tačiau pateikti pavyzdžiai rodo, kad kai kuriais atvejais kliuvinius lemia būtent kalbų poros specifika. Tokia išvada papildo tyrėjų, kurie laikosi nuomonės, kad kliuviniai nebūtinai yra universalūs, argumentus, parodant, kad nuo kalbų poros skirtumų priklauso ne tik dažniausiai nurodomi sintaksiniai, bet ir leksikos lygmens kliuviniai.

6.4.2. Sklandumas ir atsilikimas nuo kalbėtojo

Kaip jau aptarta teorinėje dalyje (4.3. poskyryje), šiame darbe vertimo sklandumas matuojamas trimis rodikliais:

- 1) neužpildytų ilgesnių nei 3 sekundės pauzių skaičius;
- 2) garsais, pavyzdžiui, *eh*, *ehm*, *amm*, užpildytų pauzių skaičius;
- 3) kalbos klaidų skaičius.

Kalbos klaidos apima daug kitų rodiklių, kurie darbo eksperimente matuoti atskirai, bet dėl reto pasikartojimo yra informatyvesni kaip grupė (nedideli šios kategorijos klaidų skaičiai gali būti paaiškinami ir tuo, kad pasirinktas žemas jautrumo lygis). Eksperimente nustatytos tokios klaidos:

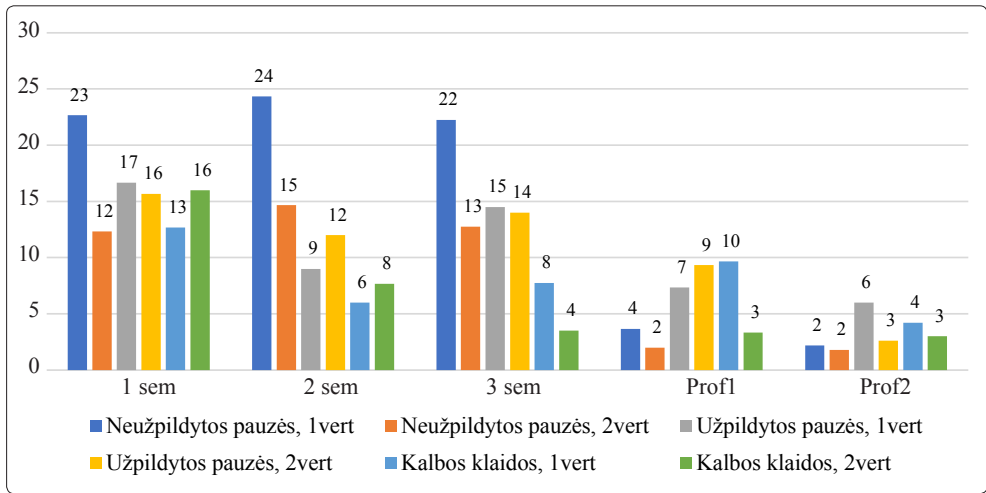
- nebaigti sakiniai. Visuose pirmuose vertimuose šio tipo klaidų rasta vos 12 – tai reiškia, kad ir labiau, ir mažiau patyrę vertėjai stengiasi užbaigti pradėtus sakinius. Keletas nebaigtų sakinių pavyzdžių: „norėjo, kad būtų daugiau investuota į... Ir daugiau galime rasti rekomendacijų mūsų internetiniame puslapyje“; „Nepaisant to, mes turėsime labai greitai palikti pastatą ir dėl... Labai atsiprašau, mes turime evakuotis“; „Per 3 mėnesius nuo 7 savanorių organizatorių, kurie prie virtuvės stalo organizuoja tokį judėjimą...“;
- neteisingai pradėti sakiniai (angl. *false start*), kai vertėjai pradeda sakinį, bet jo nepabaigę ima tą pačią mintį versti kitaip. Dėl to vertimas gali būti klaidinantis ar net prieštaraujantis originalui. Tai nebuvo dažna eksperimento dalyvių klaida – pirmuose vertimuose ji pasitaikė 11 kartų. Pavyzdžiui, „Europos Sąjunga... Mano kolegos norėtų gauti Europos Sąjungos palaikymą“; „Jis vyko... Panašūs projektai vyko ir Graikijoje, ir kitose šalyse“;
- taisymsis – kai vertėjas dar kartą išverčia tą patį segmentą, panaudodamas kitokią formuluotę. Tai didžiausia kalbos klaidų grupė. Tiriamoje medžia-

goje rasti net 52 tokie atvejai. Pavyzdžiai: „...nes 500 dienų Belgijoje nebuvo vyriausybės, nebuvo sudaryta vyriausybė“; „ir taip pat yra susidomėjimo apie, dėl naujo ombudsmeno rinkimų artimais mėnesiais“; „norėčiau pabrėžti tai, kad kai kurie radikalaus mąstymo pavyzdžiai, kokie jie buvo“;

- pakartojimai – vertėjo pakartojamas tas pats žodis ar žodžių junginys, kai tai daroma ne dėl retorinių ar stilistinių priežasčių. Pirmuosiuose vertimuose rasta 17 tokių atvejų;
- tarimo ir fonetikos klaidos, kurios gali atsirasti, pavyzdžiui, kaip parodė Gerverio (1969) tyrimas, dėl to, kad didėjant kalbos tempui vertėjai yra priversti greičiau kalbėti ir dėl to padaro daugiau tarimo ir fonetikos klaidų. Tokių klaidų nagrinėjamoje medžiagoje rasta tik penkios;
- lingvistinė interferencija – girdimos originalo kalbos (šio darbo atveju – anglų kalbos) leksikos ar sintaksės įtaka vertimo kalbai, dėl kurios nukrypsta nuo vertimo kalbos normų (Lamberger–Felber ir Schneider 2008). Pirmuose vertimuose rasta 20 tokių atvejų. Pavyzdžiui, „ir šiandien klausiu Europos Sąjungos...“ (verčiant sakinį *And I join my colleagues here today in asking the European Union [...] to listen*); „koks būtų tinkamas profilis“ (verčiant sakinį *what you would think would be the right profile for this new ombudsman?*); „taip pat norėčiau paklausti audiencijos, ar turime klausimų“ (verčiant sakinį *so I would like at the same time to throw it at the audience*);
- lietuvių kalbos klaidos – nenatūralios leksikos ar sintaksės vartojimas, netaisyklingai suderinti linksniai ir panašios klaidos, kurias gimtakalbiai gali lengvai pastebėti ir į jas atkreipti dėmesį. Tiriamoje medžiagoje tokių atvejų aptikta 20. Keletas pavyzdžių: „Mes surengėme 704 Belgijos piliečius“; „G1000 projektas, kuris pasiekė tikrai anksčiau manoma nepasiektinų tikslų pasiekti“; „DG1000 prasidėjo per labai prastas sąlygas“; „...ir steigėjų inovacijas Europos Sąjungoje iš mažiausių lygmenų“.

Įvertinus šiuos tris rodiklius matyti, kad tarp dalyvių grupių yra nemažų skirtumų. Labiausiai skiriasi neužpildytų pauzių vidurkis, kuris studentų grupėje yra 23, o profesionalių vertėjų grupėje – tik 3. Užpildytų pauzių vidurkiai taip pat skiriasi: atitinkamai 14 ir 7. Studentai vidutiniškai padarė po 9 kalbos klaidas, o profesionalūs vertėjai – 6.

Neužpildytų pauzių gali atsirasti dėl netinkamo originalo teksto suvokimo (klausymo ir analizės pastangų) arba dėl performulavimo sunkumų (produkovimo pastangų). Tarp PK ir tyliųjų pauzių skaičiaus nustatyta stipri koreliacija (0,70) – tai reiškia, kad neužpildytos pauzės yra geras indikatorius, jog vertėjams kyla vertimo sunkumų. Kaip matyti 16 pav., studentams kilo daugiau sunkumų nei profesionaliems vertėjams. Vis dėlto verčiant tą pačią ištrauką antrą kartą neužpildytų pauzių buvo mažiau visuose vertimuose. Galima numanyti, jog studentai dažniau tylėjo ir todėl, kad yra mokomi neversti teksto, jeigu jo nesupranta.

16 pav. Sklandumo rodiklių vidurkiai pagal eksperimento dalyvių grupes

Nors užpildytų pauzių skaičius profesionalų grupėje ir mažesnis, šio rodiklio skalė gana didelė – nuo 0 iki 34. Eksperimento medžiagos analizė atskleidžia, kad tai būtų galima paaiškinti asmeniniu vertėjų vertimo stiliumi, nes kai kurie vertėjai daug dažniau stengiasi užpildyti pauzes kitais garsais. Iš 8 profesionalių vertėjų du vertėjai šiuo požiūriu išsiskyrė – jų vertimuose rastos 17 ir 22 užpildytos pauzės, o kitų vertėjų vertimuose šio rodiklio skaičiai minimalūs. Tačiau iš 10 vertimo žodžiu studentų, tik 4 vartojo tokius garsus kaip *eh* ar *ahm* mažiau nei 10 kartų, todėl galima manyti, kad studentai dar nėra išmokę tinkamai valdyti savo produkuojamo teksto. Antrą kartą versdami du vertėjai sumažino užpildytų pauzių skaičių, o trys – padidino, todėl šio rodiklio vidurkiai dviejose eksperimento dalyvių grupėse išaugo, o ne sumažėjo, kaip būtų galima tikėtis.

Kalbos klaidos yra dar vienas rodiklis, kad vertėjams kyla sunkumų, ypač turint omenyje, jog visi vertėjai vertė į gimtąją kalbą. Kalbos klaidų skalė nėra didelė – nuo 3 iki 14 klaidų pirmame vertime ir nuo 1 iki 19 antrame. Vėlgiai labiausiai patyrę vertėjai padarė mažiau klaidų nei kiti eksperimento dalyviai, tačiau aiškios mažėjimo tendencijos pirmose dviejose studentų grupėse nėra.

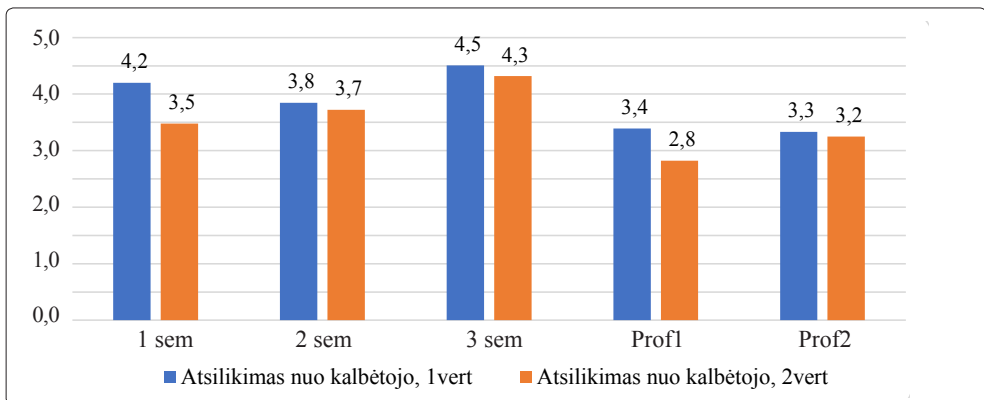
Kaip jau nurodyta, eksperimente naudota ištrauka iš realios konferencijos. Šią ištrauką vertė du vertėjai, kurių vertimo stilius labai skiriasi: pavyzdžiui, visoje ištraukoje suskaičiuotos 6 neužpildytos ilgesnės nei 3 sekundės pauzės, tačiau jos visos nustatytos antroje ištraukos dalyje, kurią vertė vienas vertėjas, o 10 užpildytų pauzių rasta ištraukos dalyje, kurią vertė kitas vertėjas. Kita vertus, 8 šioje ištraukoje padarytos kalbos klaidos negali būti priskirtos tik vienam vertėjui.

Kitas eksperimente vertintas aspektas – atsilikimas nuo kalbėtojo (šio reiškinių teorinis aprašymas pateiktas 2.3. poskyryje). Kiekvieno vertėjo rodiklis apskaičiuotas kaip devynių reikšmių vidurkis, nustatčius, koks atsilikimas nuo kalbėtojo buvo trijose skirtingose vietose – ištraukos pradžioje, ištraukos viduryje ir pabaigoje. Šioje analizėje svarbu ne tai, koks buvo kiekvieno vertėjo atsilikimas nuo kalbėtojo, nes skirtingi vertėjai pasižymi skirtingu vertimo stiliumi, kai kurie atsilieka daugiau, kai kurie mažiau. Svarbiau įvertinti, kaip atsilikimas nuo kalbėtojo pasikeitė verčiant antrą kartą, kai versti yra lengviau (antrą kartą verčiant atlaisvėja protinių pajėgumų).

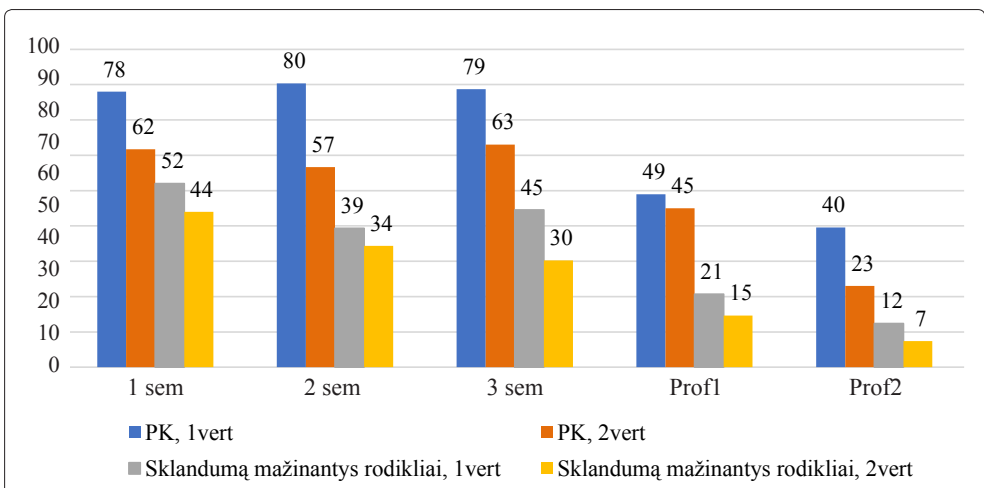
Tik keturi iš 18 vertėjų antrą kartą versdami padidino atsilikimą nuo kalbėtojo. Kadangi mažiau pastangų reikia klausymuisi ir analizei, tai leidžia vertėjams greičiau apdoroti gaunamą informaciją ir sumažinti atsilikimą nuo kalbėtojo. Tai taip pat paaiškina, kodėl profesionalių vertėjų vidutinis atsilikimas nuo kalbėtojo buvo mažesnis nei vertimo žodžiu studentų (žr. 17 pav.). Apskaičiuota, kad tarp atsilikimo nuo kalbėtojo ir sklandumą mažinančių atvejų yra vidutinio stiprumo koreliacija (0,53). Galima kelti hipotezę, kad kuo didesnis atsilikimas nuo kalbėtojo, tuo daugiau vertėjai daro kalbos klaidų, užpildytų pauzių ir palieka ilgesnių nei 3 sekundžių neužpildytų pauzių. Suprantama, šiai hipotezei patvirtinti reikia daugiau duomenų.

Apibendrinant šiame ir ankstesniame poskyriuose pristatytus eksperimento rezultatus, galima kartu pažvelgti į sklandumą mažinančių rodiklių sumą, rodančią, kiek kartų klausytojai galėjo pastebėti, kad vertėjui kyla sunkumų verčiant, ir į praleidimus bei turinio klaidas (18 pav.). Nors galėtume tikėtis, kad vertimo žodžiu

studentai, įgydami vis daugiau patirties, rodydys vis geresnius rezultatus, šio tyrimo rezultatai tokios tendencijos neatskleidžia. Viena iš galimų priežasčių yra ta, kad kiekvieno studento vertimo įgūdžiai tvirtėja skirtingu greičiu. Tačiau lyginant studentų ir profesionalių vertėjų vertimus aiškiai matyti, kad tarp profesionalų klaidų ir praleidimų gerokai mažiau. Taip pat matyti, kad Prof2 eksperimento dalyvių grupė antrame vertime sumažino klaidų skaičių abiejose kategorijose beveik perpus – to negalima pasakyti nė apie vieną kitą dalyvių grupę.

17 pav. Atsilikimas nuo kalbėtojo, matuojamas sekundėmis, pirmame ir antrame vertimuose pagal eksperimento dalyvių grupes

18 pav. Vidutiniai praleidimai ir turinio klaidos ir sklandumą mažinančių rodiklių rezultatai pirmame ir antrame vertimuose pagal eksperimento dalyvių grupes

Vertimo žodžiu studentų ir profesionalių vertėjų vertimo rezultatai skiriasi, kaip ir manyta, tačiau kelių eksperimento dalyvių grupių pasirodymai buvo kitokie, nei tikėtasi. Ypač išsiskyrė tris semestrus sinchroninio vertimo besimokusių studentų grupė – jos vertimai buvo panašesni į kitų dviejų studentų grupių, o ne į mažiau patyrusių profesionalių vertėjų. Nors tai gali atrodyti natūralu (šios grupės studentai buvo ką tik baigę vertimo žodžiu studijas), vis dėlto iš jų buvo tikimasi profesionaliems vertėjams artimesnių rezultatų, nes ir jie netrukus pradės dirbti vietos rinkoje, taigi bus laikomi profesionaliais vertėjais. Suprantama, tyrimo grupės nėra didelės, todėl toli siekiančių išvadų daryti neverta, nes gali būti, kad kitų grupių studentų rezultatai būtų kitokie.

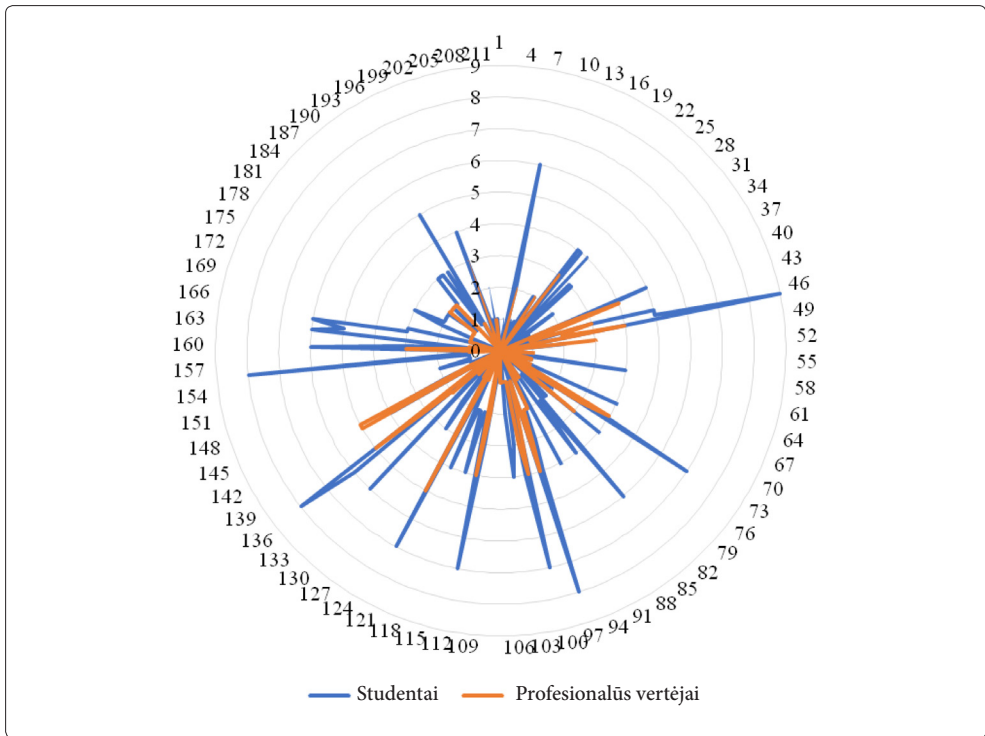
6.4.3. Vertimo sunkumų analizė

Kaip minėta 6.3 poskyryje, kiekvienas eksperimento dalyvis verstos ištraukos tekste pažymėjo, kurias originalo kalbos dalis dėl kokių nors priežasčių jam buvo sunku versti. Studentai vidutiniškai pažymėjo daugiau sunkumų nei profesionalūs vertėjai (atitinkamai 26,8 ir 16,6), o absoliutūs skaičiai svyruoja nuo 15 iki 51 studentų grupėje ir nuo 6 iki 34 profesionalių vertėjų grupėje. Viena iš priežasčių, kodėl susidarė toks didelis skirtumas, yra ta, kad kai kurie eksperimento dalyviai kaip sudėtingą versti pažymėjo visą pastraipą (pvz., dėl kalbėjimo greičio), tačiau ją reikėjo išskaidyti į smulkesnius segmentus, kad būtų galima palyginti su PK duomenimis.

19 pav. pavaizduota, kiek studentų ir kiek profesionalių vertėjų pažymėjo konkretų segmentą kaip sunkų. Kaip matyti, vieną segmentą kaip sunkų pažymėjo beveik visi (9 iš 10) studentai ir pusė profesionalių vertėjų (4 iš 8). Tai pagrindinio konferencijos pranešėjo vardas (Didier). Profesionalių vertėjų grupėje daugiausia vertėjų (5) pažymėjo keturis segmentus. Matyti, kad daugiau nei 3 studentai kaip sunkius versti pažymėjo 36 segmentus, iš jų 19-oje (daugiau nei pusėje) buvo leksinių kliuvinių. Daugiau negu 2 profesionalūs vertėjai pažymėjo kaip sudėtingus 19 segmentų, iš kurių leksinių kliuvinių buvo net 14-oje (daugiau nei 70 proc.).

Trys ar daugiau profesionalių vertėjų kaip sudėtingus pažymėjo 18 segmentų, o studentų grupėje tokių segmentų pažymėta 36. Sprendžiant iš to, kad iš 18 profesionalų pažymėtų segmentų 16 buvo pažymėta ir studentų, galima teigti, jog abi gru-

pės patiria tuos pačius sunkumus, tik studentai jų patiria daugiau. Įdomu pažymėti, kad iš šių 16 segmentų net dvylikoje galima rasti leksinių kliuvinių. Taigi kaip rodo visi šie duomenys, vertėjai geriausiai pastebi leksinius kliuvinius.

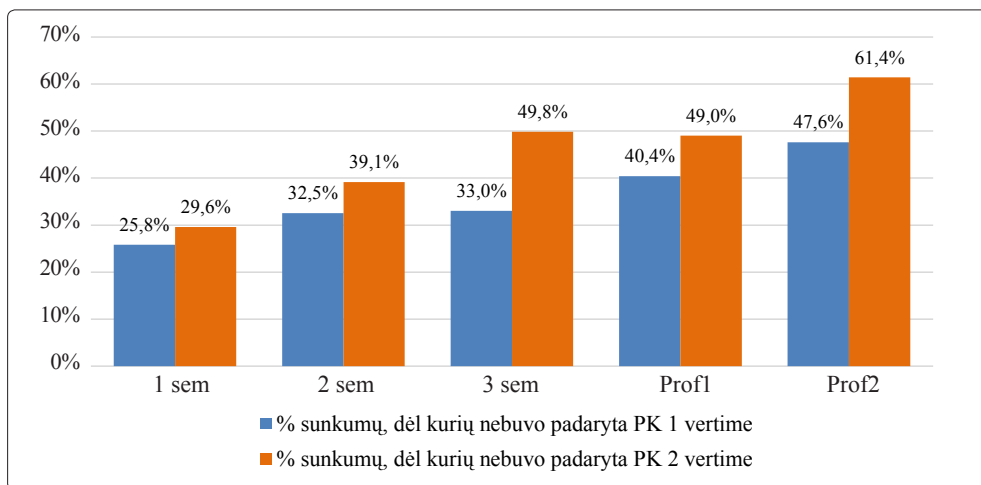

19 pav. Konkretų segmentą kaip sunkų pažymėjusių studentų ir profesionalių vertėjų skaičius

Kita vertus, studentų grupėje 63 segmentai buvo nepažymėti kaip sunkūs, bet juose daugiau nei pusė šios grupės dalyvių (t. y. 5 ir daugiau) padarė PK. Į šiuos skaičiavimus neįtraukti tokie atvejai, kai eksperimento dalyvis pažymėjo segmentą kaip sunkų ir padarė jame turinio klaidą arba jį praleido. Bet jeigu dalyvis to segmento nebuvo pažymėjęs, tuomet ši klaida arba praleidimas skaičiuojami. Profesionalių vertėjų grupėje tokių segmentų buvo 29. Tai patvirtina hipotezę, kad profesionalūs vertėjai geriau atpažįsta sunkumus, su kuriais susiduria versdami. Įdomu pabrėžti, kad iš 29 segmentų profesionalių vertėjų grupėje 18 sutapo su studentų grupėje nepažymėtais, bet klaidingai išverstais segmentais. Tai reiškia, kad šiuose segmentuose turėtume rasti rimtų vertimo problemų, apie kurias vertėjai nežino.

Toks sutapimas negali būti paaiškintas atsitiktinėmis klaidomis dėl per mažos informacijos apdorojimo gebos.

Gautais duomenimis galima patvirtinti prielaidą, kad įgydami daugiau patirties vertėjai išmoksta įveikti sunkumus, su kuriais susiduria versdami sinchroniškai, nes pažymėtų sunkumų, dėl kurių nebuvo padaryta PK, skaičius didžiausias profesionalių vertėjų grupėje. 20 pav. taip pat akivaizdus PK nesukėlusiu sunkumų mažėjimas didėjant grupės narių profesionalumui. Pažymėtina, kad palyginus abu vertimus visose grupėse matomas rezultatų pagerėjimas, ypač tarp sinchroninį vertimą 3 semestrus studijavusių studentų ir labiausiai patyrusių profesionalių vertėjų. Tai taip pat parodo, kad turėdami galimybę tą patį tekstą versti antrą kartą labiausiai patyrę vertėjai randa būdų įveikti kilusius sunkumus, o studentams šių įgūdžių dar trūksta.

20 pav. Sunkumų dalis, dėl kurių nebuvo padaryta PK pirmame ir antrame vertimuose

Būtina atkreipti dėmesį į tai, jog vertimo rezultatas rodo tik konkretaus segmento tinkamą ar netinkamą perteikimą, ir daroma prielaida, kad jis taip išvers-tas dėl jame esančių sunkumų. Tačiau realybėje gali būti taip, kad dėl konkretaus sunkumo neteisingai išverčiamas po konkretaus segmento ejęs segmentas ar net ankstesnis segmentas ir pan. Tiksliai to įvertinti neįmanoma, tačiau, siekiant į tai atsižvelgti, skaičiuojant sunkumus ir padarytas klaidas buvo atskirai pažymėta, jei

PK padaryta paskesniame segmente, net jei kaip sunkus pažymėtame segmente PK nebuvo padaryta. Deja, ši analizė nedavė reikšmingų rezultatų, tad jie išsamiau nepatariami, bet į tokius atvejus būtina atsižvelgti atliekant panašius tyrimus ateityje.

Tarp PK ir sunkumų, dėl kurių atsirado PK, nustatyta vidutinio stiprumo koreliacija (0,61). Tai patvirtina prielaidą, kad kuo daugiau vertėjai daro PK, t. y. kuo mažiau turi patirties, tuo jiems sunkiau įveikti sunkumus, su kuriais susiduria versdami. Prie tokios išvados galima prieiti ir pastebėjus, kad studentai dažniau kaip sunkius pažymi trumpus segmentus, nors dėl jų kyla didesnę teksto dalį apimančių klaidų, pvz., kaip sunkų pažymi vieną žodį, bet praleidžia arba neteisingai perteikia visą sakinį.

Duomenys taip pat rodo, kad vertėjai dėl kažkokių priežasčių ne visada pastebi sunkumus arba nenori jų pripažinti. Tokia išvada kyla atidžiau išnagrinėjus segmentus, kurie buvo netinkamai perteikti abiejuose vertimuose daugiau nei pusės visų eksperimento dalyvių (t. y. 9 ir daugiau). Tokių segmentų tekste buvo 28, iš kurių tik 6 buvo pažymėti kaip sunkūs bent pusės abiejų grupių – profesionalių vertėjų ir studentų – dalyvių. Iš šių 6 segmentų 4 kartojasi abiejose grupėse. Siekiant palyginti galima pažvelgti ir į segmentus, kuriuos netinkamai perteikia trečdalis vertėjų (t. y. 6 ir daugiau). Tokių segmentų buvo 62: iš jų tik 12 pažymėjo kaip sunkius bent pusė studentų ir tik 8 kaip sunkius pažymėjo bent pusė profesionalių vertėjų (32 segmentus pažymėjo trečdalis studentų, 15 – trečdalis profesionalių vertėjų). Taigi rasta nemažai segmentų, kuriuose vertėjai padarė PK, tačiau nepažymėjo kaip sudėtingų.

Nors kai kur komentaruose eksperimento dalyviai pažymėjo, kad segmentas buvo sunkus dėl kalbos sakymo greičio, ekonometrinė analizė to nepatvirtina. Regresinė sunkumų analizė rodo, jog 29 proc. pažymėtų sunkumų galima paaiškinti tuo, kad konkrečiame segmente buvo leksinis kliuvinys, anglų–lietuvių kalbų porai būdingų kliuvinių, ir tuo, kad kalba buvo skaitoma. Kiti rodikliai statistškai nereikšmingi. Tai reiškia, kad eksperimento dalyviai nepažymėjo greičiausiai sakomų segmentų kaip sunkių, o lėčiausiai sakomų segmentų – kaip nesudėtingų. Ir nors gali būti, kad vertėjų kaip greitai pažymėti segmentai iš tikrųjų buvo pateikiami sąlyginai greičiau, tikėtina, jog greitis nebuvo pagrindinis kliuvinys.

Šiame poskyryje iki šiol sunkumai nagrinėti tik lyginant abi eksperimento dalyvių grupes, tačiau naudinga pažvelgti ir į bendrus rodiklius, t. y. analizuoti visų

eksperimento dalyvių pažymėtus sunkumus kartu. Gauti rezultatai labai panašūs: pavyzdžiui, daugiausia dalyvių (net 13) kaip sunkius pažymėjo du segmentus. Abu jie – žmonių vardai ir pavardės. 10, 11 ir 12 dalyvių kaip sunkius pažymėjo 5 segmentus, kurių visi susiję su terminais. Taigi šie rezultatai taip pat verčia manyti, kad vertėjai geriausiai atpažįsta leksinius kliuvinius.

Studentų ir profesionalių vertėjų sunkumų palyginimą galima apibendrinti matrica, kurioje visi verstini segmentai prilyginami 100 proc. (6 lentelė). Vėl galima patvirtinti hipotezę, kad profesionalūs vertėjai žodžiu geriau nei studentai įveikia sunkumus (teisingai perteikti sunkūs segmentai pirmajame vertime sudaro atitinkamai 4 proc. ir 9 proc., o antrajame 3 proc. ir 8 proc.). Tačiau abiejose grupėse suskaičiuojama panaši dalis sunkumų, dėl kurių vertime nebuvo PK, bet studentai šį rodiklį antrame vertime pagerino labiau nei profesionalūs vertėjai.

6 lentelė. Sunkumų, praleidimų ir klaidų segmentuose matricinė lentelė

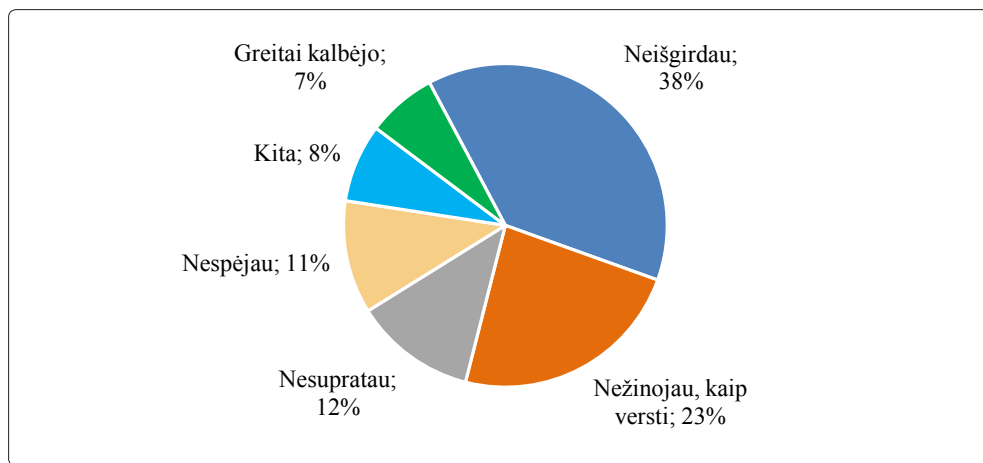
	Vertimo žodžiu studentai				Profesionalūs vertėjai			
	Sunku		Nesunku		Sunku		Nesunku	
	1vert	2vert	1vert	2vert	1vert	2vert	1vert	2vert
PK	9,0 %	7,5 %	28,5 %	21,3 %	4,1 %	3,0 %	16,4 %	11,8 %
PK nėra	3,7 %	5,2 %	58,8 %	66,0 %	3,8 %	4,9 %	75,8 %	80,3 %

Nagrinėjant vertimo problemas ir sunkumus verta aptarti ir tai, kas vertėjams nesukėlė jokių sunkumų. Kaip jau minėta, visa versta ištrauka padalyta į 211 segmentų, iš kurių tik 11-oje nėra viena grupė (studentų ir profesionalių vertėjų) nepadarė jokių PK abiejuose vertimuose. Šis skaičius išauga iki 35, jeigu nagrinėjame tik antrą vertimą. Nė vienas iš profesionalių vertėjų kaip sunkių nepažymėjo 126 segmentų (daugiau nei pusės), o studentų grupėje šis skaičius siekia 76 (daugiau nei trečdalį visų segmentų). Kaip ir tikėtasi, profesionalūs vertėjai daugiau segmentų perteikė teisingai ir nepatirdami sunkumų nei studentai (atitinkamai 76 proc. ir 59 proc.) Didžiausias skirtumas tarp grupių rezultatų pastebimas skaičiuojant netiksliai perteiktus segmentus, kurie nebuvo pažymėti kaip sunkūs. Iš dalies tai galima paaiškinti ir akrobato lyno hipoteze – vertėjai dirbdami ties protinių pajėgumų soties riba padaro klaidų ir tose vietose, kurios jiems nėra sudėtingos originalo

tekste. Tačiau šie rezultatai gali signalizuoti ir tai, kad vertėjai, ypač vertimo žodžiu studentai, nepastebi visų sunkumų, su kuriais susiduria versdami sinchroniškai.

Kaip jau minėta, eksperimento dalyviai sunkias originalo teksto vietas žymėjo transkribuotame originalo kalbos tekste, kai kuriuos iš jų pakomentuodami. Nors ne kiekvienas pažymėjimas buvo pakomentuotas ir net ne kiekvienas eksperimento dalyvis rašė komentarus, tačiau iš tos medžiagos, kurią pavyko surinkti, galima daryti kelias išvadas.

Visus eksperimento dalyvių komentarus galima suskirstyti į 6 grupes (žr. 21 pav.). Kaip matyti, dažniausiai studentai ir profesionalūs vertėjai komentavo, kad ko nors neišgirdo ar netiksliai išgirdo. Tokie komentarai sudaro apie 30 proc. studentų komentarų ir net 56 proc. profesionalių vertėjų komentarų (arba 38 proc. visų pastabų). Šie rezultatai rodo, kad vertėjai negalėjo skirti pakankamai dėmesio klausymo ir analizės pastangoms, nes protiniai informacijos apdorojimo pajėgumai tuo momentu buvo skirti kitoms pastangoms. Tai reiškia, kad konkrečius segmentus sėkmingai išversti sutrukdė importuotoji kognityvinė apkrova, todėl būtina į tai atsižvelgti kliuvinių įtakos regresinėje analizėje.

21 pav. Eksperimento dalyvių komentarai prie pažymėtų kaip sunkių segmentų

Kita plati komentarų grupė – „neprisiminiau, kaip versti“, „nežinojau, kaip gražiai lietuviškai pasakyti“, „nebuvo tikra, kaip tinkamai išversti“ ir panašios pastabos. Jos sudaro 27 proc. studentų komentarų ir 17 proc. profesionalių vertėjų

pastabų (24 proc. visų pastabų). Šie komentarai patvirtina, kad kai kurie vertimo sunkumai priklauso nuo originalo ir vertimo kalbų poros. Dažniausiai šis komentaras rašytas prie terminų, tokių kaip *crowd funding*, *financial transactions*, *universal basic income*, *tweets*, *urban renewal*, *deliberative democracy*. Įdomu pažymėti, kad keli vertėjai paminėjo, jog juos „skaičiai išmušė iš vėžių“. Tai patvirtina, kad skaičiai vertėjams yra kliuvinys ir taip pat pabrėžia leksinių kliuvinių svarbą.

Taip pat nemažai buvo komentarų „nesupratau“, „nebuvo aišku“, „nesusieju minčių“ (12 proc.), panašiu dažnumu komentuota „nespėjau“ (11 proc.). Nors ir būtų galima tikėtis dažnesnio komentaro „greitai kalbėjo“, greitis kaip kliuvinys beveik neminimas (tik 7 proc. pastabų). Visi kiti komentarai sudaro 8 proc. eksperimento dalyvių pastabų.

Iki šiol trijuose eksperimento rezultatų poskyriuose pristatyti lyginamosios analizės rezultatai, kurių išvados naudotos kitame poskyryje aprašomoje regresinėje analizėje, kuria siekiama nustatyti, kurie kliuviniai daro didžiausią įtaką praleidimams ir turinio klaidoms. Atsižvelgiama į tai, kad, kaip jau aprašyta, anglų–lietuvių kalbos poros leksiniai ypatumai, leksiniai kliuviniai, importuotoji kognityvinė apkrova ir eksperimento dalyvių pažymėti sunkumai daro poveikį vertimo rezultatams.

6.4.4. Kliuvinių įtakos regresinė analizė

Atliekant ankstesniuose poskyriuose pristatytą analizę nustatyta, kuriuose originalo kalbos segmentuose (ar šalia jų) galima rasti kliuvinių ir kokios yra jų sukeltos pasekmės (praleidimai, turinio klaidos, sumažėjęs sklandumas), o šiame poskyryje bandoma išsiaiškinti, kodėl kai kurie originalo teksto segmentai išverčiami blogiau arba dažniau praleidžiami. Ieškant atsakymo į šį klausimą atlikta regresinė kliuvinių analizė. Šis tyrimo būdas plačiai taikomas socialiniuose moksluose, bet tai vienas pirmųjų kartų, kai toks tyrimas atliekamas vertimo žodžiu srityje (plg. Setton ir Motta 2007).

Tiesinė regresijos lygtis užrašoma taip:

$$Y_i = \beta_0 + \beta_1 X_i,$$

kur β_0 – modelio konstanta, nusakanti visų kitų, į modelį neįtrauktų veiksnių, vidutinį poveikį; X_i – nepriklausomi kintamieji; β_1 – atitinkamo nepriklausomo kintamojo koeficientas.

Priklausomu kintamuoju (Y) pasirinktas neteisingai konkretų segmentą išvertusių arba jį praleidusių dalyvių skaičius, laikant, kad kuo daugiau vertėjų neperteikė segmento sėkmingai, tuo jis sudėtingesnis. Kadangi tas pats tekstas verstas du kartus, apskaičiuotas skirtingų rodiklių poveikis trimis priklausomiems kintamiesiems: kiek vertėjų versdami pirmą kartą (Y_1), versdami antrą kartą (Y_2) ir versdami abu kartus (t. y. pirmo ir antro vertimų rezultatų suma (Y_{abu})) konkretų segmentą praleido, jį versdami padarė pakeitimų ar generalizavo. Analizė būtų tikslesnė, jeigu priklausomas kintamasis apimtų pridėjimus ir kalbos klaidas, tačiau kadangi originalo tekstas suskirstytas į smulkius segmentus, sunku tiksliai nustatyti, kuriam originalo kalbos segmentui priskirti tik vertimo kalboje pastebimas klaidas.

Kaip minėta, eksperimento ištrauką sudaro 211 segmentų, tad nagrinėjant kiekvieną iš jų pažymėti ir įvertinti šie nepriklausomi kintamieji (X):

1. Kalbėtojas: moderatorius (kalbėtojas1), pagrindinis pranešėjas (kalbėtojas2), renginio sekretorė (kalbėtojas3). Šis rodiklis apima tokius kliuvinius kaip kalbėtojo akcentas ir sakomo teksto prozodija. Dėl nedidelio kalbėtojų skaičiaus atskirai išskirti tokie kliuviniai negali būti statistiškai reikšmingi. Galimos kintamųjų reikšmės 1 arba 0 (t. y. arba kalba, pvz., kalbėtojas1, arba ne).
2. Kalbėjimo būdas: skaito (kalba1), kalba užmesdami akį į parašytą tekstą (kalba2), kalba spontaniškai (kalba3). Galimos kintamųjų reikšmės 1 arba 0.
3. Kalbos greitis (greitis), matuotas žodžiais per minutę kiekvienam sakiniui. Jeigu sakinytis labai trumpas, jo greitis matuotas kartu su paskesniu arba ankstesniu sakiniu, priklausomai nuo to, kuriuo atveju kalbėtojas darė trumpesnę pauzę. Taigi keli segmentai gali būti sakomi tuo pačiu greičiu, nes sakinytis gali būti sudarytas iš daugiau nei vieno segmento.
4. Skaitomumo indeksas (angl. *readability index*), apskaičiuotas kiekvienai predikatinei struktūrai, išvedant kelių skaitomumo rodiklių vidurkį: *Gunning fog*, Flesch-Kaincaid, SMOG, Coleman-Liau, *Automated readability index*. Skaičiavimai atlikti interneto svetainėje www.analyzemywriting.com. Modelyje išskiriamas konkretaus segmento skaitomumo indeksas (skait), ankstesnio segmento skaitomumo indeksas (skait_prieš) ir paskesnio segmento skaitomumo indeksas (skait_po). Tiriamojoje medžiagoje šio kintamojo reikšmės svyruoja nuo 0,6 (*OK. Take two.*) iki 20,8 (*And these are*

the citizens that are often considered to be politically disinterested, politically apathetic and politically distrusting). Remiantis Liu et al. (2004) laikoma, kad indeksas, didesnis už 14, reiškia, jog sakiny s sunkiai suprantamas, tad papildomai išskirti ir tokius segmentus žymintys binariniai rodikliai (kurių reikšmės tik 1 arba 0), žymimi prie indekso pridėjus raidę „a“ (pvz., „skait_prieš_a“).

5. Leksinis predikatinės struktūros (leks_pred) ir pastraipos (leks_pas) tankis, apskaičiuotas programa *UAM Corpus tool*. Pirmasis rodiklis rodo, koks predikatinės struktūros, kurioje yra nagrinėjamas segmentas, leksinis tankis, o pastraipos leksinis tankis parodo konkrečios predikatinės struktūros ir ankstesnių ir paskesnių predikatinėjų struktūrų bendrą leksinį tankį. Nagrinėjamoje medžiagoje vidutinis predikatinės struktūros leksinis tankis yra 50, o vidutinis pastraipos leksinis tankis – 48,97.
6. Leksiniai kliuviniai (PT), t. y. skaičiai, vardai, pavardės, pavadinimai, terminai, žymimi 1, jeigu yra konkrečiame segmente, ir 0, jeigu nėra. Atsižvelgiama ir į tai, ar ankstesniame segmente buvo leksinis kliuvinys (PT_prieš) ir ar paskesniame segmente buvo leksinis kliuvinys (PT_po). Galimos kintamųjų reikšmės 1 arba 0.
7. Teiginių tankis (angl. *propositional density*) (PropD), apskaičiuotas kiekvienai predikatinei struktūrai padalijant joje išsakytų minčių skaičių iš žodžių skaičiaus. Skaičiavimai atlikti programa CPIDR (angl. *Computerized Propositional Idea Density Rater*), kurioje yra galimybė nagrinėti ir sakytines kalbas (angl. *speech mode*), t. y. neatsižvelgiama į pasikartojimus, pauzių užpildymus ar dvejones. Modelyje atsižvelgta ir į ankstesnės predikatinės struktūros teiginių tankį (PropD_prieš), ir į paskesnės predikatinės struktūros teiginių tankį (PropD_po). Taip pat išskirti binariniai teiginių tankio rodikliai, pažymėti prie indekso pridėjus raidę „a“ (pvz., „PropD_po_a“), kurie rodo, jog predikatinės struktūros teiginių tankis didesnis už 0,53. Ši riba pasirinkta atliekant regresinę analizę pastebėjus, kad ją viršijus rodikliai tampa statistiškai reikšmingi.
8. Vertėjų pažymėti sunkumai, rodantys, kiek vertėjų dėl kokių nors priežasčių konkretų segmentą pažymėjo kaip sunkų versti. Atskirai išskirti studentų

pažymėti sunkumai (sunk_stud) ir profesionalių vertėjų pažymėti sunkumai (sunk_prof). Šio rodiklio parametrai išsamiai aprašyti 6.4.3. poskyryje.

9. Kiekvieno segmento svarba komunikaciniu (sv_kom) ir turinio (sv_tur) aspektais, nustatyta autorės, matuojama pagal skalę nuo 1 (mažai svarbu) iki 3 (labai svarbu), taip pat skaičiuojama šių rodiklių suma (sv). Išskirti ir rodikliai, kurie rodo, kad konkretus segmentas labai svarbus, žymimi prie rodiklio pridėjus raidę „a“ (pavyzdžiui, „sv_tur_a“). Galimos šių kintamųjų reikšmės 1 arba 0. Pymas (2008) iškėlė hipotezę, kad vertimo tekste praleidimų atsiranda dėl komunikacinio veiksmo rizikos valdymo. Jeigu šios kategorijos rodikliai sudarytose regresinėse lygtyse bus reikšmingi, šią hipotezę bus galima iš dalies patvirtinti.
10. Anglų–lietuvių kalbų porai būdingi sunkumai (LT), nustatyti atliekant jau aprašytą analizę (žr. 6.4.1.) ir atsižvelgiant į eksperimento dalyvių komentarus, pažymėtus transkribuotame originalo kalbos tekste. Taip pat išskiriami „LT_prieš“ ir „LT_po“ rodikliai, rodantys, kad prieš konkretų segmentą ar po jo einančiame segmente yra anglų–lietuvių kalbų porai būdingų sunkumų. Galimos šių kintamųjų reikšmės 1 arba 0.

Kaip matyti iš nepriklausomų kintamųjų sąrašo, kur buvo įmanoma, siekta ne tik nustatyti konkretaus segmento parametrus, bet ir atsižvelgti į ankstesnio segmento ar predikatinės struktūros ir paskesnio segmento ar predikatinės struktūros charakteristikas. Tokiu būdu siekiama išmatuoti ne tik konkretaus segmento kognityvinės apkrovos poveikį, bet ir tai, ką Gilė'is (2008) vadina importuotąja kognityvine apkrova, t. y. kaip ankstesnis ir paskesnis segmentai veikia dabartinį.

Išvardytų rodiklių regresinė analizė atlikta programa *RStudio*. Buvo sudarytos trys tiesinės daugialypės regresijos lygtys, kurių priklausomi kintamieji yra Y_{abu} , Y_1 ir Y_2 , pristatomos atitinkamai 7, 8 ir 9 lentelėse. Svarbu paminėti, kad visose lygtyse multikolinearumo problemos nėra (visų kintamųjų dispersijos mažėjimo daugiklis VIF mažesnis už 4) – tai reiškia, kad regresinės lygties kintamieji tarpusavyje nekoreliuoja, dėl ko modelis galėtų būti nestabilus arba rodyti nelogiškus kintamųjų ryšius (Čekanavičius ir Murauskas 2014). Taip pat paminėtina, kad išskirčių nėra, o sudarytų lygčių ANOVA p reikšmės mažesnės už 0,05, taigi sudaryti modeliai yra tinkami.

Siekiant pamatuoti sudarytų tiesinių regresijos lygčių tikslumą skaičiuojamas determinacijos koeficientas, dar vadinamas R^2 . Tai statistinis matas, parodantis, kurią dalį priklausomojo kintamojo svyravimų apie vidurkį galima paaiškinti į regresiją įtrauktų kintamųjų svyravimais. Kuo R^2 artimesnis vienetui, tuo didesnė sklaidos dalis paaiškinama tiesine regresija, t. y. tuo geriau regresijos funkcija apibūdina priklausomąjį kintamąjį Y . Siekiant nustatyti modelio tinkamumą, dažniausiai laikoma, kad determinacijos koeficientas turi būti didesnis nei 0,20 (Čekanavičius ir Murauskas 2014). Šiame darbe pristatytų eksperimento duomenų regresijų determinacijos koeficientai yra tokie: Y_1 lygties – 0,4032, Y_2 lygties – 0,4449, o Y_{abu} lygties – 0,4401. Kaip matyti, pirmo vertimo R^2 rodiklis yra beveik 0,04 punkto mažesnis nei antro vertimo. Tai paaiškinama tuo, kad pirmą kartą versdami vertėjai turėjo susidoroti su daugiau įvairių sunkumų nei versdami antrą kartą, todėl atskirų rodiklių įtaka gali būti tokia pati, tačiau atrodyti mažesnė, nes pačių veiksmų yra daugiau.

Taigi šie modeliai paaiškina daugiau nei 40–44 proc. klaidų ir praleidimų. Likusieji 56–60 proc. priklauso nuo veiksmų, kurie neįtraukti į modelį ir nuo atsitiktinumo, kuris iš dalies paaiškinamas akrobato lyno hipoteze. Remiantis šia hipoteze galima pastebėti, kad, kaip ir buvo galima tikėtis, nepaaiškinta dalis pirmajame vertime didesnė nei antrajame, nes antrą kartą versdami vertėjai daro mažiau atsitiktinių klaidų. Be to, siekiant padidinti stebėjimų skaičių, naudoti ir studentų, ir profesionalių vertėjų padarytų klaidų ir praleidimų duomenys, tad dalį priklausomo kintamojo, nepagrįsto regresinės lygties kintamaisiais, paaiškina ir su patirties trūkumu susiję veiksniai, pavyzdžiui, greitas nuovargis.

Kaip matyti iš ankstesnių pastraipų, pagrindinės modelio charakteristikos rodo, jog modelis gerai tinka eksperimento duomenims apdoroti, bet reikia nepamiršti ir to, kad regresinei analizei turi įtakos ir vertėjo atsilikimas nuo kalbėtojo. Analizei atlikti kalba suskirstyta į predikatinės struktūras ir smulkesnius segmentus (nes kai kurie rodikliai skaičiuojami tik pagal ilgesnį tekstą, t. y. predikatinės struktūras (pvz., leksinis tankis), o kiti žymimi ir smulkesniuose segmentuose (pvz., leksiniai kluviniai) ir laikomasi prielaidos, kad vertėjas versdamas konkretų segmentą tuo pačiu metu klausosi ir analizuoja tik paskesnę predikatinę struktūrą. Šioje analizėje neatsižvelgiama į tai, kad vertėjai gali būti labiau atsilikę nuo kalbėtojo ir vienu

metu turėtų apdoroti daugiau nei vieną predikatinę struktūrą. Šio aspekto įtraukimas į modelį galėtų turėti svarbios įtakos, tačiau tyrime dalyvavo 18 vertėjų, todėl įvertinti kiekvieno iš jų atsilikimą nuo kalbėtojo kiekvienu momentu neįmanoma.

7 lentelė. Abiejuose vertimuose padarytų klaidų ir praleidimų regresinės analizės rezultatai (Y_{abu})

Nepriklausomi kintamieji	Koeficientai	Standartinis nuokrypis	t statistika	p reikšmė	Reikšmingumas
β_0	-7,427	2,913	-2,549	0,012	*
greitis	0,012	0,010	1,264	0,208	
kalbėtojas1	-1,399	1,365	-1,024	0,307	
kalbėtojas3	2,639	1,099	2,401	0,017	*
kalba1	3,106	1,351	2,300	0,023	*
kalba3	0,976	1,123	0,868	0,386	
skait_prieš_a	2,719	0,962	2,828	0,005	**
skait_po_a	1,039	0,936	1,110	0,269	
PT	2,986	1,113	2,682	0,008	**
PT_po	1,363	0,994	1,372	0,172	
PropD	17,054	3,708	4,599	0,000	***
PropD_po_a	1,786	0,896	1,995	0,047	*
sunk_stud	0,921	0,278	3,308	0,001	**
sunk_prof	1,706	0,484	3,523	0,001	***
sv_tur_a	-2,083	1,086	-1,918	0,057	.
LT	3,498	1,479	2,364	0,019	*
Reikšmingumo kodai:	*** 0,001	** 0,01	* 0,05	. 0,1	.. 0,15

Pirmajame 7 lentelės stulpelyje išvardyti pirmiau aprašyti ir į regresijos lygtį įtraukti nepriklausomi kintamieji, o antrajame stulpelyje nurodyti koeficientai parodo, kokią įtaką tie kintamieji daro tam, kiek vertėjai padaro klaidų ir praleidimų konkrečiame segmente. Pavyzdžiui, dėl to, kad kalba yra skaitoma (kalba1), klaidų skaičius segmente padidėja 3,106 (žr. 7 lentelę), tad galima matyti, jog vienu rodiklių įtaka klaidoms ir praleidimams didesnė nei kitų. Tačiau reikia atsižvelgti ir į tai, kokia būtų jų įtaka, jeigu suvienodintume kintamųjų matavimo skales (t. y. nesvarbu, kokiais vienetais matuojami kintamieji – ar, pavyzdžiui, žodžiais per minutę, ar

santykiu vienetu nuo 0 iki 1, ar pan.). Tokie rodikliai vadinami standartizuotąja beta koeficiento reikšme. Kuo absoliučiu dydžiu standartizuotasis beta koeficientas didesnis, tuo atitinkamo kintamojo įtaka modelyje didesnė (Čekanavičius ir Murauskas 2014). Taigi Y_{abu} lygtyje didžiausią įtaką priklausomam kintamajam turi „PropD“, „sunk_prof“ ir „sunk_stud“ kintamieji (jų standartizuotoji beta koeficiento reikšmė – atitinkamai 0,28, 0,26 ir 0,24, kitų statistiškai reikšmingų kintamųjų standartizuotoji beta koeficiento reikšmė – tarp 0,12 ir 0,17).

Svarbu paminėti, kad ne visi lentelėje parodyti koeficientai yra reikšmingi (koeficientų reikšmingumas nurodytas paskutiniuose dviejuose stulpeliuose; kuo mažesnė p reikšmė, tuo koeficientas reikšmingesnis: jeigu p reikšmė yra 0,05, tai reiškia, kad su 95 proc. tikimybe galime teigti, jog rodiklis statistiškai reikšmingas). Iš 7 lentelės matyti, pavyzdžiui, kad nei greitis, nei „PT_po_a“ rodiklis statistiškai reikšmingos įtakos klaidoms ir praleidimams nedaro, tad ir koeficientų prie šių rodiklių interpretuoti negalima. Nepaisant to, pašalinus juos iš modelio sumažėja determinacijos koeficientas, o tai reiškia, kad jie yra svarbūs, nes veikia kitus nepriklausomus kintamuosius ir taip padeda paaiškinti klaidas ir praleidimus. Taigi Y_{abu} regresinė lygtis gali būti užrašyta taip (atitinkamai užrašomos ir kitos regresinės lygtys):

$$\begin{aligned}
 Y_{abu} = & -7,427 + 0,012 * greitis - 1,399 * kalbetojas1 + 2,639 * kalbetojas3 \\
 & + 3,106 * kalba1 + 0,976 * kalba3 + 2,719 * skait_prieš_a + 1,039 * skait_po_a \\
 & + 2,986 * PT + 1,363 * PT_po + 17,054 * PropD + 1,786 * PropD_po \\
 & + 0,921 * sunk_stud + 1,706 * sunk_prof - 2,083 * sv_tur_a + 3,498 * LT
 \end{aligned}$$

Į pirminę analizę buvo įtraukta ir keletas kitų rodiklių, kurie dėl įvairių priežasčių į galutinę regresiją nepateko. Pavyzdžiui, techniniai kliuviniai (kai įrašė įsijungę signalizacija ir kai vertėjai negalėjo gerai matyti kalbėtojo) nedaro jokios įtakos klaidų skaičiui, sakinio ilgis stipriai koreliuoja su teiginių tankiu, o „gimtakalbio kalbėtojo“ rodiklis – su kalbėtojo rodikliu, todėl šie rodikliai į regresiją neįtraukti. Toliau trumpai aptariami statistiškai reikšmingi Y_{abu} regresinės lygties kintamieji tokiu eiliškumu, kuriuo jie surašyti 7 lentelėje, taip pat lyginant juos su Y_1 ir Y_2 regresinių lygčių rezultatais.

8 lentelė. Pirmame vertime padarytų PK regresinės analizės rezultatai (Y_1)

Nepriklausomi kintamieji	Koeficientai	Standartinis nuokrypis	t statistika	p reikšmė	Reikšmingumas
β_0	-3,917	1,667	-2,350	0,020	*
greitis	0,009	0,006	1,644	0,102	..
kalbėtojas1	-0,938	0,781	-1,201	0,231	
kalbėtojas3	0,878	0,629	1,396	0,164	
kalba1	1,428	0,773	1,848	0,066	.
kalba3	0,798	0,643	1,241	0,216	
skait_prieš_a	1,447	0,550	2,631	0,009	**
skait_po_a	0,920	0,536	1,716	0,088	.
PT	1,941	0,637	3,047	0,003	**
PT_po	0,822	0,569	1,446	0,150	..
PropD	8,862	2,122	4,177	0,000	***
PropD_po_a	1,135	0,512	2,216	0,028	*
sunk_stud	0,382	0,159	2,399	0,017	*
sunk_prof	0,935	0,277	3,374	0,001	***
sv_tur_a	-0,667	0,621	-1,074	0,284	
LT	1,777	0,846	2,100	0,037	*
Reikšmingumo kodai:	*** 0,001	** 0,01	* 0,05	. 0,1	.. 0,15

Skaiciavimai rodo, kad kalbėtojas3 (renginio sekretorė) turėjo reikšmingos įtakos klaidoms ir praleidimams. Šis rodiklis apima nuo kalbėtojo priklausančius kliuvinius, tokius kaip akcentas, kalbėjimo intonacija ir pan. Tad šio rodiklio reikšmingumas reiškia, kad dėl šių priežasčių kalbėtoją3 versti buvo sunkiau. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad šis rodiklis nėra reikšmingas pirmame vertime, tik antrame. Kadangi renginio sekretorė kalbėjo antroje verstos ištraukos pusėje, negalima atmesti ir galimos vertėjų nuovargio įtakos.

Regresinė analizė patvirtino, kad skaitomas kalbas versti sudėtingiau ir kad tai yra sinchroninio vertimo kliuvinys, statistiškai reikšmingas visose trijose lygtyse. Skaiciavimai rodo, jog dėl to, kad kalbėtojas konkretų segmentą perskaitys, o ne perteiks savais žodžiais, vidutiniškai 2,6 vertimo (iš 36: 18 vertėjų po du vertimus) bus padaryta klaidų arba tas segmentas bus praleistas.

9 lentelė. Antrame vertime padarytų PK regresinės analizės rezultatai (Y_2)

Nepriklausomi kintamieji	Koeficientai	Standartinis nuokrypis	t statistika	p reikšmė	Reikšmingumas
β_0	-3,510	1,401	- 2,506	0,013	*
greitis	0,003	0,005	0,672	0,502	
kalbėtojas1	- 0,461	0,656	- 0,702	0,484	
kalbėtojas3	1,761	0,528	3,333	0,001	**
kalba1	1,678	0,649	2,584	0,011	*
kalba3	0,178	0,540	0,329	0,743	
skait_prieš_a	1,272	0,462	2,751	0,006	**
skait_po_a	0,120	0,450	0,266	0,791	
PT	1,045	0,535	1,952	0,052	.
PT_po	0,541	0,478	1,133	0,259	
PropD	8,192	1,783	4,596	0,000	***
PropD_po_a	0,651	0,431	1,512	0,132	..
sunk_stud	0,539	0,134	4,026	0,000	***
sunk_prof	0,771	0,233	3,312	0,001	**
sv_tur_a	-1,416	0,522	- 2,712	0,007	**
LT	1,720	0,711	2,419	0,016	*
Reikšmingumo kodai:	*** 0,001	** 0,01	* 0,05	. 0,1	.. 0,15

Vertimo rezultatui svarbūs ir skaitomumo rodikliai. Regresinė analizė rodo, kad konkretaus segmento skaitomumo rodiklis reikšmingos įtakos tam, ar segmentas bus sėkmingai perteiktas, ar ne, nedaro. Tačiau reikšmingi yra du kiti skaitomumo rodikliai. Rodiklis „skait_prieš_a“ parodo, ar *prieš* nagrinėjamą segmentą einanti predikatinė struktūra skaitomumo požiūriu yra sudėtinga. Kaip minėta, literatūroje laikoma, kad skaitomumo rodiklis, viršijantis 14, rodo, jog segmentas sudėtingas. Tačiau šio darbo analizė leidžia teigti, kad ir segmentai, kurių skaitomumo rodiklis viršija 12, gali būti kliuvinys vertėjams. „Skait_prieš_a“ rodiklis išlieka reikšmingas ir pirmame, ir antrame vertime, o jo koeficientas Y_{abu} lygtyje 2,719 reiškia, kad jei-gu prieš verčiamą segmento ėjusios predikatinės struktūros skaitomumo rodiklis yra didesnis už 12, tame segmente klaidą padarys arba jį praleis vidutiniškai beveik 3 vertėjai. Taigi šiuo atveju ankstesnės predikatinės struktūros kliuvinys veikia trumpalaikės atminties ir (arba) produkavimo pastangas.

Rodiklis „skait_po_a“ nurodo, ar *po* nagrinėjamo segmento einanti predikatinė struktūra skaitomumo požiūriu yra sudėtinga (skaitomumo rodiklis > 12), t. y. vėlesnės predikatinės struktūros skaitomumo rodiklis aktualus tik tuo atveju, jeigu predikatinė struktūra sudėtinga. Šis kintamasis reikšmingas tik Y_1 lygtyje, o jo koeficientas mažesnis už „skait_prieš_a“ rodiklio – atitinkamai 0,9 ir 1,4 (žr. 8 lentelę). Tai rodo, kad pirmo vertimo rezultatas priklauso ir nuo to, kiek vertėjams reikia skirti pajėgumų tolesnės predikatinės struktūros klausymo ir analizės pastangoms. Jeigu tolesnė predikatinė struktūra skaitomumo požiūriu sudėtinga, vertėjams gali kilti sunkumų produkuojant dabartinį segmentą.

Regresinė analizė dar kartą patvirtino, jog leksiniai kliuviniai daro didelę įtaką vertimo žodžiu rezultatui. Tai reiškia, kad klaidų ir praleidimų tikimybė padidėja, kai konkrečiame segmente yra skaičius, vardas, pavardė, valstybės pavadinimas, santrumpa, terminas ir pan. Šio rodiklio koeficientas Y_{abu} lygtyje yra 2,986. Įdomu pažymėti, kad leksiniai kliuviniai darė didesnę įtaką pirmame vertime (koeficientas – 1,941) negu antrame (1,045). Taigi antrą kartą versdami vertėjai jau buvo susipažinę su kalbos struktūra ir turiniu ir jiems geriau pavyko išversti segmentus su šiais kliuviniais.

Kaip matyti iš regresinių lygčių lentelių, „PT_po“ rodiklio koeficientas reikšmingas tik Y_1 lygtyje. Tai reiškia, kad vėlesniame segmente buvęs leksinis kliuvinys gali sutrukdyti tinkamai perteikti dabartinį segmentą. „PT_prieš“ rodiklis statistiškai nereikšmingas. Šį rezultatą galima paaiškinti tuo, kad atsižvelgta tik į iš karto prieš ir iš karto po konkretaus segmentoėjusius segmentus. Gali būti, kad jeigu įvertintume ankstesnių ir paskesnių segmentų vertimo rezultatus, būtų prieita prie kitokios išvados. Tačiau šioje analizėje to padaryti negalima, nes iš 211 segmentų 55-iuose aptikta leksinių kliuvinų, todėl, jeigu žymėtume ir tolesnius segmentus kaip galimai paveiktus konkretaus kliuvinio, būtų pažymėti beveik visi segmentai ir jų analizė būtų neįmanoma.

Kitas nepriklausomas kintamasis, kuris išlieka labai reikšmingas visose trijose regresinėse lygtyse, yra teiginių tankis. Teiginių tankis ir jo įtaka vertimo rezultatui empiriškai dar nebuvo nagrinėti jokiam darbe, todėl šis rezultatas yra svarbus. Reikia atkreipti dėmesį, jog teiginių tankis visada bus mažesnis už 1, tad „PropD“ rodiklio koeficientas ($17,054 Y_{abu}$ lygtyje) nereiškia, kad segmente, kuris yra dides-

nio teiginių tankio sakinyje, 17 vertėjų padarys klaidų. Tiriamosios medžiagos vidutinė „PropD“ rodiklio reikšmė – 0,4877. Taigi vidutinis šio rodiklio poveikis tą patį tekstą verčiant du kartus – 8,317, ir tai sudaro 23 proc. visų vertimų, t. y. iš 36 vertimų (18 vertėjų po du vertimus) vidutinio teiginių tankio segmentas bus praleistas ar netiksliai perteiktas vidutiniškai 23 proc. vertimų. Žinoma, tai nėra galutinis vertimo rezultatas, nes jis priklauso ir nuo daug kitų kliuvinių. Bet net jei visus kitus rodiklius laikytume nulinyiniais, Y_{abu} regresijos lygties rezultatas būtų 0,89 (t. y. $Y_{abu} = \beta_0 + 16,018 * PropD = -7,427 + 8,317$).

Nors teiginių tankio rodiklis išlieka reikšmingas visose lygtyse, to paties negalima pasakyti apie prieš konkretų segmentą ir po jo ėjusių predikacinių struktūrų teiginių tankio rodiklius. Rodiklis „PropD_pries“ nėra reikšmingas nė vienoje lygtyje, o „PropD_po“ reikšmingas tik savo binarine forma, t. y. regresinėse lygtyse reikšmingas tik „PropD_po_a“ rodiklis, nurodantis, jog tolesnės predikacinės struktūros teiginių tankis didesnis už 0,53. Taigi šis rezultatas dar kartą patvirtina tai, kad, kaip jau parodyta su dviem pirmiau aptartais rodikliais, kai klausymo ir analizės pastangoms reikia skirti daugiau kognityviniai pajėgumai tai gali sumažinti vertimo žodžiu kokybę.

Kitas nepriklausomas kintamasis, darantis reikšmingą įtaką sinchroninio vertimo kokybei, yra pačių vertėjų pažymėti subjektyvūs sunkumai, kurie plačiau aptarti ankstesniuose poskyriuose. Tiek studentų, tiek profesionalių vertėjų pažymėtų sunkumų rodikliai išlieka statistiškai labai reikšmingi visose trijose regresinėse lygtyse. „Sunk_stud“ rodiklio koeficientai yra 0,382 Y_1 lygtyje, 0,539 Y_2 lygtyje ir 0,921 Y_{abu} lygtyje, o „sunk_prof“ rodiklio koeficientai atitinkamai yra 0,935, 0,771 ir 1,706. Tai reiškia, kad bendroje lygtyje matomas abiejų vertimų sudėtinis poveikis, o pažymėti sunkumai panašiai veikia verčiant ir pirmą, ir antrą kartą. Kaip matyti, profesionalių vertėjų pažymėtų sunkumų koeficientas didesnis už studentų, tai reiškia, kad profesionalūs vertėjai geriau pastebėjo vertimo problemas. Kadangi sunkumai skaičiuojami sveikaisiais skaičiais, koeficientas 1,706 yra gana didelis. Taigi, jei vienas profesionalus vertėjas konkretų segmentą pažymėjo kaip sudėtingą, tame segmente vidutiniškai 1,706 vertimo bus padaryta klaidų ar praleidimų.

Kaip minėta šio poskyrio pradžioje, į regresinę analizę bandyta įtraukti ir rodiklius, rodančius konkretaus segmento komunikacinę, turinio ir bendrą svarbą, siekiant nustatyti, ar galima patvirtinti hipotezę, jog šie rodikliai turi įtakos vertimo

rezultatui. Iš visų šių rodiklių statistiškai reikšmingas tik „sv_tur_a“ rodiklis, kuris nurodo, kad originalo kalbos segmentas yra svarbus turiniui suvokti. Kadangi koeficientas prie šio rodiklio yra neigiamas, reiškia, kad išskyrę svarbią informaciją vertėjai ją perteikia. Kadangi ekonometrinė analizė parodė, jog turiniui suvokti svarbūs segmentai yra statistiškai reikšmingi Y_2 ir Y_{abu} lygtyse, galima iš dalies patvirtinti hipotezę, kad vertėjai įvertina komunikacinę riziką ir perteikia svarbiausius informacijos segmentus. Tai, kad rodiklis nėra reikšmingas Y_1 lygtyje, galima paaiškinti tuo, kad pirmą kartą versdami vertėjai neturėjo pakankamai laiko ir/ar protinių pajėgumų įvertinti konkretaus segmento svarbą, tačiau versdami antrą kartą jau galėjo tam skirti daugiau dėmesio.

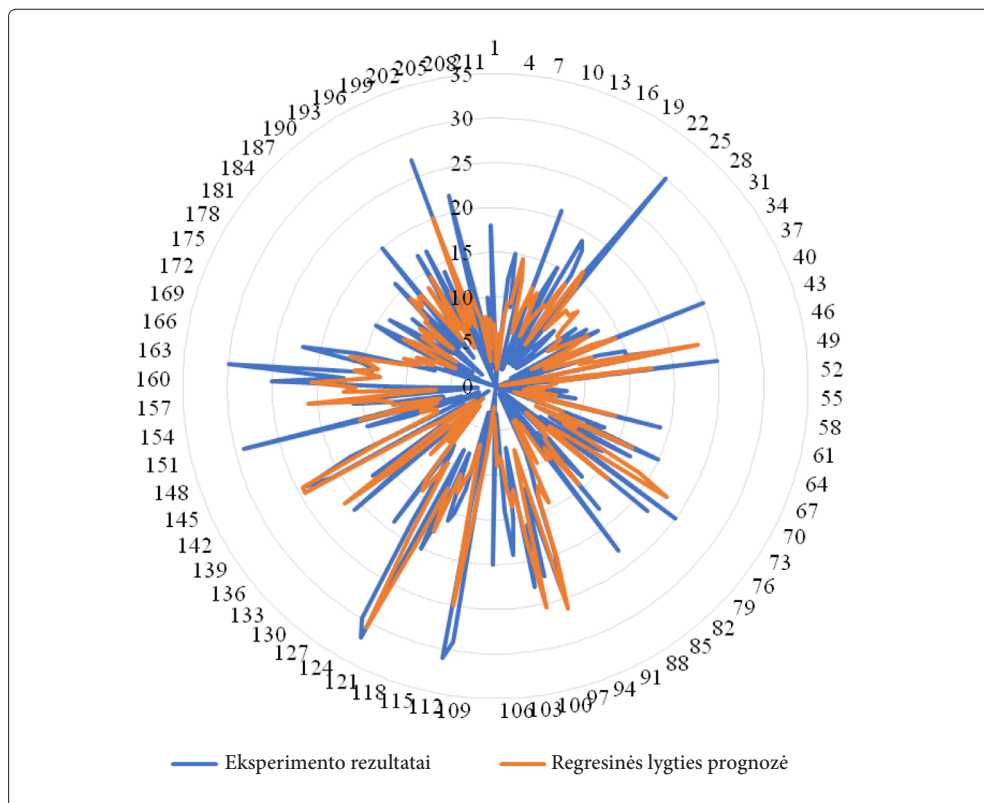
Paskutinis šioje analizėje aptariamas statistiškai reikšmingas rodiklis „LT“ rodo, jog vertėjams iš tiesų kyla sunkumų versti tam tikrus segmentus būtent dėl anglų–lietuvių kalbų poros specifikos. Dauguma jų – jau aptarti leksiniai junginiai. Šio rodiklio koeficientas Y_{abu} lygtyje yra net 3,498, taigi dėl tokių kliuvinių konkrečiame segmente vidutiniškai 3,5 vertimuose padaroma klaidų ar praleidimų. O rodikliai „LT_prieš“ ir „LT_po“ nėra statistiškai reikšmingi.

Kaip matyti iš mikrolygmeniu atliktos regresinės analizės, statistiškai reikšmingą įtaką bendram abiejų vertimų rezultatui turėjo šie kliuviniai: kalbėtojas³, skaitoma kalba, ankstesnės predikatinės struktūros didelis skaitomumo rodiklis, vėlesnės predikatinės struktūros didelis skaitomumo rodiklis, leksiniai kliuviniai, nagrinėjamos predikatinės struktūros ir paskesnės predikatinės struktūros teiginių tankis, pačių eksperimento dalyvių – tiek studentų, tiek profesionalių vertėjų – pažymėti sunkumai, konkretaus segmento svarba turinio supratimui ir anglų–lietuvių kalbų poros specifiniai kliuviniai. Ir nors literatūroje minima, kad leksinis tankis ir kalbos greitis labai veikia vertimo žodžiu rezultatą, atlikta analizė rodo, jog greitis rezultatą veikia labai nežymiai ir tik kartu su kitais rodikliais, o leksinis tankis yra statistiškai nereikšmingas visose trijose lygtyse.

Į Y_{abu} regresinę lygtį įtraukus eksperimento segmentus apibūdinančių rodiklių reikšmes, galima prognozuoti, keliuose vertimuose tas segmentas bus praleistas ar netinkamai išverstas. Tačiau reikia nepamiršti, kad rengiant prognozes prognozuojama priklausomo kintamojo vidutinė reikšmė fiksuotoms nepriklausomų kintamųjų reikšmėms. Pavyzdžiui, prognozuojant, kad konkrečiame segmente 5 verti-

muose bus padaryta klaidų arba jis bus praleistas, iš tikrųjų daroma prognozė, kad visų tokias pačias charakteristikas turinčių segmentų rezultatų vidurkis bus 5.

Y_{abu} regresinės lygties rezultatus (prognozes) galima palyginti su eksperimento rezultatais (22 pav.). Daugeliu atvejų regresinės analizės rezultatai atitinka realios situacijos rezultatus: tarp šių duomenų nustatyta vidutinio stiprumo koreliacija (0,66). Kaip matyti 22 pav., tarp realių ir prognozuojamų klaidų skaičiaus yra keletas didelių neatitikimų. Per eksperimentą daugiau nei dešimt vertėjų blogiau išvertė 18 segmentų. Tarp jų yra 6 jau 6.4.1 poskyryje minėtų anglų–lietuvių kalbų porai būdingų sunkumų segmentų (pvz., *it showed resilience of democracy, citizen democracy is alive and kicking; could not come at a better moment*). Tai rodo, kad galbūt šiems kliuviniams turėtų būti suteiktas didesnis svoris regresinėje lygtyje. Tačiau tokiam teiginiui patvirtinti reikia atlikti papildomų tyrimų su kita medžiaga.

22 pav. Eksperimento ir regresinės lygties rezultatų palyginimas

Taip pat keli segmentai sietini su tuo, kad galbūt vertėjams pasirodė mažiau svarbūs, nes 4 iš 18 segmentų yra renginio sekretorės pateikta nuomonė apie perskaitytus klausimus ar pateiktus faktus (*so that's really great; one of the crucial questions; that's a pity; I'll leave it at that for the moment*). Nors tokie segmentai galėtų būti laikomi svarbiais komunikaciniu požiūriu, komunikacinės svarbos rodiklis šioje regresinėje lygtyje nebuvo reikšmingas, tad tokios hipotezės patvirtinti negalima.

Šiame poskyryje aprašyta regresinė eksperimento medžiagos analizė atskleidė, kokie rodikliai statistiškai reikšmingai veikia vertimo rezultatą ir kokie segmentai gali būti laikomi sudėtingais verstis, atsižvelgiant į jų charakteristikas. Tai – mikrolygmens analizė. Kitame skyriuje atliekama makrolygmens analizė siekiant nustatyti, kokios ilgesnio teksto charakteristikos turi neigiamą poveikį vertimo rezultatui. Taip pat kitame skyriuje lyginami eksperimento ir atvejo analizės rezultatai.

7. ATVEJO ANALIZĖ

7.1. Atvejo analizės eiga

Šios darbo dalies tyrimo objektas – ES Parlamente organizuotų konferencijų sinchroninio vertimo medžiaga. Šioje dalyje naudojami pavyzdžiai iš trijų Europos Parlamento rengtų konferencijų (Europos Parlamento Vertimo žodžiu ir konferencijų generalinio direktorato leidimas naudoti šią medžiagą pateikiamas 3 priede):

1. 2014 m. lapkričio 13–14 d. Trečioji rektorių konferencija „Pasaulinis vertimo žodžiu forumas“ (angl. *Global Interpretation Forum*). Renginio trukmė 7 val. 36 min. (analizei tinka 2 val. 36 min.). Vidutinis kalbėtojų kalbos greitis – 140,38 žodžio per minutę. Analizuojama 40 aštuonių kalbėtojų kalbų.
2. 2013 m. balandžio 23 d. ombudsmeno seminaras „Tai mūsų Europa, būkime aktyvūs!“ (angl. *Ombudsman seminar: „It’s our Europe: Let’s get active!“*). Seminaro trukmė 2 val. 55 min. (analizei tinka 1 val. 48 min.). Vidutinis kalbėtojų kalbos greitis – 145,65 žodžio per minutę. Analizuojama 30 dešimties kalbėtojų kalbų.
3. 2012 m. gruodžio 5 d. Trečioji Europos neįgaliųjų parlamento sesija (angl. *3rd European Parliament of Persons with Disabilities*). Renginio trukmė 3 val. 37 min. (analizei tinka 1 val. 21 min.). Vidutinis kalbėtojų kalbos greitis – 119,93 žodžio per minutę. Analizuojama 21 penkiolikos kalbėtojų kalba.

Bendra atvejo analizės apimtis – 5 val. 45 min. (44 996 žodžiai anglų kalba ir 30 480 žodžių lietuvių kalba). Šios konferencijos pasirinktos todėl, kad jose kalbama anglų kalba ir verčiama į lietuvių kalbą, be to, skiriasi visų trijų konferencijų temos ir kalbėtojai – tokia įvairovė padeda nustatyti kliuvinių universalijas. Analizuojamos tik tos renginių dalys, kuriose kalbėtojai kalba angliškai, t. y. relinis vertimas ar sinchroninis vertimas iš kitų kalbų neanalizuojamas. Dėl šios priežasties į analizę įtraukta tik 8, o ne 9 vertėjų vertimai (nors kiekvienoje konferencijoje vertė po tris vienos kalbos vertėjus), nes viename renginyje vienas vertėjas vertė tik iš prancūzų kalbos. Šiose konferencijose lietuviškai kalbama nebuvo, todėl vertėjams iš lietuvių kalbos versti neteko. Kadangi visos konferencijos vyko toje pačioje salėje,

galima teigti, kad visų vertėjų darbo sąlygos buvo identiškos, tačiau nėra žinoma, kiek medžiagos vertėjai turėjo šiems vertimams pasiruošti.

Taip pat reikia pažymėti, kad nėra tiksliai žinoma, kiek ir kokios patirties konkretūs vertėjai turėjo tuo metu, kai jų vertimai buvo įrašyti, ir ar vertėjai vertė iš savo pagrindinės užsienio kalbos, ar iš antrosios. Tačiau kadangi visos trys konferencijos vyko Europos Parlamente, galima užtikrintai teigti, jog visi vertėjai yra išlaikę tarpinstitucinę akreditacijos testą, kuriuo pripažįstama jų aukšta kompetencija. Kaip pabrėžiama Europos Parlamento vertimo žodžiu tarnybos interneto svetainėje⁵, „vertėjai žodžiu – profesionalai, turintys puikiai mokėti kalbą, iš kurios verčia [...] ir turi sugebėti versti įvairių tipų kalbas“. Taigi nors tiksliai atvejo analizėje tiriamų vertėjų patirtis nežinoma, Europos Sąjungos institucijose verčiantiems vertėjams žodžiu keliami aukščiausi reikalavimai, todėl jų kompetencija nekelia abejonių.

Atvejo analizė leidžia atlikti vertimo problemų makroanalizę. Konferencijos dalyvių kalbos suskirstytos į plačius segmentus (reikėtų nepainioti su smulkiais segmentais, naudotais eksperimente) pagal kalbėtoją ir vertėją, t. y. naujam kalbėtojui pradėjus kalbėti išskiriamas naujas segmentas, taip pat tuo atveju, jeigu keičiasi vertėjai, nors toliau kalba tas pats kalbėtojas. Tokiu būdu nagrinėjama medžiaga suskirstyta į 91 kalbą, kurių vidutinė trukmė 3 min. 47 sek., o vidutinis ilgis 494,5 žodžio. Tačiau atliekant regresinę analizę (žr. 7.2.3.) ir siekiant segmentus lengviau palyginti tarpusavyje, ilgesni (500 žodžių viršijantys) segmentai išskaidyti į kelis, o kalbos, trukusios trumpiau nei minutę, iš analizės pašalintos, nes tai išskirtys, kurios gali trukdyti pastebėti tendencijas. Tad regresinės analizės objektas – iš turimos medžiagos išskirti 124 segmentai, kurių vidutinė trukmė 2 min. 41 sek., o vidutinis ilgis 365,51 žodžio.

Lyginant originalo tekstą su vertimo tekstu nustatyta, kiek kiekviename segmente padaryta praleidimų, turinio klaidų (pridėjimų, pakeitimų ir generalizacijos), kalbos klaidų, kiek kartų vertėjas darė ilgesnes nei 3 sekundžių pauzes ir kiek kartų panaudojo tokius pauzių užpildymus kaip *ehm*, *amm* ir pan. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad, skirtingai nei eksperimente, predikatinės struktūros į smulkesnius elementus neskaidytos, t. y. jeigu praleisti trys nesudėtiniai sakiniai, skaičiuojama kaip trys praleidimai, neatsižvelgiant į tai, kas tuos sakinius sudaro, ar

⁵ <http://www.europarl.europa.eu/interpretation/en/the-interpreter.html>

sakiniai ilgesni, ar trumpesni, ar juose yra kitų kliuvinių ir pan. Taip pat dėl to, kad atvejo analizės segmentai daug ilgesni, suskaičiuotos „visos klaidos“ bendrai, t. y. susumuoti praleidimai, turinio klaidos ir kalbos klaidos.

7.2. Rezultatai

7.2.1. Vertimo rezultatų analizė pagal kalbėtojus

Kaip jau minėta, trijose konferencijose kalbėjo 35 kalbėtojai. Verčiant 14 kalbėtojų kalbas padaryta daugiau nei 4 klaidos/min. (žr. 10 lentelę). Iš šių 14 kalbėtojų 7 kalbėjo su stipriu akcentu, o trys buvo gimtakalbiai. Kaip matyti, nė vienas kalbėtojas nekalbėjo greičiau nei 160 žodžių per minutę, 6 kalbėtojų kalbos greitis viršijo 150 žodžių per minutę.

10 lentelė. Kalbėtojai, kuriuos verčiant padaryta daugiau nei 4 klaidos per min.

Kalbėtojas	Gimtakalbis / stiprus akcentas	Kalbėjimo trukmė	Vid. kalbos greitis	Visos klaidos / min.	Vid. teiginių tankis	Vid. skaitomumas	Leksiniai kliuviniai
K23	Akcentas	7,43	131,58	7,70	0,53	6,77	21
K26	Gimtakalbis	1,58	156,63	7,58	0,50	16,35	10
K24		3,95	157,20	6,13	0,48	9,63	28
K21	Akcentas	19,83	151,67	6,04	0,50	14,26	55
K16	Gimtakalbis	11,85	133,25	5,86	0,51	11,14	96
K20	Akcentas	6,52	143,82	5,82	0,51	13,64	43
K11	Gimtakalbis	2,43	150,41	5,75	0,50	9,02	14
K25	Akcentas	2,45	151,84	5,31	0,48	11,45	12
K17	Akcentas	19,82	152,98	4,84	0,53	13,42	69
K19	Akcentas	9,22	134,72	4,59	0,53	14,98	33
K18	Akcentas	10,75	131,92	4,46	0,52	9,94	30
K22		5,48	123,72	4,46	0,50	12,03	22
K9		3,18	128,17	4,40	0,53	10,96	4
K32		4,28	145,41	4,32	0,53	11,09	13

Į 10 lentelę pateko kalbėtojai, kurių kalbų vidutinis teiginių tankis buvo nuo 0,48 iki 0,53, o vidutinis skaitomumo rodiklis – nuo 6,77 iki 16,35. Taigi visų rodiklių variacija gana plati ir negalima vienareikšmiškai nustatyti, kodėl būtent šių

kalbėtojų kalbose padaryta daugiausia klaidų. Pavyzdžiui, antroje vietoje pagal verčiant padarytų klaidų per minutę skaičių yra gimtakalbis kalbėtojas, kuris kalbėjo greitai ir skaitomumo požiūriu labai sudėtingai ir tai galėjo lemti padarytas klaidas. Tačiau pirmoje vietoje esančio kalbėtojo kalbų skaitomumo rodiklis yra labai mažas, greitis taip pat daug mažesnis, tad gali būti, kad šiuo atveju daug klaidų padaryta dėl kalbėtojo akcento. Panašių, nors kiekvienu atveju skirtingų, prielaidų galima daryti vertinant kiekvieną iš šių kalbėtojų.

Nemažai kalbėtojų kalbėjo gana trumpai, todėl, atsižvelgiant į tai, jog trumpose kalbose informacija dažnai pateikiama glaustai, ją sunkiau numanyti, 11 lentelėje pateikiama informacija tik apie ilgiau nei 9 min. kalbėjusius kalbėtojus, kuriuos verčiant padarytos daugiau nei 4 klaidos per minutę. Pažymėtina, kad iš 5 kalbėtojų net 4 kalbėjo su stipriu akcentu. Kaip matyti iš kitų charakteristikų (vidutinio teiginių tankio, vidutinio greičio ir vidutinio skaitomumo rodiklio), tik dviejų iš šių kalbėtojų kalbas laikytume sudėtingomis (K21 ir K17), nes dideli jų vidutiniai skaitomumo rodikliai ir didesnis kalbėjimo greitis.

11 lentelė. Ilgiau nei 9 min. kalbėję kalbėtojai, kuriuos verčiant padarytos daugiau nei 4 klaidos per min.

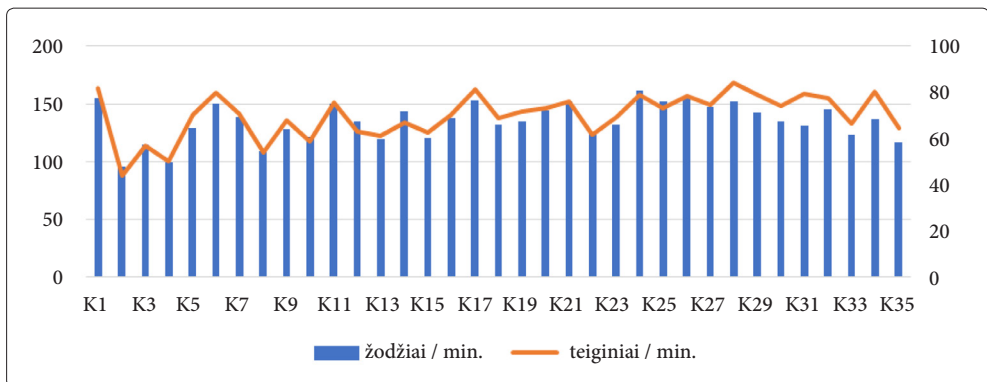
Kalbėtojas	Gimtakalbis / stiprus akcentas	Vid. kalbos greitis	Visos klaidos / min.	Vid. teiginių tankis	Vid. skaitomumas	Leksiniai kliuviniai
K21	Akcentas	151,67	6,04	0,50	14,26	55
K17	Akcentas	152,98	4,84	0,53	13,42	69
K16	Gimtakalbis	133,25	5,86	0,51	11,14	96
K18	Akcentas	131,92	4,46	0,52	9,94	30
K19	Akcentas	134,72	4,59	0,53	14,98	33

Šiame penketuke išsiskiria K16 kalbėtojas, nes yra gimtakalbis (literatūroje teigiama, kad gimtakalbius versti lengviau), kalbėjimo greitis nėra labai didelis, vidutinis teiginių tankis ir vidutinis skaitomumo rodiklis taip pat nėra dideli, taigi sprendžiant iš šių charakteristikų būtų galima manyti, kad versti šį kalbėtoją turėtų būti nesunku. Tačiau, kaip matyti iš paskutinio 11 lentelės stulpelio, šio kalbėtojo kalbose buvo labai daug leksinių kliuvinių, kurie, tikėtina, galėjo ir lemti tai, jog verčiant K16 kalbėtoją padaryta daug klaidų.

Kaip matyti iš 10 ir 11 lentelių, įvertinti, kodėl vertėjai padarė daugiau klaidų versdami būtent šiuos kalbėtojus, remiantis vien aprašomąja ir lyginamąja analize yra labai sudėtinga, nes, atrodo, kiekvienam atvejui galima rasti skirtingą paaiškinimą. Todėl reikia pasitelkti tikslesnius ekonometrinius metodus, kurie padėtų statistškai nustatyti, kurie kliuviniai turėjo didesnę įtaką tam, kad versdami tam tikras kalbas vertėjai daro klaidų dažniau negu versdami kitas. Tokios analizės rezultatai pateikiami 7.2.3. poskyryje.

Reikia atkreipti dėmesį į konferencijose sakytų kalbų greitį (mėlynas stulpelis 23 pav.). Atvejo analizė apima 91 kalbą trijose konferencijose, iš jų 13 buvo pasakytos lėtesniu nei 120 ž./min. greičiu, tačiau 11 kalbėtojų kalba buvo lėtesnė dėl negalios, 28 kalbos pasakytos 120–140 ž./min. greičiu – tai reiškia, kad net 50 kalbų (55 proc.) buvo pasakytos labai greitai (140 žodžių per minutę laikoma greitai sakoma kalba). Taigi galima teigti, jog dauguma vertėjų verčiamų kalbų yra sakomos greitai, o ne „normaliu“ greičiu.

Kalbėjimo greitį galima skaičiuoti ir kitaip – pagal kalbėtojo pateikiamų teiginių skaičių per minutę. Teoriniu požiūriu pastarasis rodiklis vertimo žodžiu tyrimuose turėtų būti tikslesnis, nes, kaip jau ne kartą minėta, vertėjai žodžiu turėtų versti mintis, o ne žodžius, todėl svarbiau, kiek minčių išdėstoma per minutę, o ne kiek žodžių pasakoma. Tačiau, kaip matyti 23 pav., abiejų rodiklių kitimo tendencijos labai panašios. Didžiausi skirtumai pastebimi tų kalbėtojų kalbose, kurių teiginių tankis didesnis už vidurkį. Taigi jeigu tyrime naudojamas ne teiginių skaičiaus, o žodžių per minutę rodiklis, turėtų būti atsižvelgiama ir į tiriamos medžiagos teiginių tankį.

23 pav. Alternatyvių greičio matavimo būdų grafinis palyginimas, vidutinis greitis pagal kalbėtoją

7.2.2. Vertimo rezultatų analizė pagal vertėjus

Kalbant apie vertimo rezultatus, svarbu palyginti ir atskirų vertėjų vertimus (12 lentelė). Siekiant išlaikyti vertėjų anonimiškumą vertėjai pavadinti raidėmis VertA, VertB, VertC ir t. t. atsitiktine tvarka ir nenaudojant giminę nurodančių galūnių. Kaip matyti iš vertimo trukmės, skiriasi, kiek laiko kuris vertėjas vertė: kai kurie vertėjai vertė vos 13–17 minučių, o ilgiausiai vertęs vertėjas dirbo maždaug 64 minutes. Kai kurie vertėjai vertė skirtingų kalbėtojų kalbas (pvz., VertA ir VertC), o kai kurie – kelias tų pačių kalbėtojų kalbas (pvz., VertH vertė keturių kalbėtojų 15 kalbų). Kaip matyti, vidutinė kalbos trukmė taip pat skiriasi. Kai kurie vertėjai dažniau vertė trumpas kalbas (VertC ar VertH), o, pavyzdžiui, VertG vertė kalbas, kurių vidutinė trukmė viršija 7 minutes. Verstos kalbos skiriasi savo sudėtingumu: pagal vidutinį teiginių tankį sudėtingiausios kalbos teko VertG, o lengviausios – VertB. Vidutinis skaitomumo rodiklis rodo, kad lengviausios supratimo požiūriu buvo VertC verstos kalbos, sudėtingiausios – VertF.

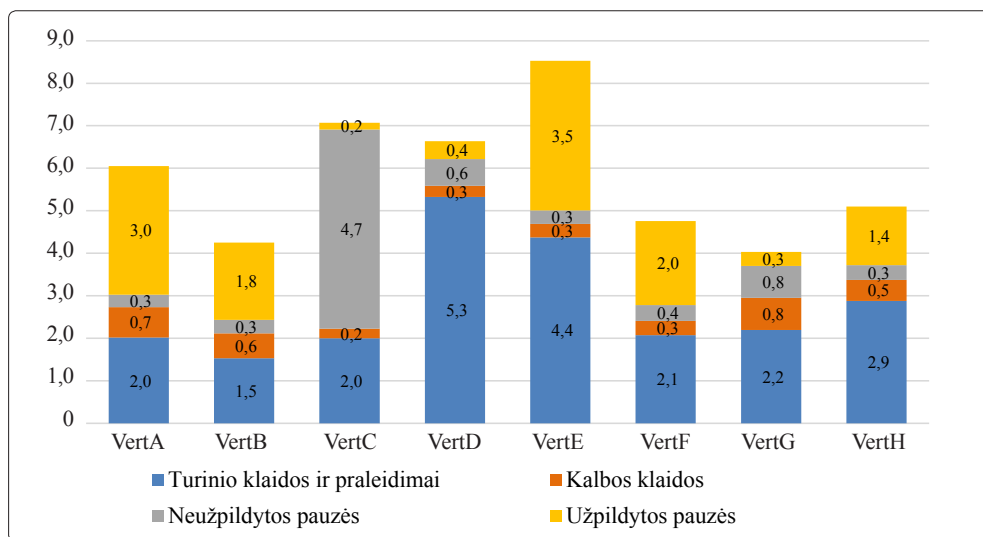
12 lentelė. Konferencijų vertimo statistika pagal vertėjus

Vertėjai	Vertimo trukmė	Versta kalbų	Versta kalbėtojų	Vid. kalbos trukmė	Vid. kalbos greitis	Vid. teiginių tankis	Vid. skaitomumas
VertA	16,85	5	5	3,37	123,74	0,53	12,02
VertB	51,02	11	9	4,64	112,75	0,49	11,65
VertC	13,02	5	4	2,60	104,48	0,51	10,36
VertD	57,12	14	8	4,08	139,43	0,50	12,80
VertE	50,55	16	9	3,16	136,54	0,52	11,98
VertF	51,08	16	7	3,19	132,39	0,55	13,66
VertG	63,73	9	6	7,08	140,65	0,56	11,47
VertH	40,62	15	4	2,71	128,17	0,54	12,51
Iš viso:	343,98	91		3,78	130,81	0,53	12,20

Analizuojamose konferencijose vertėjai padarė vidutiniškai 2,98 PK per minutę, o kalbos klaidų vidurkis yra 0,47 klaidos per minutę (žr. 24 pav.). Taigi visų klaidų per minutę visi vertėjai vidutiniškai padarė 3,45. Dviejų vertėjų (VertD ir VertE) vertimo rezultatai išsiskiria, nes jie padarė gerokai daugiau klaidų nei kiti vertėjai – atitinka-

mai 5,32 ir 4,37 PK per minutę. Gali būti, kad šie vertėjai padarė daugiau klaidų, nes turi mažiau patirties, bet gali būti, kad ir versti tekstai buvo sudėtingesni.

Reikia pažymėti, kad žvelgiant į kiekvieno vertėjo padarytas klaidas, praleidimus, neužpildytas ir užpildytas pauzes galima daryti panašias išvadas kaip ir eksperimente: vertėjai turi tam tikrą vertimo stilių. Pavyzdžiui, vertėjai, darantys daugiau neužpildytų pauzių, rečiau stengiasi pauzes užpildyti. Geriausiai tai parodo VertC pavyzdys (neužpildytos pauzės/min. kelis kartus viršija vidurkį, o užpildytų pauzių/min. rodiklis kelis kartus mažesnis už vidurkį). Atvirkštinis to pavyzdys – VertE (žr. 24 pav.).

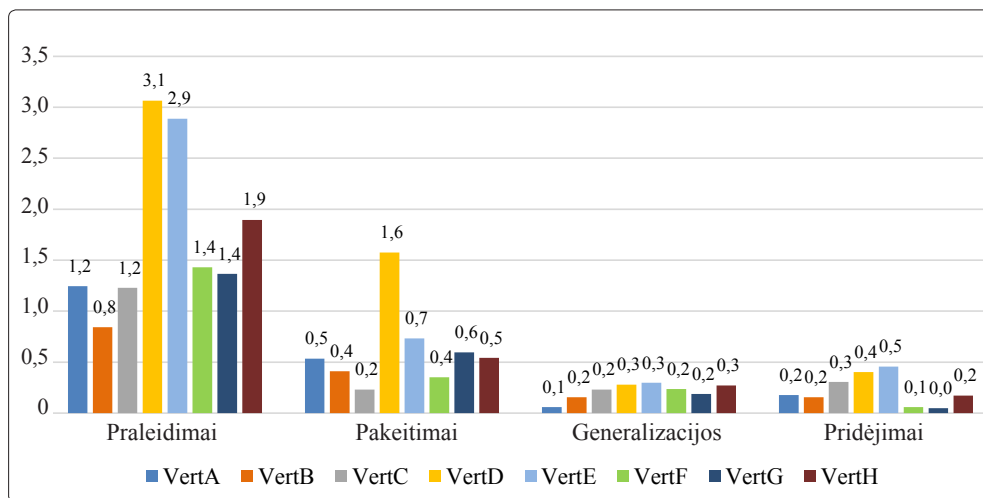

24 pav. Konferencijų vertimo rezultatai (per minutę) pagal vertėjus

Tarp turinio klaidų ir praleidimų bei kalbos klaidų yra vidutinio stiprumo neigiamą koreliaciją ($-0,53$) – tai reiškia, jog tikėtina, kad dažnu atveju šios rūšies klaidos kyla dėl tų pačių priežasčių, tik vieni vertėjai neteisingai perteikia turinį ar sudėtingą segmentą praleidžia, o kiti vertėjai teisingai išverčia turinį, bet padaro kalbos klaidų.

Tikslumo rodiklius galima panagrinėti nuodugniau, išskaidžius juos į praleidimus, pakeitimus, generalizacijas ir pridėjimus (žr. 25 pav.).

Kaip ir buvo galima numatyti pagal eksperimento rezultatus, daugiausia vertimuose rasta praleidimų ir pakeitimų. Pridėjimų skaičiai nėra dideli, tačiau, priešingai nei eksperimente, atvejo analizės medžiagoje mažiausiai aptikta generalizacijos atvejų, o ne pridėjimų. Šiuo požiūriu visų vertėjų rezultatai labai panašūs.

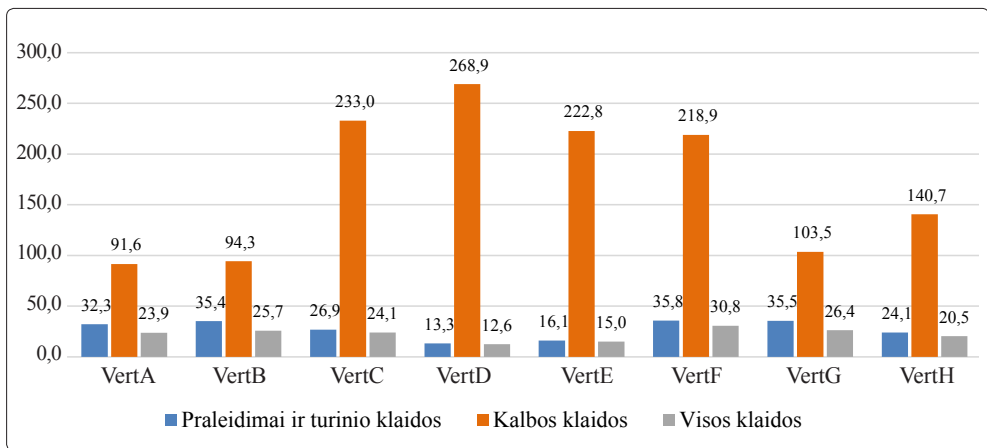
25 pav. Vidutiniai tikslumo rodikliai (per minutę) pagal vertėjus

Kaip ir minėta, gerokai išsiskiria VertD ir VertE vertimai. Šie vertėjai darė daugiausia praleidimų per minutę (atitinkamai 3,1 ir 2,9), taip pat daugiausia ir pakeitimų, nors šiuo atveju skirtumas tarp šių dviejų vertėjų rezultatų yra daug didesnis – 1,6 ir 0,7. Taigi VertD padarė dvigubai daugiau pakeitimų nei VertE ir daugiau nei tris kartus daugiau nei kiti vertėjai. Šis rezultatas labiausiai kelia nerimą dėl vertimo kokybės, nes pakeitimai gali būti laikomi didžiausiomis klaidomis, o tokie vertimo rezultatai negali būti pateisinami vien sudėtingesniu originalo tekstu.

Bendri PK/min. skaičiai rodytų, jog VertH vertimo rezultatas galėtų būti laikomas trečiu pagal prastumą (po VertD ir VertE), tačiau išsamesnė PK analizė rodo, kad šio vertėjo vertimuose rasta daugiau praleidimų nei turinio klaidų. Nagrinėjant kitų vertėjų rezultatus derėtų atkreipti dėmesį į tai, kad VertG taip pat atliko nemažai pakeitimų, nors generalizacijos atvejų ir pridėjimų šio vertėjo vertimuose rasta nedaug ir bendrai jis atitiko 2,2 PK/min. Taigi, kaip matyti iš šioje pastraipoje pateiktų pavyzdžių, siekiant nustatyti, kuris vertėjas vertė „geriau“, reikia atsižvelgti ne tik į bendrą padarytų PK skaičių, bet ir į tai, kokias klaidas jis padarė.

Iki šiol aptarti vertimų rezultatai skaičiuoti per minutę, tačiau galima įvertinti ir kas kiek teiginių vertėjai padarė praleidimų ir turinio klaidų, kalbos klaidų ir visų klaidų. Tokiu santykiu padarytas klaidas galima įvertinti ne pagal objektyvų laiko rodiklį, o pagal nuo originalo kalbos priklausantį rodiklį – teiginių skaičių. Kuo

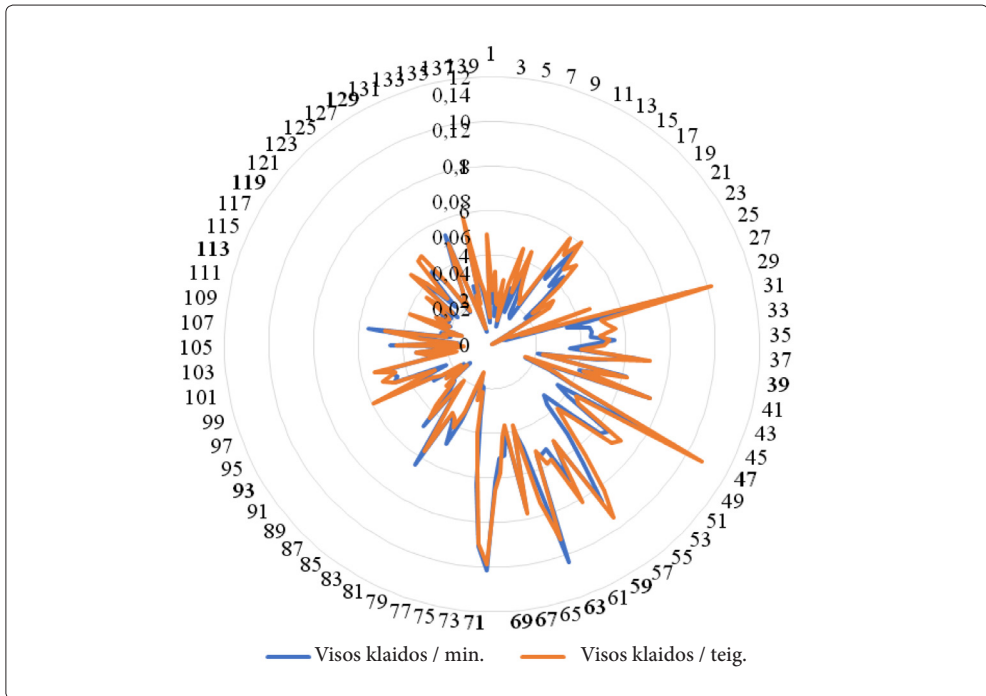
šis rodiklis didesnis, tuo tikslesnis ir sklandesnis vertimas. 26 pav. pavaizduotus rodiklius galima palyginti su 24 pav., kuriame parodytas klaidų skaičius per minutę, rezultatais. Praleidimus ir turinio klaidas vertinant pagal laiką būtų galima teigti, kad geriausiai vertė VertB (1,5 PK/min.), gerokai aplenkęs kitus vertėjus. Tačiau, kaip matyti iš 26 pav., rečiausiai PK darė VertF (kas 35,8 teiginio), toliau – VertG (kas 35,5 teiginio) ir tik tada VertB (35,4). Ir nors laiko prasme VertA, VertC, VertF ir VertG vertė taip pat gerai (apie 2 PK/min.), teiginių analizė to nepatvirtina: VertA vidutiniškai darė praleidimą ar turinio klaidą kas 32,3 teiginio, o VertC – kas 26,9 teiginio. Panašių neatitikimų galima pastebėti ir vertinant kalbos klaidas. Pavyzdžiui, matuojant kalbos klaidas per minutę prasčiausiai šiuo atžvilgiu vertė VertG (0,8 klaidos/min.), o teiginių analizė rodo, kad VertA ir VertB kalbos klaidas darė dažniau. Kaip rodo šis palyginimas, kliuvinių regresinei analizei kaip priklausomą kintamąjį galima rinktis ir klaidas per minutę, ir klaidas pagal teiginių skaičių.

26 pav. Kas kiek teiginių padaroma praleidimų ir turinio klaidų, kalbos klaidų ir visų klaidų pagal vertėjus

Vertimų rezultatus galima skaičiuoti ir klaidų skaičių dalijant iš verstinių teiginių skaičiaus. Tai atvirkštinis ankstesnėje pastraipoje aprašyto metodo variantas. Natūraliai kyla klausimas, ar kuris nors vertimų rezultatų matavimo būdas yra „geresnis“. Suprantama, vienareikšmio atsakymo į šį klausimą tikriausiai nėra, tačiau, kaip matyti iš 27 pav., abu šie būdai nedaug skiriasi (kadangi siekiama palyginti ats-

kirus segmentus, šiame grafike naudojamas smulkesnis segmentų (iki 500 žodžių) išskaidymas, aprašytas 7.1 poskyryje, neišmetant iš analizės trumpesnių kalbų). Nors klaidų/min. rodiklio reikšmės svyruoja nuo 0 iki 10,38, o klaidų/teig. – nuo 0 iki 0,1349, abiejų rodiklių kitimo tendencijos labai panašios. Keliuose segmentuose galima pastebėti didesnių neatitikimų, tačiau jų nėra tiek daug, kad dėl to reikšmingai pasikeistų vertimo rezultatų vertinimas.

27 pav. Dviejų vertimo rezultatų vertinimo metodų grafinis palyginimas

Į šiame ir ankstesniame poskyryje apžvelgtus probleminius vertimo aspektus atsižvelgta atliekant kliuvinių įtakos vertimo rezultatui regresinę analizę, kurios rezultatai aptariami kitame poskyryje.

7.2.3. Kliuvinių įtakos regresinė analizė

Siekiant palyginti ilgų segmentų rezultatus, kaip priklausomas kintamasis (Y) pasirinktas „visų klaidų“, t. y. turinio klaidų (pridėjimų, pakeitimų ir generalizacijų), praleidimų ir kalbos klaidų, skaičius per minutę. Šio kintamojo reikšmės analizuo-

jamoje medžiagoje svyruoja nuo 0,28 iki 10,38. Kaip minėta, atvejo analizės eigos aprašyme tyrimo medžiaga suskirstyta į 124 segmentus, kiekvienam iš jų nustatomi šie nepriklausomi kintamieji (X_i):

1. Kalbėtojai ir jų charakteristikos: šiose konferencijose angliškai kalbėjo 35 skirtingi kalbėtojai, iš kurių 8 gimtakalbiai (gimt), o kiti 8 kalbėjo su stipriu akcentu (akcentas). Tai binariniai kintamieji, kurių reikšmės yra 0 arba 1.
2. Vertėjai: konferencijose vertė aštuoni vertėjai, kurių kiekvienas vertė nuo 12 iki 64 min. (vidutiniškai 43 min.). Šių kintamųjų reikšmės 0 arba 1 (t. y. kiekvienam vertėjui sukuriamas atskiras rodiklis ir pažymima 1, jeigu konkretų segmentą vertė tas vertėjas, ir 0, jeigu tą segmentą vertė kitas vertėjas).
3. Kalbėjimo būdas: kalba skaitoma (kalba1), iš dalies skaitoma (kalba2), spontaniška (kalba3). Tai taip pat binariniai kintamieji, įgyjantys 0 arba 1 reikšmes.
4. Kalbėjimo greitis, išreiškiamas žodžiais per minutę: visame segmente esantys žodžiai dalijami iš laiko, per kurį kalbėtojas konkretų segmentą perteikė. Lėčiausiai kalbėta 74,23 ž./min., o greičiausiai – 178,89 ž./min. Vidutinis kalbėjimo greitis – 136,7 ž./min.
5. Leksinis segmento tankis (leks), apskaičiuotas kaip ir eksperimento analizėje, programa *UAM Corpus Tool*. Mažiausias nustatytas leksinis tankis – 38,62 proc., o didžiausias – 54,88 proc. Vidutinis leksinis tankis – 47,05 proc.
6. Teiginių tankis (PropD), apskaičiuotas kaip ir eksperimento analizėje, programa *CPIDR*. Vidutinis teiginių tankis – 0,53, o teiginių tankio reikšmės svyruoja nuo 0,40 iki 0,62.
7. Skaitomumo rodiklis (skait), apskaičiuotas kaip ir eksperimento analizėje, interneto svetainėje www.analyzemywriting.com, kurioje skaičiuojamas keilių skaitomumo rodiklių vidurkis. Šio rodiklio reikšmės svyruoja tarp 4,46 ir 16,64, o vidutinis skaitomumo rodiklis – 12,09.
8. Leksiniai kliviniai (PT), šioje analizėje apima skaičius, vardus, pavardes, šalių ir institucijų pavadinimus ir pan., tačiau neapima terminų, kuriuos nustatyti tokios didelės apimties tekste labai sudėtinga. Kad nebūtų iškreipta šių rodiklių statistika, sąvokos „Europos Sąjunga“ ir „ES“ neskaičiuotos. Dešimtyje segmentų nebuvo nė vieno šios kategorijos klivinio, o didžiau-

šias kliuvinių skaičius (29) nustatytas segmente, kuriame konferencijos pradžioje konferencijos vedėjas pristato visus pranešėjus.

Šie duomenys nagrinėti dviem būdais: pirmuoju atveju neįvertinant atskirų vertėjų įtakos vertimo rezultatui, o antruoju – eliminuojant nuo vertėjo priklausančius veiksnius. Taigi atitinkamai sudaromos ir dvi atskiros lygtys su priklausomais kintamaisiais Y_1 (rezultatai vaizduojami 13 lentelėje) ir Y_2 (rezultatai vaizduojami 14 lentelėje). Abiejose tiesinės regresijos lygtyse multikolinearumo problemos nėra (visų kintamųjų VIF < 4), taip pat nėra išskirčių. Sudarytų lygčių ANOVA p reikšmės mažesnės už 0,05. Tai reiškia, kad sudaryti modeliai yra tinkami.

Pirmiausia reikia aptarti kliuvinių įtaką vertimo rezultatui, neatsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kliuvinius. Kaip matyti iš 13 lentelėje pavaizduotos regresinės lygties kliuvinių įtakos vertimo rezultatui, makroanalizei reikšmingi greičio, skaitomos kalbos, stipraus akcento ir segmente esančių leksinių kliuvinių rodikliai. Šios lygties determinacijos koeficientas $R^2 = 0,3849$; tai reiškia, kad minėtieji rodikliai paaiškina kiek mažiau nei 40 proc. konkrečiame segmente padaromų klaidų.

13 lentelė. Atvejo regresinės analizės rezultatai, neatsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kliuvinius (Y_1)

Nepriklausomi kintamieji	Koeficientai	Standartinis nuokrypis	t statistika	p reikšmė	Reikšmingumas
β_0	- 2,771	1,087	- 2,549	0,012	*
greitis	0,039	0,008	5,029	0,000	***
kalba1	- 0,793	0,514	- 1,543	0,125	..
kalba3	0,456	0,315	1,448	0,150	
akcentas	1,507	0,350	4,311	0,000	***
PT	0,077	0,025	3,104	0,002	**
Reikšmingumo kodai:	*** 0,001	** 0,01	* 0,05	. 0,1	.. 0,15

Reikia pažymėti, kad, nors regresijos lygtyje keturi kintamieji yra statistiškai reikšmingi, didžiausią įtaką Y_1 turi kintamieji „greitis“ ir „stiprus akcentas“ (jų standartizuotoji beta koeficiento reikšmė atitinkamai 0,37 ir 0,34), o PT rodiklio standartizuotoji beta koeficiento reikšmė yra 0,21. Rodiklis „kalba3“ nėra reikšmin-

gas, tačiau jo įtraukimas į regresijos lygtį būtinas, nes tokiu būdu tikrinama bendro rodiklio „kalbėjimo būdas“ (kuris, kaip aprašyta pirmiau, skaidomas į tris binarinius rodiklius) įtaka klaidoms.

Regresinės analizės metodas, taikytas vertinant eksperimento rezultatus, aprašytas 6.4.4. poskyryje. Tas pats metodas taikomas ir šioje atvejo analizėje. Kaip minėta, norint atlikti išsamią atvejo regresinę analizę reikia apskaičiuoti, kurie kintamieji labiausiai veikia neigiamą vertimo žodžiu rezultatą, įvertinus ir nuo konkretaus vertėjo priklausančius kliuvinius. Sudėjus visų vertėjų binarinius kintamuosius į lygtį, eliminuojamas nuo jų priklausomų kliuvinių poveikis kitiems kintamiesiems, todėl likę statistiškai reikšmingi rodikliai rodo aiškias vertimo žodžiu problemas. Šios lygties koeficientai ir statistinis reikšmingumas pavaizduoti 14 lentelėje, o determinacijos koeficientas $R^2 = 0,4817$. Tai reiškia, kad šie rodikliai paaiškina kiek mažiau nei 50 proc. konkrečiame segmente vidutiniškai padaromų klaidų.

Nuo vertėjų priklausančių kliuvinių įtaką galima įvertinti išskaidžius „vertėjų“ rodiklį į aštuonis binarinius kintamuosius (po vieną kiekvienam vertėjui), pažymint, ar konkretų segmentą vertė VertA, VertB, VertC ir t. t. VertB rodiklis pasirinktas kaip įeinantis į modelio konstantą (β_0), nes įtraukus šį kintamąjį į regresiją kyla multikolinearumo problema. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog kai kurie kintamieji galbūt ir būtų reikšmingi, bet regresinė lygtis to nerodo todėl, kad yra per didelė koreliacija su kažkuriuo iš vertėjų. Pavyzdžiui, gimtakai kalbėtojai tiriamojame medžiagoje kalbėjo 32 segmentus, iš kurių 13 segmentų (apie 40 proc.) vertė VertG, taigi gimtakai kalbėtojo poveikis patenka į VertG poveikio sritį.

Kaip matyti iš 14 lentelės duomenų, penki kintamieji yra statistiškai reikšmingi: kalbos sakymo greitis, skaitomos kalbos rodiklis (kalba1) ir VertD, VertE ir VertF vertimai. Standartizuotosios beta koeficiento reikšmės rodikliai rodo, kad didžiausią įtaką segmente daromoms klaidoms turėjo greitis ir VertD vertimas (šio rodiklio reikšmės atitinkamai yra 0,38 ir 0,35). Taigi kaip jau užsiminta vertimo rezultatų vertinimo pagal vertėjus 7.2.1 poskyryje, galima įtarti, kad arba VertD vertimo įgūdžiai gerokai prastesni už kitų vertėjų, arba jam pasitaikė ypač sudėtingi segmentai.

Kita vertus, VertF rodiklis taip pat statistiškai reikšmingas, tačiau prie jo esantis koeficientas neigiamas. Tai reiškia, kad šis vertėjas vertė gerai, nepaisant to, kokius vertimo sunkumus teko įveikti. O turint omenyje, kad vertė ilgiau nei 51 minutę, tai

rodo labai aukštą vertėjo kompetenciją. Į šį rezultatą reikia atkreipti dėmesį ir dėl kitos mokslinėje literatūroje nurodomos problemos – galbūt juo būtų galima pasinaudoti, norint nustatyti išskirtinio meistriškumo vertėjus, dar vadinamus vertėjais ekspertais (nepainioti su profesionaliais vertėjais). Kaip teigia Tiselius (2015:152), didžioji dalis vertimo žodžių tyrimų atliekami tiriant santykinį meistriškumą (angl. *relative expertise*), t. y. lyginant pradedančiuosius vertėjus su patyrusiais vertėjais, tačiau ir profesionalūs vertėjai verčia nevienodai gerai. Todėl Tiselius (*ibid.*) pasiūlė išskirtinio (absoliutaus) vertėjų meistriškumo sąvoką (angl. *absolute expertise*) ir teigia, kad toks vertėjų meistriškumas beveik netirtas, nes nustatyti išsiskiriančiai gerai verčiančius vertėjus labai sudėtinga. Šiame tyrime statistiškai reikšmingai išsiskiriančio vertėjo VertF vertimą būtų galima nagrinėti kaip ekspertinės (absoliučios) kompetencijos pavyzdį ir bandyti iširti, kokios šio vertėjo ypatybės ir naudojamos strategijos leidžia jam pasiekti tokį išskirtinį rezultatą.

14 lentelė. Atvejo regresinės analizės rezultatai, atsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kluvinčius (Y_2)

Nepriklausomi kintamieji	Koeficientai	Standartinis nuokrypis	t statistika	p reikšmė	Reikšmingumas
β_0	-1,985	1,057	-1,878	0,063	.
greitis	0,040	0,009	4,569	0,000	***
kalba1	-1,112	0,593	-1,875	0,063	.
kalba3	0,096	0,305	0,313	0,755	
VertA	-0,090	0,793	-0,113	0,910	
VertC	0,511	0,859	0,595	0,553	
VertD	2,168	0,604	3,589	0,000	**
VertE	1,153	0,621	1,855	0,066	.
VertF	-1,098	0,645	-1,701	0,092	.
VertG	-0,574	0,622	-0,924	0,358	
VertH	0,008	0,661	0,012	0,991	
Reikšmingumo kodai:	*** 0,001	** 0,01	* 0,05	. 0,1	.. 0,15

Toliau šiame poskyryje išsamiau aptariami statistiškai reikšmingi pirmosios (13 lentelė) ir antrosios (14 lentelė) lygčių kintamieji.

Skirtingai nei eksperimente, atvejo analizės regresinės analizės duomenys rodo, kad kalbėtojo kalbėjimo greitis yra vienas iš statistiškai reikšmingiausių kliuvinių. Kalbėjimo greičiui padidėjus 1 ž./min. tame segmente padaroma 0,04 klaidos daugiau. Taigi jeigu segmento kalba būtų neskaitoma ir nespontaniška, kalbėtojas nekalbėtų su stipriu akcentu ir tame segmente nebūtų leksinių kliuvinių (t. y. jeigu visi kiti parametrai būtų lygūs 0), o sakomo teksto greitis būtų 160 ž./min., tuomet vidutiniškai tokiam segmente būtų padaroma 3,47 klaidos per minutę ($Y = -2,771 + 0,039 * 160$). Įdomu pažymėti, kad šis rodiklis išlieka labai reikšmingas net ir eliminavus nuo vertėjo priklausančių kliuvinių poveikį (14 lentelė). Taigi galima aiškiai matyti, kad makrolygmeniu greitis vaidina ypač svarbų vaidmenį.

Kitas pirmojoje lygtyje labai svarbus kintamasis – stiprus kalbėtojo akcentas, t. y. kai negimtakalbis kalbėtojas nelabai aiškiai kalba angliškai. Kad šis rodiklis bus reikšmingas, buvo galima numanyti jau atliekant vertimo rezultatų kiekybinę analizę, nes, kaip matyti 10 ir 11 lentelėse, daugelis kalbėtojų, kuriuos verčiant padaryta daugiausia klaidų, kalbėjo su stipriu akcentu. Tačiau šis rodiklis nėra reikšmingas, jeigu įtraukiame vertėjų kintamąjį. Taip yra todėl, kad daugumą kalbėtojų, kalbančių su stipriu akcentu, vertė tik du vertėjai, tad dėl šios koreliacijos „stipraus akcento“ rodiklis įeina į VertD ir VertE rodiklius.

Kaip minėta 5.2.1 poskyryje „Viso teksto kliuviniai“, skaitomos kalbos laikomos visam tekstui būdingu kliuviniu, tad buvo galima tikėtis, kad makrolygmens analizėje tai bus statistiškai reikšmingas kintamasis, rodantis neigiamą įtaką vertimo rezultatui. Tačiau, kaip matyti 13 lentelėje, nors tai ir statistiškai (mažai) reikšmingas kintamasis, prie jo esantis koeficientas yra neigiamas. Tai reiškia, kad dėl skaitomos kalbos klaidų skaičius segmente mažesnis. Šis rezultatas įdomus, nes jis prieštarauja literatūros apžvalgoje aprašytai logikai, kad skaitomas kalbas versti sunkiau. Jeigu jis pasitvirtintų atlikus daug ir gerokai didesnės apimties tyrimų, būtų paneigtas vienas iš nusistovėjusių teiginių apie sinchroninį vertimą. Vis dėlto reikia atsižvelgti į šių konferencijų kontekstą ir neskubėti daryti toli siekiančių išvadų. Pirmiausia reikia turėti omenyje, kad viso segmento tekstas buvo skaitomas tik 13 atvejų iš 124, skaitė 9 kalbėtojai iš 35, taigi imtis nėra didelė. Kitas aspektas, turėjęs įtakos tokiems rezultatams, yra tas, kad net 8 iš 9 savo kalbas skaičiusių kalbėtojų kalbėjo tik vienoje konferencijoje ir jų kalbų sakymo greitis vidutiniškai buvo 126,87 ž./min. Taigi greitis ebuvo

didelis. Nors šios kalbos buvo skaitomos, jų vidutinis teiginių tankis siekė 0,4967, vidutinis skaitomumo rodiklis – 11,8, o vidutinis leksinis tankis – 48,09 proc. Taigi šios skaitytos kalbos neturi kitų skaitomoms kalboms būdingų charakteristikų, dėl kurių jas versti galėtų būti sunku.

Kai kalbėtojai būna pasirašę kalbos tekstą, nevisada jį visą skaito. Jie dažniau stengiasi kalbėti pasižiūrėdami į užrašus ar galbūt atkartodami atmintinai išmoktą tekstą. Dėl šios priežasties „skaitomos kalbos“ kluvinys galėtų būti būdingas ne tik visai kalbai, bet ir atskiroms jos dalims.

Kaip parodė eksperimento rezultatų (mikrolygmens) regresinė analizė, skaitomos kalbos iš tiesų turi neigiamos įtakos vertimo rezultatui. Galbūt tokį patį rezultatą būtume gavę ir atvejo analizėje, jeigu turima medžiaga būtų suskirstyta į dar smulkesnius segmentus ir būtų galima tiksliau išskirti perskaitytus segmentus, jų nesumaišant su „iš dalies skaitomomis kalbomis“. Smulkesnio išskaidymo naudingumą parodė ir eksperimento rezultatai: eksperimente segmentai buvo gana smulkūs ir buvo galima tiksliau identifikuoti segmentus, kuriuos kalbėtojas perskaitė. Pavyzdžiui, jeigu kalbėtojas vieną ar porą sakinių perskaitė iš užrašų, po to kelis sakinius pasakė neskaitydamas, smulkesniuose segmentuose šią situaciją galima tiksliai pažymėti, o vertinant ilgesnius segmentus tokia situacija būtų priskirta „iš dalies skaitomoms kalboms“.

Dar vienas svarbus kintamasis pirmojoje lygtyje – leksiniai kluviniai. Kaip matyti 13 lentelėje, segmente esantis skaičius, vardas, pavardė, santrumpa, miesto, šalies ar institucijos pavadinimas klaidų per minutę skaičių segmente padidina 0,077 ir šis rodiklis yra statistiškai labai reikšmingas. Kadangi į analizę nebuvo įtraukti terminai, galima tik numanyti, kad šio kintamojo poveikis galėtų būti dar didesnis. Pažymėtina, kad tai vienintelis statistiškai labai reikšmingas rodiklis tiek makrolygmeniu, tiek mikrolygmeniu. Todėl šio tyrimo rezultatai dar kartą patvirtino, kad kluviniai, susiję su informacijos perteikimu ne deverbaliuojant, o perkoduojant originalo tekstą, akivaizdžiai neigiamai veikia vertimo žodžiu rezultatą.

Tačiau, kaip matyti 14 lentelėje, leksinių kluvinių rodiklis nėra įtrauktas į antrąją lygtį, kurioje vertinama ir vertėjų įtaka vertimo rezultatui. Šis rodiklis gali būti nebereikšmingas dėl kelių priežasčių. Viena iš jų gali būti ta, kad skirtingus vertėjus šis kluvinys veikia skirtingai, todėl standartinis koeficiento nuokrypis yra didelis.

Tai reiškia, kad jeigu vienas vertėjas išverčia segmentą, kuriame yra daug leksinių kliuvinių, padarydamas mažai klaidų, o kitas vertėjas panašų segmentą išverčia padarydamas daug klaidų, kliuvinių poveikis (teigiamas arba neigiamas) negali būti išskirtas regresine lygtimi, nes vieno vertėjo poveikis sveria į vieną pusę, o kito vertėjo – į kitą pusę.

15 lentelė. Atvejo regresinės analizės rezultatai, atsižvelgiant į nuo vertėjo priklausančius kliuvinius, kai priklausomas kintamasis yra kas kiek teiginių padaroma klaidų

Nepriklausomi kintamieji	Koeficientai	Standartinis nuokrypis	t statistika	p reikšmė	Reikšmingumas
β_0	66,474	12,819	5,185	0,000	***
greitis	-0,209	0,100	- 2,085	0,039	*
PT	-0,466	0,309	- 1,510	0,134	..
VertA	-12,211	8,683	- 1,406	0,162	
VertC	12,762	10,157	1,256	0,212	
VertD	-15,402	6,810	- 2,262	0,026	*
VertE	-14,643	6,436	- 2,275	0,025	*
VertF	-2,179	6,698	- 0,325	0,746	
VertG	-0,390	6,318	- 0,062	0,951	
VertH	-13,419	6,958	-1,929	0,056	.
Reikšmingumo kodai:	*** 0,001	** 0,01	* 0,05	. 0,1	.. 0,15

Siekiant įvertinti sukurto regresinio modelio patikimumą, atlikti ir alternatyvūs vertinimai. Kaip jau aptarta 7.2.1 poskyryje, priklausomu kintamuoju galima laikyti ne tik klaidų skaičių per minutę, bet ir klaidų skaičių, įvertintą pagal tai, kas kiek verčiamų teiginių jos daromos. Šis rodiklis svyruoja nuo 7,4 iki 143 (kuo jis didesnis, tuo rečiau padaromos klaidos). Naudojant tuos pačius nepriklausomus kintamuosius gaunamos tiesinės regresijos lygties (15 lentelė) determinacijos rodiklis – tik 0,2638, daug mažesnis nei šiame poskyryje jau aptartų regresijos lygčių. Nepaisant to, ši regresinė analizė rodo įdomius rezultatus: įtraukus atskirų vertėjų kintamuosius, statistiškai reikšmingas yra ne tik greitis, bet ir leksinių kliuvinių rodiklis. Kaip ir ankstesnėje analizėje, VertD ir VertE statistiškai reikšmingai didina daromų klaidų skaičių. VertH vertimas taip pat statistiškai reikšmingas, nors nei

vertimo rezultatų analizėje pagal vertėjus, nei šiame poskyryje aptartoje regresinėje analizėje tokio rezultato nebuvo galima numanyti. Kita vertus, kitaip nei ankstesnėje analizėje, VertF rezultatai neišsiskyrė kaip geriausieji. Taigi, nors priklausomu kintamuoju pasirinkus kitą rodiklį ne visi regresinės analizės rezultatai sutampa, aiškiai išsiskiria du pagrindiniai makroanalizei svarbūs kliuviniai – greitis ir leksiniai kliuviniai.

Norint palyginti eksperimento ir atvejo analizės regresinių lygčių rezultatus reikia atsižvelgti į keletą dalykų. Pirmiausia dėl savo specifikos ne visi tirti rodikliai abiejose regresinėse analizėse buvo vienodi. Makrolygmens tyrime negalima išskirti, pavyzdžiui, teiginių tankio rodiklio esamajame segmente ir ankstesniame ar paskesniame segmente, tik bendrą viso plataus segmento teiginių tankį. O mikrolygmens tyrime nebuvo galima patikrinti tokių rodiklių kaip „gimtakalbis kalbėtojas“ (toks buvo 1 iš 3 kalbėtojų) ar „stiprus kalbėtojo akcentas“. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad analizuojant didesnės apimties segmentus skaičiuojami kai kurių rodiklių vidurkiai, o ne tų rodiklių reikšmės toje vietoje, kurioje vertėjas padarė klaidą, todėl tokių rodiklių kaip teiginių tankis ar skaitomumas įtaka vertimo rezultatui negali būti nustatyta tiksliai ir, kaip rodo regresinės analizės rezultatai, šie rodikliai tampa statistiškai nereikšmingi.

Regresinė analizė vertimo žodžiu tyrimuose naudojama itin retai – tai vienas iš pirmųjų tokio tipo darbų, bet gauta įdomių rezultatų, kurie išsamiai aprašyti pristatomame darbe. Vis dėlto reikia atkreipti dėmesį, kad siekiant sudaryti tikslesnę regresinę lygtį (padidinti determinacijos koeficientą) regresinę analizę reikia atlikti ir su kitais, kitaip surinktais duomenimis. Pavyzdžiui, atliekant eksperimentą galima atskirti patyrusių vertėjų ir studentų rezultatus, bet tokiu atveju reikia didinti eksperimento dalyvių skaičių. Atvejo analizės rezultatus galėtų patikslinti didesnės apimties tyrimai, o turimą vertimo medžiagą būtų galima skaidyti į smulkesnius segmentus. Tokiu atveju galima tikėtis tikslesnio kai kurių veiksmų (tokių kaip teiginių tankis ar skaitomumo rodiklis) poveikio įvertinimo.

8. IŠVADOS IR TOLESNIŲ TYRIMŲ PERSPEKTYVOS

Sinchroninio vertimo kliuviniai nėra nagrinėti kartu, dažniausiai apsiribojama vieno kliuvinio poveikio vertimo rezultatui analize, todėl šiame darbe atliktas išsamus tyrimas leidžia pirmą kartą sinchroninio vertimo kliuvinius įvertinti empiriškai (atliekant eksperimentą ir atvejo analizę) ir patvirtinti arba paneigti literatūroje aprašomų atskirų kliuvinų poveikį. Eksperimento ir atvejo analizės rezultatai patikrinti taikant ekonometrinių tyrimų metodą – regresinę analizę: mikrolygmeniu analizuoti trumpesni segmentai (eksperimento duomenys), o makrolygmeniu analizė atlikta su ilgesniais segmentais (atvejo analizės duomenimis). Vertinant empirinių tyrimų rezultatus, daromos tokios išvados:

1. Sinchroninio vertimo kliuviniams vertinti gali būti naudojamas regresinės analizės metodas, kuris iki šiol vertimo žodžiu srityje nenaudotas. Statistiškai reikšmingai vertimo rezultatą veikiantiems kliuviniams nustatyti sudarytų regresinių lygčių determinacijos koeficientas svyruoja nuo 38 proc. iki 48 proc. Tai reiškia, kad į lygtis įtraukti kliuviniai paaiškina apie 40–50 proc. vertėjų padaromų klaidų. Socialiniuose moksluose tai laikoma patikimu rezultatu, ypač atsižvelgiant į tyrimo objekto kompleksiskumą.
2. Visuotinai priimta, kad tą patį tekstą versti antrą kartą lengviau ir klaidų tikimybė labai sumažėja. Tačiau iki šiol nėra paskelbta vertinimų, kokia dalimi ir kokius konkrečius rodiklius vertėjai pagerina (žr. 6.4.1 ir 6.4.2 poskyrius). Kadangi net ir labiausiai patyrę vertėjai antrą kartą versdami tą patį tekstą padarė naujų praleidimų ir klaidų, kurių nebuvo padaryta verčiant tekstą pirmą kartą, tai patvirtina hipotezę, jog vertėjai gali padaryti klaidų ir praleidimų dėl to, kad dirba ties savo protinių informacijos apdorojimo pajėgumų riba, t. y. akrobato lyno hipotezė patvirtinta ir anglų–lietuvių kalbų porai.
3. Du pagrindinius vertimo žodžiu kokybės vertinimo parametrus – vertimo tikslumą ir sklandumą – neigiamai veikia originalo kalboje ir jos pateikime slypintys kliuviniai:

- 3.1. Per eksperimentą surinktų duomenų (mikrolygmens) regresinė analizė parodė, kad statistiškai reikšmingą įtaką konkrečiame segmente daromoms turinio klaidoms ir praleidimams turintys veiksniai nesutampa su konferencijų medžiagos (makrolygmens) regresinės analizės rezultatais. Mikrolygmeniu didžiausią neigiamą įtaką vertimo rezultatui daro verčiamo segmento teiginių tankis, o makrolygmeniu – sakomos kalbos greitis.
- 3.2. Vieninteliai kliuviniai, kurie statistiškai reikšmingai neigiamai veikia vertimo žodžiu rezultatą tiek mikrolygmeniu, tiek makrolygmeniu, yra leksiniai kliuviniai, susiję su informacijos perteikimu ne deverbalizuojant, o perkoduoiant originalo tekstą. Šiame darbe sudarytos penkios regresinės lygtys. Keturiuose iš jų leksiniai kliuviniai yra statistiškai labai reikšmingi, o penktoje lygtyje, kurioje jie yra statistiškai nereikšmingi, yra logiškas paaiškinimas, kodėl matematiškai galėjo taip atsitikti (žr. 133–134 p.).
- 3.3. Mokslinėje literatūroje dažnai minima, kad vienas svarbiausių kliuvinų vertėjams žodžiu yra kalbėtojo kalbėjimo greitis. Vis dėlto atlikta mikrosegmentų regresinė analizė neleidžia šio teiginio patvirtinti, nors makroanalizė ir rodo didelį statistinį šio kliuvinio reikšmingumą. Šie rezultatai gali reikšti, kad mikrolygmeniu, kai galima tiksliau išmatuoti daug įvairių parametrų, greitis savaime nėra statistiškai reikšmingas, nes daug svarbesni tampa kiti parametrai (tokie kaip teiginių tankis), o makrolygmeniu, kai dėl didesnės nagrinėjamo segmento apimties vertinamos ne tikslios rodiklių reikšmės, o jų vidurkiai, atsiskleidžia greičio rodiklio svarba. Todėl būtų neteisinga vienareikšmiškai teigti, kad esant dideliame kalbėjimo greičiui verčiamas tekstas yra savaime sudėtingas. Tai parodo ir faktas, kad eksperimento dalyviai nepažymėjo kaip sunkių tų segmentų, kurie buvo iš tiesų pasakyti greitai, o tie segmentai, kuriuos vertėjai pažymėjo kaip sunkius dėl greičio, buvo sakomi vidutiniu greičiu.
- 3.4. Kai kurie darbe aprašyto empirinio tyrimo rezultatai galioja visoms kalbų poroms, kiti – tik anglų–lietuvių kalbų porai. Eksperimento duomenų analizė parodė, kad tokie kalbiniai vienetai kaip leksinės spragos ir žodžių junginiai, kurie neturi tikslaus ekvivalento vertimo kalboje ar kuriuos verčiant į lietuvių kalbą reikia eksplikuoti arba versti aprašomuoju būdu, taip pat

turėtų būti laikomi kliuviniais, nors tyrėjai iki šiol jiems neskyrė dėmesio, argumentuodami tuo, kad vertime žodžiu verčiami ne žodžiai, o teiginių prasmė. Tokie kliuviniais laikomi kalbiniai vienetai skirsis priklausomai nuo kalbų poros. Taip pat bus skirtingi sintaksiniai kliuviniai, kurie anglų–lietuvių kalbų porai mažiau aktualūs dėl lietuvių kalbos sintaksės santykinio lankstumo.

4. Keli mikrolygmens regresinės analizės veiksniai signalizuoja, jog vertimo rezultatui svarbią įtaką daro importuotoji kognityvinė apkrova. Dėl sintaksės sudėtingumo ar kitų konkrečiai kalbų porai būdingų aspektų atliekant kitos kalbų poros kliuvinių regresinę analizę importuotosios kognityvinės apkrovos reikšmė gali padidėti.

Tolesnių tyrimų perspektyvos ir metodologinės rekomendacijos, kylančios iš šio darbo rezultatų:

1. Šiame darbe pirmą kartą naudotas naujas retrospekcinio protokolo būdas – transkribuotas originalo tekstas pasiteisino kaip vertimo tyrimo metodas, kuriuo siekta nustatyti vertėjams kilusius sunkumus. Šį metodą būtų galima naudoti ir kitiems tyrimams, kuriuose eksperimente dalyvavusius vertėjus žodžiu reikia apklausti iš karto po vertimo.
2. Palyginus eksperimente dalyvavusių patyrusių vertėjų vidutinius vertimo rezultatus su realiai tą patį tekstą vertusių vertėjų rezultatais, galima teigti, kad šie eksperimento dalyviai vidutiniškai vertė taip pat kaip ir realaus renginio vertėjai, todėl galima kelti hipotezę, kad eksperimentas su keliais patyrusiais vertėjais gali parodyti, kokie būtų vertimo rezultatai realioje situacijoje. Suprantama, šią hipotezę reikia patikrinti papildomais tyrimais, tačiau šio darbo rezultatai turėtų skatinti kitus tyrėjus savo eksperimentams rinktis ištraukas iš realių renginių, kad vėliau būtų galima patikrinti eksperimento dalyvių ir realiai vertusių vertėjų vertimo rezultatus. Iki šiol to nebuvo daroma.
3. Vertimo rezultatui didelę įtaką gali turėti konkretaus vertėjo žodžiu vertimo stilius, todėl siekiant nustatyti tam tikras universalijas reikia į tai atsižvelgti. Pavyzdžiui, vertimo sklandumui nustatyti paprastai naudojamas tik ilges-

nės nei 3 sekundžių pauzės parametras neturi būti vienintelis, nes vieni vertėjai daro ilgesnes pauzes, bet vartoja mažiau pauzes užpildančių žodelių, o kiti atvirksčiai – pauzių nedaro, bet vertimo sklandumas mažėja dėl dažnų garsinių įterpinių (*ehm, ahm* ir pan.). Taip pat reikia įvertinti tai, kad vieni vertėjai dažniau informaciją praleidžia negu išverčia neteisingai, o kiti daro daugiau klaidų, bet stengiasi viską perteikti, tad jų vertimuose mažiau praleidimų.

4. Vertinant, kas kiek teiginių vertėjai darė klaidų, o ne kiek klaidų per minutę, padarytas klaidas galima įvertinti ne objektyviu laiko rodikliu, o nuo originalo kalbos priklausančiu rodikliu – teiginių skaičiumi. Šis būdas leidžia naujai pažvelgti į vertimo kokybę ir galėtų būti dažniau naudojamas empiriniuose tyrimuose. Be to, kaip rodo 122 p. pateikta analizė, jeigu atliekama tyrime kalbėjimo greitis matuojamas žodžiais per minutę, turėtų būti atsižvelgiama ir į tiriamos medžiagos teiginių tankį.
5. Profesionalų–naujų tyrimų paradigma leidžia nustatyti santykinę profesionalių vertėjų kompetenciją, kuri analizuota remiantis eksperimento duomenimis. Įdomu tai, kad atlikta konferencijų medžiagos regresinė analizė padeda atsakyti ir į kiek netikėtą klausimą: kaip nustatyti, kas yra vertėjas ekspertas (ne tik vertėjas profesionalas)? Regresinės atvejo analizės rezultatai parodė, kad vienas vertėjas išsiskyrė iš kitų ir statistiškai reikšmingai mažino daromų klaidų skaičių. Atlikus išsamesnę šio konkretaus vertėjo darbo analizę, galima tirti jo individualią ekspertinio lygio kompetenciją, kurios duomenys būtų labai reikšmingi ir kituose tyrimuose.

Kadangi iki šiol kliuviniai kaip visuma nagrinėti nebuvo, šiame darbe pristatytas sinchroninio vertimo kliuvinų tyrimas jokių būdu nėra baigtinis – tai tik pirmasis bandymas į sinchroninio vertimo problemas ir sunkumus pažvelgti plačiau, o ne remiantis vienu kliuviniumi. Daugėjant tyrimų, apimančių ne tik sinchroninį vertimą, bet ir kitus vertimo žodžiu būdus, taip pat kitas kalbų poras ar skirtingas komunikacijos situacijas, bus galima tiksliau nustatyti pagrindinius vertimo žodžiu kliuvinius ir tikslingiau kurti jų įveikimo taktiką bei mokymo(si) strategijas.

LITERATŪRA

- Ahrens, B. 2005. Prosodic phenomena in simultaneous interpreting. A conceptual approach and its practical application. *Interpreting* 7/1, 51–76.
- AIIC. 2002. *Interpreter workload study – full report*. Interneto prieiga: <http://aiic.net/p/657>, žiūrėta 2016-02-28.
- Alessandrini, M. S. 1990. Translating numbers in consecutive interpretation: an experimental study. *The Interpreters' Newsletter* 3, 77–80.
- Alexieva, B. 1999. Understanding the source language text in simultaneous interpreting. *The Interpreters' Newsletter* 9, 45–59.
- Altman, J. 1984. Documentation and the freelance interpreter. *The Incorporated Linguist* 23(2), 82–85.
- Altman, J. 1994. Error analysis in the teaching of simultaneous interpretation: A pilot study. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 25–38.
- Ambrazas, V. 1982. Žodžių tvarka ir baltų kalbų sakinio tipo rekonstrukcija. *Baltistica* 18, 100–118.
- Anderson, L. 1994. Simultaneous interpretation: Contextual and translational aspects. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 101–120.
- Atkinson, R. C. and R.M. Shiffrin. 1968. Human memory: A proposed system and its control processes. *The psychology of learning and motivation* 2. K. W. Spence and J. T. Spence (eds.). New York: Academic Press. 89–195.
- Baker, M. 1992. *In other words: A course book on translation*. London: Routledge.
- Barghout, A., L. Ruiz Rosendo and M. Varela Garcia. 2012. *The influence of speed on omissions in simultaneous interpretation: an experimental study and implications for training*. Unpublished MA Thesis, FTI, University of Geneva.
- Barik, H. C. 1969. *A Study of Simultaneous Interpretation*. Daktaro disertacija. University of North Carolina.

- Barik, H. C. 1971. A Description of Various Types of Omissions, Additions and Errors of Translation Encountered in Simultaneous Interpretation. *Meta XV/1*, 199–210.
- Barik, H. C. 1973. Simultaneous interpretation: Temporal and quantitative data. *Language and Speech 16*, 237–270.
- Barik, H. C. 1975/2002. Simultaneous Interpretation: Qualitative and Linguistic Data. *The Interpreting Studies Reader*. F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 79–91.
- Barik, H. C. 1994. A description of various types of omissions, additions and errors of translation encountered in simultaneous interpretation. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 121–137.
- Bartłomiejczyk, M. 2004. *Strategies of Simultaneous Interpreting from English into Polish and from Polish into English*. Doktoro disertacija. University of Silesia.
- Bontempo, K. and J. Napier. 2011. Evaluating emotional stability as a predictor of interpreter competence and aptitude for interpreting. *Interpreting 13(1)*, 85–105.
- Braun, S. and A. Clarici. 1996. Inaccuracy for numerals in simultaneous interpretation: Neurolinguistic and neuropsychological perspectives. *The Interpreters' Newsletter 7*, 85–102.
- Bühler, H. 1986. Linguistic (Semantic) and Extralinguistic (Pragmatic) Criteria for the Evaluation of Conference Interpretation and Interpreters. *Multilingua 5*, 231–235.
- Catford, J. C. 1978. *A linguistic theory of translation: An essay in applied linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Cattaneo, E. 2004. *Idiomatic Expressions in Conference Interpreting. Summary*. Interneto prieiga: <http://cirinandgile.com/Bulletin%2028.htm>, žiūrėta 2013-06-08.
- Čekanavičius, V. ir G. Murauskas. 2014. *Taikomoji regresinė analizė socialiniuose tyrimuose*. Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla.
- Chang, C. 2005. *Directionality in Chinese/English simultaneous interpreting: Impact on performance and strategy use*. Doktoro disertacija. Austin: University of Texas.
- Chernov, Gh. V. 1978. *Teoriya i praktika sinkhronnogo perevoda (Theory and practice of Simultaneous Interpreting)*. Moscow: Mezhdunarodniye Otnosheniya.

- Chernov, Gh. V. 1994. Message redundancy and message anticipation in simultaneous interpreting. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 139–153.
- Chernov, Gh. V. 2004. *Inference and Anticipation in Simultaneous Interpreting*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Chesterman, A. 1997. *The Memes of Translation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Chiaro, D. and G. Nocella. 2004. Interpreters' perception of linguistic and non-linguistic factors affecting quality: A survey through the World Wide Web. *Meta* 49 (2), 279–293.
- Christoffels, I. K. and A. M. B. de Groot. 2005. Simultaneous interpreting: A cognitive perspective. *Handbook of Bilingualism: Psycholinguistic Approaches*. J. F. Kroll and A.M.B. de Groot (eds.). New York: Oxford University Press. 454–479.
- Christoffels, I. K. 2004. *Cognitive Studies in Simultaneous Interpreting*. Doktoro disertacija. Amsterdamo Universitetas.
- Christoffels, I. K., A. M. B. de Groot and J. F. Kroll. 2006. Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. *Journal of Memory and Language* 54, 324–345.
- Clark, H. and E. V. Clark. 1977. *Psychology and Language: An Introduction to Psycholinguistics*. San Diego and New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Collados Aís, Á. 2002. Quality Assessment in Simultaneous Interpreting: The Importance of Nonverbal Communication. *The Interpreting Studies Reader*. F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 327–336.
- Collados Aís, Á., E. Iglesias Fernández, E. M. Pradas Macías and E. Stévaux (eds.). 2011. *Qualitätsparameter beim Simultandolmetschen Interdisziplinäre Perspektiven*. Tübingen: Narr Verlag
- Cooper, C. L., R. Davis and R. L. Tung. 1982. Interpreting stress: sources of job stress among conference interpreters. *Multilingual* 1(2), 97–107.
- Cowan, N. 2001. The magical number 4 in short-term memory: A reconsideration of mental storage capacity. *Behavioral and Brain Sciences* 24(1), 87–114.
- Dailidėnaitė A. 2009. Directionality: Types and Frequency of Repairs in Simultaneous Interpretation. *Vertimo studijos* 2, 9–25.

- Dailidėnaitė, A. ir V. Noreikaitė. 2010. Kalbos tempo ir sinchroninio vertimo kokybės sąveika. *Vertimo studijos* 3, 9–22.
- Dailidėnaitė, A. ir J. Volyneč. 2013. Source Language Interference with Target Language in Conference Interpreting. *Vertimo studijos* 6, 34–49.
- Dam, H. V. 1998. Lexical similarity vs. lexical dissimilarity in consecutive interpreting: a product-oriented study on form-based vs. meaning-based interpreting. *The Translator* 4/1, 49–68
- Dam, H. V. 2001. On the option between form-based and meaning-based interpreting: the effect of source text difficulty on lexical target text form in simultaneous interpreting. *The Interpreters' Newsletter* n. 11/2001, 27–55.
- Darbutaitė, R. 2009. Veiksmožodžio belaukiant... Sinchroninio vertimo strategijos vėrciant vokiečių kalbos pasakymus su šalutiniais sakiniais į lietuvių kalbą. *Vertimo studijos* 2, 26–36.
- Darbutaitė, R. 2013. Probleminiai eksplikavimo vertime aspektai. *Vertimo studijos* 6, 50–59.
- De Groot, A. M. B. 1997. The cognitive study of translation and interpretation. J.H. Danks, G. M. Shreve, S.B. Fountain and M.K. McBeath (eds.). *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. Thousand Oaks-London-New Delhi: Sage Publications. 25–56.
- De Groot, A. M. B. 2000. A complex-skill approach to translation and interpreting. S. Tirkkonen-Condit, R. Jääskeläinen (eds.) *Tapping and Mapping: The processes of translation and interpreting*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 53–68.
- De Manuel Jerez, J. 2006. *La incorporación de la realidad profesional a la formación de intérpretes de conferencias mediante las nuevas tecnologías y la investigación-acción*. Daktaro disertacija. Universidad de Granada.
- Déjean Le Féal, K. 1978. *Lectures et improvisations – Incidences de la forme de l'énonciation sur la traduction simultanée*. Daktaro disertacija. University of Paris III.
- Déjean Le Féal, K. 1980. Die Satzsegmentierung beim freien Vortrag bzw. beim Verlesen von Texten und ihr Einfluss auf das Sprachverstehen. *Sprache und verstehen I*. Tübingen: Narr. 161–168.
- Déjean Le Féal, K. 1982. Why impromptu speech is easy to understand. *Impromptu Speech: A Symposium*. Enkvist, N. E. (ed.) Åbo: Åbo Akademi. 221–239.

- Déjean Le Féal, K. 1990. Some Thoughts on the Evaluation of Simultaneous Interpretation. *Interpreting – Yesterday, Today, and Tomorrow. American Translators Association • Scholarly Monograph Vol. IV.* D. Bowen and M. Bowen (eds.). New York: SUNY. 154–160.
- Dillinger, M. 1989. *Component processes of simultaneous interpreting.* Doktoro disertacija. McGill University.
- Dillinger, M. 1990. Comprehension during interpreting: What do interpreters know that bilinguals don't? *The Interpreters' Newsletter* 3, 41–58.
- Ding, Z., K. Ryu, S. Matsubara and M. Yoshikawa. 2005. Interpreting Unit Segmentation of Conversational Speech in Simultaneous Interpretation Corpus. *Proceedings of the 8th Oriental COCOSDA workshop in Jakarta Indonesia on December 6–8 2005.* 148–152.
- Diriker, E. 2004. *De-/Re-Contextualizing Conference Interpreting.* Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Fabbro, F. and L. Gran. 1994. Neurological and neuropsychological aspects of polyglossia and simultaneous interpretation. *Bridging the Gap. Empirical Research in Simultaneous Interpretation.* S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 273–317.
- Falbo, C. 2002. Error analysis: a research tool. *Perspectives on Interpreting.* G. Garzone, P. Mead and M. Viezzi (eds.). Bologna: CLUEB. 111–127.
- Galli, C. 1990. Simultaneous interpretation in medical conferences: A case study. *Aspects of Applied and Experimental Research in Conference Interpretation.* L. Gran and C. Taylos (eds.). Udine: Campanotto. 61–82
- Garzone G. 2002. Quality and Norms in Interpretation. *Interpreting in the 21st Century.* G. Garzone and M. Viezzi (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 107–120.
- Gerver, D. 1969/2002. The Effects of Source Language Presentation Rate on the Performance of Simultaneous Conference Interpreters. *The Interpreting Studies Reader.* F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 53–66.
- Gerver, D. 1971. *Simultaneous and Consecutive Interpretation and Human Information Processing.* Doktoro disertacija. University of Oxford.

- Gerver, D. 1974. The Effects of Noise on the Performance of Simultaneous Interpreters: Accuracy of Performance. *Acta Psychologica* 38(3), 159–167.
- Gerver, D. 1975. A Psychological Approach to Simultaneous Interpretation. *Meta: Translators' Journal* 20 (2), 119–128.
- Gerver, D. 1976. Empirical studies of simultaneous interpretation: A review and a model. *Translation, Applications and Research*. R. Brislin (ed.). New York: Gardner Press. 165–207.
- Gerver, D., H. W. Sinaiko (eds.). 1978. *Language Interpretation and Communication*. New York and London: Plenum Press.
- Gile, D. 1991. The processing capacity issue in conference interpretation. *Babel* 37, 15–27.
- Gile, D. 1992. Predictable Sentence Endings in Japanese and Conference Interpretation. *The Interpreters' Newsletter. Special Issue No. 1*, 12–23.
- Gile, D. 1994. Opening Up in Interpretation Studies. *Translation Studies an Interdiscipline*. M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker and K. Kaindl (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 149–158.
- Gile, D. 1995. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, D. 1997. Conference Interpreting as a Cognitive Management Problem. *Cognitive Processes in Translation and Interpreting*. J. E. Danks, G. M. Shreve, S. B. Fountain and M. K. McBeath (eds.). Thousand Oaks, London and New Delhi: Sage Publication. 196–214.
- Gile, D. 1999. Variability in the perception of fidelity in simultaneous interpretation. *Hermes, Journal of Linguistics* 22, 51–79.
- Gile, D. 2000. Conference and simultaneous interpreting. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. M. Baker (ed.). London and New York: Routledge. 40–45.
- Gile, D. 2002: Conference interpreting as a Cognitive Management Problem. *The Interpreting Studies Reader*. F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London: Routledge. 162-176.
- Gile, D. 2003. Cognitive investigation into conference interpreting: features and trends. *Avances en la investigación sobre interpretación*. Á. Collados Aís and J. A. Sabio Pinilla (eds.). Granada: Comares. 1–28.

- Gile, D. 2005. Directionality in Conference Interpreting: A Cognitive View. R. Godijns and M. Hindedaël (eds.). *Directionality in Interpreting: The 'Retour' or the Native?* Ghent: Communication and Cognition. 9–26.
- Gile, D. 2008. Local Cognitive Load in Simultaneous Interpreting and its Implications for Empirical Research. *Forum* 6(2), 59–77.
- Gile, D. 2009. *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training. Revised edition.* Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Gile, D. 2011. Errors, omissions and infelicities in broadcast interpreting. Preliminary findings from a case study. C. Alvstad, A. Hild and E. Tiselius (eds.). *Methods and Strategies of Process Research. Integrative Approaches in Translation Studies.* Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 201–218.
- Goldman-Eisler, F. 1972. Segmentation of input in simultaneous translation. *Journal of Psycholinguistic Research* 1 (2), 127–140.
- Goldman-Eisler F. 1980. Psychological mechanisms of speech production as studied through the analysis of simultaneous translations. *Language production. Vol. 1: Speech and talk.* B. Butterworth (ed.). Orlando and London: Academic Press. 143–153.
- Gran, L. and F. Fabbro. 1987. Cerebral Lateralization in Simultaneous Interpreting. *Across the Language Gap, Proceedings of the 28th American Translators' Association Conference.* K. Kummer (ed.). Medford: Learned Information Inc. 323–331.
- Guillot, M. N. 1999. *Fluency and its teaching.* Toronto: Multilingual Matters.
- Harris, B. 1990. Norms in Interpretation. *Target* 2 (1), 115–119.
- Hatim, B. and I. Mason. 1990. *Discourse and the Translator.* London: Longman.
- Hatim, B. and I. Mason. 2002. Interpreting: a text linguistic approach. *The Interpreting Studies Reader.* F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 254–265.
- Hawthorn, J. 1998. *Moderniosios literatūros teorijos žinytas.* Vilnius: Tyto alba.
- Herbert, J. 1952. *The Interpreter's Handbook: How to become a conference interpreter.* Geneva: Librairie de l'Université.
- Hermann, A. 2002. Interpreting in Antiquity. *The Interpreting Studies Reader.* F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 15–22.

- Hodzik, E. 2013. Anticipation during simultaneous interpreting from German into English: an experimental approach. *Quality in Interpreting: Widening the Scope, Interlingua*. O. García Becerra, E. M. Pradas Macías and R. Barranco Droege (eds.). Granada: Comares. 87–110.
- Hodzik, E. 2014. The effect of word order on predictive processes during simultaneous interpreting from German into English. *Man versus Machine, Vol. II: The future of translators, interpreters and terminologists, Proceedings of the XXth FIT World Congress, Berlin*. W. Baur, B. Eichner, S. Kalina, N. Kessler, F. Mayer and J. Oersted (eds.). Berlin: BDü Fachverlag.
- Holub, E. 2010. Does Intonation Matter? The impact of monotony on listener comprehension. *The Interpreters' Newsletter 15*, 117–126.
- House, J. 2015. Translation as Communication across Languages and Cultures. London and New York: Routledge.
- Iglesias Fernández, E. I. 2010. Speaker Fast Tempo and Its Effect on Interpreting Performance. *International Journal of Translation 22 (1)*, 205–228.
- Iglesias Fernández, E. I. 2015. Making Sense of Interpreting Difficulty Through Corpus-Based Observation. *Interpreting Quality: A Look Around and Ahead*. C. Zwischenberger and M. Behr (eds.). Frankfurt and Timme GmbH. 35–66.
- Ingram, R. 1974/2015. A Communication Model of the Interpreting Process. *The Sign Language Interpreting Studies Reader*. C. Roy and J. Napier (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 22–28.
- Ingram, R. 1985. Simultaneous interpretation of sign languages: Semiotic and psycholinguistic perspectives. *Multilingua 4(2)*, 91–102.
- Isham, W. P. 1994. Memory for sentence form after simultaneous interpretation: Evidence both for and against deverbilization. *Bridging the Gap. Empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 191–211.
- Jacobsen, B. 2010. Interactional pragmatics and court interpreting: An analysis of face. *Interpreting, Special Issue: Doing Justice to Court Interpreting 10 (1)*, 128–158.
- Jakobson, R. 1959/2004. On linguistic aspects of translation. L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader 2nd Edition*. London and New York: Routledge. 113–119.

- Janzen, T. 2005. Interpretation and language use: ASL and English. *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and practice*. T. Janzen (ed.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 69–105.
- Jones, R. 2002. *Conference Interpreting Explained*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Jörg, U. 1997. Bridging the gap: Verb anticipation in German-English simultaneous interpreting. *Translation as intercultural communication – selected papers from the EST congress – Prague 1995*. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova and K. Kaindl (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 217–228.
- Kahneman, D. 1973. *Attention and Effort*. New Jersey: Prentice-Hall.
- Kalina, S. 2002. Quality in interpreting and its prerequisites. *Interpreting in the 21st Century*. G. Garzone and M. Viezzi (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 121–130.
- Kaminskienė, L. ir N. Maskaliūnienė. 2013. Neverčiami tekstai vertime. *Vertimo studijos* 6, 60–74.
- Kautz, U. 2000. *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Iudicum.
- Kintsch, W. 1979. On Modelling Comprehension. *Educational Psychologist* 14, 3–14.
- Kirchhoff, H. 1976/2002. SI: interdependence of variables in the interpreting process, interpreting models and interpreting strategies. *The Interpreting Studies Reader*. F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 112–130
- Kondo, M. and H. Tebble. 1997. Intercultural Communication, Negotiation and Interpreting. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Y. Gambier, D. Gile and C. Taylor (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 149–166.
- Kopczynski, A. 1994. Quality in Conference Interpreting: Some pragmatic problems. *Bridging the Gap: empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 87–99.
- Korpal, P. 2012. Omission in Simultaneous Interpreting as a Deliberate Act. *Translation Research Projects 4*. A. Pym and D. Orrego-Carmona (eds.). Tarragona: Intercultural Studies Group. 103–111.

- Korpal, P. 2016. *Linguistic and psychological indicators of stress in simultaneous interpreting*. Daktaro disertacija. Adomo Mickevičiaus Universitetas.
- Kraviarová, Z. 2013. Assessing Source Speech Difficulty for Research Purposes. *Forum* 11 (1), 51–75.
- Kurz, I. 1993 Conference Interpretation: expectations of different user groups. *The Interpreters' Newsletter* 5, 13–21.
- Kurz, I. 2001. Conference Interpreting in the Ears of the User. *Meta: Translators' Journal* 45 (2), 394–409.
- Kurz, I. 2003. Physiological stress during simultaneous interpreting: A comparison of experts and novices. *The Interpreters' Newsletter* 12, 15–67.
- Kurz, I. 2008. The impact of non-native English on students' interpreting performance. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research*. G. Hansen, A. Chesterman and H. Gerzymisch-Arbogast (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 179–192.
- Kurz, I. and F. Pöchhacker. 1995. Quality in TV Interpreting. *Translatio – Nouvelles de la FIT – FIT Newsletter XIV* 3:4, 350–358.
- Kurz, I. and Färber B. 2003. Anticipation in German-English Simultaneous Interpreting. *Forum* 1:2, 123–150.
- Lamberger-Felber, H. 2001. Text-oriented Research into Interpreting: Examples from a case study. *Hermes* 26, 39–63.
- Lambert, S. 1983. *Recognition and Recall in Conference Interpreters*. Daktaro disertacija. University of Stirling.
- Laviosa, S. 1998. Core patterns of lexical use in a comparable corpus of English narrative prose. *Meta XLIII: 4*, 557–570.
- Le Ny, J.-F. 1978. Psychosemantics and Simultaneous Interpretation. *Language Interpretation and Communication* D. Gerver and H.W. Sinaiko (Eds.). New York and London: Plenum Press. 289–298.
- Lederer, M. 1981. *La traduction simultanée*. Paris: Minard Lettres Modernes.
- Lee, T-H. 2002. Ear Voice Span in English into Korean Simultaneous Interpretation. *Meta* 47(4), 596–606.
- Leeson, L. 2005. Making the effort in simultaneous interpreting: some considerations for signed language interpreters. *Topics in Signed Language Interpreting*. T. Janzen (ed.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 51–68.

- Lehtonen, J. 1982. Non-verbal aspects of impromptu speech. *Impromptu Speech: A Symposium*. N. E. Enkvist (ed.). Åbo: Åbo Akademi. 33–45.
- Liendo, P. 2013. The Challenges of Interpreting Humor (a.k.a. “Don’t Kill the Kill-joy”). *Translation Journal* 17(1). Prieiga internetu: <http://translationjournal.net/journal/63humor.htm>, žiūrėta 2016-03-05.
- Lin, I. I., F. A. Chang and F. Kuo. 2013. The impact of non-native accented English on rendition accuracy in simultaneous interpreting. *Translation and Interpreting*, 5 (2), 30 – 44
- Linell, P. 1997. Intercultural Communication, Negotiation and Interpreting. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Y. Gambier, D. Gile and C. Taylor (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 49–68.
- Liu, M. 2009. How do experts interpret? Implications from research in Interpreting Studies and cognitive science. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research*. G. Hansen, A. Chesterman and H. Gerzymisch-Arbogast (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 159–178.
- Liu, M., D. L. Schallert and P. J. Carroll. 2004. Working memory and expertise in simultaneous interpreting. *Interpreting* 6 (1), 19–42.
- Liu, M. and Y. Chiu. 2009. Assessing source material difficulty for consecutive interpreting: Quantifiable measures and holistic judgment. *Interpreting* 11 (2), 244–266.
- Llamas, C., L. Mullany and P. Stockwell (eds.). 2007. *The Routledge Companion to Sociolinguistics*. Abingdon: Routledge.
- Lonsdale, D. 1997. Modelling cognition in SI: methodological issues. *Interpreting* 2 (1–2), 91–117.
- Łyda, A. 2008. Relation of Cession in Interpreting. D. Gabryś (ed.). *Morpho-syntactic Issues in Second Language Acquisition*. Toronto: Multilingual Matters. 144–159.
- Mackintosh, J. 1983. *Relay interpretation: an exploratory study*. Unpublished MA thesis. Birkbeck: University of London.
- Magnifico, C. and B. Defrancq. 2016. Impoliteness in Interpreting: A Question of Gender? *The International Journal for Translation and Interpreting* 8 (2), 26–45.
- Mankauskienė, D. 2015. Priešiškų kalbų Europos Parlamente vertimo iš anglų kalbos į lietuvių kalbą sociolingvistinė analizė. *Vertimo studijos* 8, 22–38.

- Martellini, S. 2013. Prosody in Simultaneous Interpretation: a Case Study for the German-Italian Language Pair. *The Interpreters' Newsletter* 18, 61–79.
- Martin, G. N. and E. Sullivan. 2013. Sense of humor across cultures: A comparison of British, Australian and American respondents. *North American Journal of Psychology* 15 (2), 375–384.
- Mason, I. and M. Stewart. 2001. Interactional pragmatics, face and the dialogue interpreter. I. Mason (ed.). *Triadic exchanges: studies in dialogue interpreting*, 51–70.
- Massaro, D. W. 1978. An information-processing model of understanding speech. *Language Interpretation and Communication*. D. Gerver and H. W. Sinaiko (eds.). New York and London: Plenum Press. 299–314.
- Massaro, D. W. and M. Shlesinger. 1997. Information processing and a computational approach to the study of simultaneous interpretation. *Interpreting* 2 (1–2), 13–53
- Matysiak, A. 2001. *Controlled processing in simultaneous interpreting: A study based on Daniel Gile's Effort Models*. MA thesis. University of Poznan.
- Mazza, C. 2001. Numbers in Simultaneous Interpretation. *The Interpreters' Newsletter* 11, 87–104.
- McAllister, R. 2000. Perceptual foreign accent and its relevance for simultaneous interpreting. *Language Processing and Simultaneous Interpreting*. K. Hyldenstam and B. Englund-Dimitrova (eds.), Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 45–65.
- Messina, A. 1998. The reading aloud of English Language Texts in simultaneous interpreted conferences. *Interpreting* 3 (2), 147–161.
- Meuleman, C. and F. Van Besien. 2009. Coping with extreme speech conditions in simultaneous interpreting. *Interpreting* 11 (1), 20–34.
- Meyer, B. 2008. Interpreting Proper Names: Different Interventions in Simultaneous and Consecutive Interpreting? *Trans-kom* 1 (1), 105–122.
- Miliūnaitė, R. 2006. Žodžių tvarka: normos ir jų pažeidimai. *Kalbos kultūra* 79, 173–196.
- Monacelli, C. 2009. *Self-preservation in Simultaneous Interpreting: Surviving the Role*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

- Moser, B. 1978. Simultaneous Interpretation: A Hypothetical Model and its Practical Application. *Language Interpretation and Communication*. D. Gerver and H. W. Sinaiko (eds.). New York and London: Plenum Press. 353–368.
- Moser-Mercer, B. 1991. Research Committee Paradigms Gained or the Art of Productive Disagreement. *AIIC Bulletin XIX:2*. 11–15. Interneto prieiga: <http://aiic.net/page/1407/paradigms-gained-or-the-art-of-productive-misunderstanding/lang/1>, žiūrėta 2015-08-04.
- Moser-Mercer, B. 1996. Quality in interpreting: Some methodological issues. *The Interpreters' Newsletter* 7, 43–55
- Moser-Mercer, B. 1997. The expert-novice paradigm in interpreting research. *Translationsdidaktik. Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*. E. Fleischmann, W. Kutz, and P. A. Schmitt (eds.). Tübingen: Gunter Narr. 255–261.
- Moser-Mercer, B. 2002. Process models in simultaneous interpretation. *The Interpreting Studies Reader*. F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 148–161.
- Moser-Mercer, B. 2005. Remote interpreting: The crucial role of presence. *Bulletin VALS-ASLA (Swiss association of applied linguistics)* 81, 73–97.
- Moser-Mercer, B. 2015. Expert-novice paradigm. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. F. Pöchhacker (ed.). London: Routledge. 152–155.
- Moser-Mercer, B., A. Kunzli and M. Korac. 1998. Prolonged turns in interpreting: Effects on quality, physiological and psychological stress (pilot study). *Interpreting* 3 (1), 47–64.
- Moser-Mercer, B., U. H. Frauenfelder, B. Casado and A. Künzli. 2000. Searching to define expertise in interpreting. *Language processing and simultaneous interpretation: Interdisciplinary perspectives*. B. E. Dimitrova and K. Hyltenstam (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 107–131
- Munday, J. 2012. *Evaluation in Translation: Critical points of translator decision-making*. New York: Routledge.
- Nafá Waasaf, M. L. 2007. Intonation and the structural organisation of texts in simultaneous interpreting. *Interpreting* 9 (2), 177–98.
- Neubert, A. and G. M. Shreve. 1992. *Translation as a Text*. Kent: Kent State University Press.

- Ng, B. Ch. 1992. End-Users' Subjective Reaction to the Performance of Student Interpreters. *The Interpreters' Newsletter 1*, 36–41.
- Nida, E. 1964/2004. Principles of correspondence. L. Venuti (ed.). *The Translation Studies Reader, 2nd ed.* New York: Routledge. 153–167.
- Nord, C. 1991. *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis.* Amsterdam: Rodopi.
- Ong, W. 1982. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word.* New York: Routledge.
- Paneth, E. 1957/2002. An Investigation into Conference Interpreting. *The Interpreting Studies Reader.* F. Pöchhacker and M. Shlesinger (eds.). London and New York: Routledge. 31–40.
- Paradis, M. 1994. Toward a neurolinguistics theory of simultaneous translation: the framework. *International Journal of Psycholinguistics 10 (3)*, 319–355.
- Pavlicek, M. and F. Pöchhacker. 2002. Humour in Simultaneous Conference Interpreting. *The Translator 8(2)*, 385–400.
- Pažūsis, L. 2014. *Kalba ir vertimas.* Vilnius: Vilniaus Universitetas.
- Pelz, M. 1999. *Betonung in gelesenen Konferenzansprachen und ihre Bedeutung für das Simultandolmetschen.* Master's thesis. University of Vienna.
- Pinochi, D. 2009. Simultaneous Interpretation of Numbers: Comparing German and English to Italian. An Experimental Study. *The Interpreters' Newsletter 14*, 33–57.
- Pio, S. 2003. The Relation between ST Delivery Rate and Quality in Simultaneous Interpretation. *The Interpreters' Newsletter 12*, 69–100.
- Pöchhacker, F. 1994. Quality Assurance in Simultaneous Interpreting. *Teaching Translation and Interpreting 2: Insights, Aims and Visions.* C. Dollerup and A. Loddegaard (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 233–242.
- Pöchhacker, F. 1995. Simultaneous Interpreting: A Functionalist Perspective. *Hermes, Journal of Linguistics 14*, 31–53.
- Pöchhacker, F. 2001. Quality Assessment in Conference and Community Interpreting. *Meta: Translators' Journal 46 (2)*, 410–425.
- Pöchhacker, F. 2002. Researching interpreting quality. *Interpreting in the 21st Century.* G. Garzone and M. Viezzi (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 95–106.

- Pöchhacker, F. 2004. *Introducing Interpreting Studies*. London and New York: Routledge.
- Pöchhacker, F. 2008. The Turns of Interpreting Studies. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research*. G. Hansen, A. Chesterman and H. Gerzymisch-Arbogast (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 25–46.
- Pöchhacker, F. 2011. Researching interpreting: Approaches to inquiry. *Advances in interpreting research: Inquiry in Action*. B. Nicodemus and L. Swabey (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 5–25.
- Pöchhacker, F. 2016. *Introducing Interpreting Studies*. 2nd edition. London and New York: Routledge.
- Pöchhacker, F. and M. Shlesinger (eds.). 2002. *The Interpreting Studies Reader*. London and New York: Routledge.
- Podhajská, K. 2008. Time lag in simultaneous interpretation from English into Czech and its dependence on text type. *Folia Translatologica* 10, 87–110.
- Popa, D. E. 2005. Jokes and Translation. *Perspectives* 13 (1), 48–57.
- Powney, J. and M. Watts. 1987. *Interviewing in Educational Research*. London: Routledge.
- Pradas Macías, E. M. 2003. *Repercusión del intraparámetro pausas silenciosas en la fluidez: Influencia en las expectativas y en la evaluación de la calidad en interpretación simultánea*. Doktoro disertacija. Universidad de Granada.
- Pradas Macías, E. M. 2006. Probing quality criteria in simultaneous interpreting: The role of silent pauses in fluency. *Interpreting* 8 (1), 25–43.
- Puková, Z. 2008. Daniel Gile's efforts model and its application to the simultaneous interpreting of texts saturated by numerals and enumerations. *Folia Translatologica* 10, 46–72.
- Pym, A. 2008. On Omission In Simultaneous Interpreting: Risk Analysis of a Hidden Effort. *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research*. G. Hansen, A. Chesterman and H. Gerzymisch-Arbogast (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 83–105.
- Rennert, S. 2008. Visual Input in Simultaneous Interpreting. *Meta: Translators' Journal* 53(1), 204–217.

- Rennert, S. 2010. The impact of fluency on the subjective assessment of interpreting quality. *The Interpreters' Newsletter* 15, 101–115.
- Riccardi, A. 1996. Language-Specific Strategies in Simultaneous Interpreting. *New Horizons – Teaching Translation and Interpreting*. C. Dollerup and V. Appel (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 213–222.
- Riccardi, A. 1999. Interpretazione simultanea: strategie generali e specifiche. *Interpretazione Simultaneae Consecutiva: Problemi Teorici e Metodologie Didattiche*. C. Falbo, M. Russo and F. Straniero (eds.). Milano: Ulrico Hoepli. 161–174.
- Riccardi, A. 2001. *Dalla Equivalenza all'interpretazione – Studi d'interpretazione simultanea*. Milan: Led.
- Riccardi, A. 2002. Interpreting Research. *Interpreting in the 21st Century*. G. Garzone and M. Viezzi (eds.) Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 15–27.
- Riccardi, A. 2005. On the Evolution of Interpreting Strategies in Simultaneous Interpreting. *Meta: Translators' Journal* 50(2), 753–767.
- Riccardi, A., G. Marinuzzi and S. Zecchin. 1998. Interpretation and stress. *The Interpreters' Newsletter* 18, 93–106.
- Robinson, D. 1997. *Becoming a Translator: an Accelerated Course*. London and New York: Routledge.
- Roy, C. 2000. *Interpreting as a Discourse Process*. Oxford: Oxford University Press.
- Rozan, J. F. 1956/2002. Note-taking in consecutive interpreting. *Trans. Vol. 3*. Cra-cow: Tertium Society for the Promotion of Language Studies. 151-171.
- Roziner, I. and M. Shlesinger. 2010. Much ado about something remote: Stress and performance in remote interpreting. *Interpreting* 12(2), 214–247.
- Russel, D. and K. Takeda. 2015. Consecutive interpreting. *The Routledge Handbook of Interpreting*. H. Mikkelsen and R. Jourdenais (eds.). London and New York: Routledge. 96–111.
- Sandrelli, A. and C. Bendazzoli. 2005. Lexical patterns in simultaneous interpreting a preliminary investigation of EPIC (European Parliament Interpreting Corpus). *Proceedings from the Corpus Linguistics Conference Series*. Birmingham: Regno Unito. Prieiga internetu: <https://www.birmingham.ac.uk/research/activity/corpus/publications/conference-archives/2005-conf-e-journal.aspx>, žiūrėta 2017-08-31.

- Schäffner, Ch. 2017. Self-Awareness, Norms and Constraints. Dealing with Metaphors in Interpreter-Mediated Press Conferences. M. Biagini, M. S. Boyd and C. Monacelli (eds.). *The Changing Role of the Interpreter: Contextualising Norms, Ethics and Quality Standards*. London and New York: Routledge. 149–172.
- Schäffner, Ch. and U. Wieseemann. 1999. *Annotated Texts for Translation: English-German (Topics in Translation)*. Toronto: Multilingual Matters.
- Schegloff, E. A. 1992. In another context. *Rethinking Context: Language as interactive phenomena*. A. Duranti and C. Goodwin (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 193–227.
- Schjoldager, A. 1994. Interpreting Research and the ‘Manipulation School’ of Translation Studies. *Hermes, Journal of Linguistics* 12, 65–89.
- Schjoldager, A., H. Gottlieb and I. Klitgard. 2008. *Understanding Translation*. Aarhus: Academica.
- Schweda-Nicholson, N. 1987. Linguistic and extralinguistic aspects of simultaneous interpretation. *Applied Linguistics* 8, 194–205.
- Seeber, K. 2001. Intonation and Anticipation in Simultaneous Interpreting. *Cahiers de Linguistique Française* 23, 61–97.
- Seeber, K. 2011. Cognitive load in simultaneous interpreting. Existing theories – new models. *Interpreting* 13(2), 176–204.
- Seeber, K. 2015. Simultaneous interpreting. *The Routledge Handbook of Interpreting*. H. Mikkelsen and R. Jourdenais (eds.). London and New York: Routledge. 79–95
- Seeber, K. and D. Kerzel. 2011. Cognitive load in simultaneous interpreting: model meets data. *International Journal of Bilingualism* 16(2), 228–242
- Seleskovitch, D. 1965. *Colloque sur l'enseignement de l'interprétation*. Geneva: AIIC.
- Seleskovitch, D. 1975. *Langage, langues et mémoire*. Paris: Minard.
- Seleskovitch, D. 1976. Interpretation : A psychological approach to translating. *Translation: Applications and Research*. R. Brislin (ed.). New York: Gardner Press. 92–116.
- Seleskovitch, D. 1978. *Interpreting for International Conferences: Problems of Language and Communication*. Washington D. C.: Pen and Booth.
- Seleskovitch, D. 1982. Impromptu speech and oral translation. *Impromptu Speech: A Symposium*. Enkvist, N. E. (ed.). Åbo: Åbo Akademi. 241–253.

- Seleskovitch, D. and M. Lederer. 1984. *Interpreter pour traduire*. Paris: Didier Erudition.
- Seleskovitch, D. and M. Lederer. 1989. *Pédagogie raisonnée de l'interprétation. Collection "Traductologie" 4*. Paris: Didier Erudition.
- Setton, R. 1999. *Simultaneous Interpretation: A cognitive-pragmatic analysis*. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
- Setton, R. 2002. A methodology for the analysis of interpretation corpora. *Interpreting in the 21st Century*. G. Garzone and M. Viezzi (eds.) Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 29–45.
- Setton, R. 2003. Models of Interpreting Process. *Avances en la investigación sobre interpretación*. Á. Collados Aís and J. A. Sabio Pinilla (eds.). Granada: Comares. 29–89.
- Setton, R. 2006. Context in Simultaneous Interpretation. *Journal of Pragmatics* 38 (Issue 3), 374–389.
- Setton, R. and M. Motta. 2007. Syntacrobatics: Quality and reformulation in simultaneous-with-text. *Interpreting* 9 (2), 199–230.
- Shannon, C. E. and W. Weaver. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
- Shlesinger, M. 1994. Intonation in the Production and Perception of Simultaneous Interpretation. *Bridging the gap: Empirical research in simultaneous interpretation*. S. Lambert and B. Moser-Mercer (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 225–236
- Shlesinger, M. 2003. Effects of Presentation Rate on Working Memory in Simultaneous Interpreting. *The Interpreters' Newsletter* 12, 37–49.
- Shlesinger, M. et al. 1997. Quality in Simultaneous Interpreting. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Y. Gambier, D. Gile and C. Taylor (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 123–131.
- Spencer-Oatey, H. and J. Xing. 2009. The Impact of Culture on Interpreter Behaviour. *Handbook of Intercultural Communication*. H. Kotthoff and H. Spencer-Oatey (eds.). Berlin: Mouton de Gruyter. 219–236.
- Stenzl, C. 1983. *Simultaneous Interpretation: Groundwork Towards a Comprehensive Model*. MA Thesis. Birkbeck: University of London.

- Stubbs, M. 1996. *Text and Corpus Analysis*. Oxford: Blackwell.
- Sunnari, M. 1995. Processing Strategies in Simultaneous Interpreting: 'Saying it All' vs Synthesis. *Topics in Interpreting Research*. J. Tammola (ed.). Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting. 109–119.
- Taylor, C. 1989. Textual memory and the teaching of consecutive interpretation. *The theoretical and practical aspects of teaching interpretation*. L. Gran and J. Dodds (eds.). Udine: Campanotto. 177–184.
- Terleckaitė, N. 2015. Intertekstualumo vertimo žodžių strategijos Europos Parlamente. *Vertimo studijos* 8, 39–53.
- Tiitula, L. 2005. Orality. *Routledge Encyclopedia of Interpreting Studies*. F. Pöchhacker (ed.). London: Routledge. 291–293.
- Tijus, Ch. 1997. Understanding for Interpreting. *Conference Interpreting: Current Trends in Research*. Y. Gambier, D. Gile and C. Taylor (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 29–48.
- Tiselius, E. 2013. *Experience and Expertise in Conference Interpreting: An Investigation of Swedish Conference Interpreters*. Doktoro disertacija. University of Bergen.
- Tiselius, E. 2015. Expertise. *Routledge encyclopedia of interpreting studies*. F. Pöchhacker (ed.). London and New York: Routledge. 152–155.
- Tammola, J. and J. Lindholm. 1995. Experimental research on Interpreting: Which Dependent Variable? *Topics in Interpreting Research*. J. Tammola (ed.). Turku: University of Turku, Centre for Translation and Interpreting. 121–133.
- Tammola, J. and P. Niemi. 1986. Mental load in simultaneous interpreting: an on-line pilot study. *Nordic Research in Text Linguistics and Discourse Analysis*. Even- sen, L. (ed.). Trondheim: Tapir. 171–184.
- Tammola, J. and T. Laakso. 1997. Source text segmentation, speech rate and language direction: effects on trainee simultaneous interpreting. *Transfere necesse est*. K. Klauy and J. Kohn (eds.). Budapest: Scholastica. 186–191.
- Uchiyama, H. 1992. The Effect of Syntactic Differences on English–Japanese Interpreting: Premodifying Adjectives in English. *The Interpreters' Newsletter. Special Issue No. 1*, 52–59.
- Ure, J. 1971. Lexical density and register differentiation. Applications of linguistics: Selected papers of the Second International Congress of Applied Linguistics,

- Cambridge 1969. G. E. Perren and J. L. M. Trim (eds.). Cambridge: Cambridge University Press. 443–452.
- Vaišnoras, V. 2014. *Vertimas žodžiu*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
- Van De Mieroop, D. 2012. The quotative ‘he/she says’ in interpreted doctor–patient interaction. *Interpreting 14* (1), 91–116.
- Viaggio, S. 1996. The pitfalls of metalingual use in the booth. *The Translator 2*(2), 177–198.
- Viaggio, S. 1997. Kinesics and the simultaneous interpreter. The advantages of listening with one’s eyes and speaking with one’s body. *Nonverbal communication and translation: New perspectives and challenges in literature, interpretation and the media*. F. Poyatos (ed.). Amsterdam and Philadelphia, John Benjamins. 283–293.
- Viaggio, S. 2002. The Quest for Optimal Relevance: the Need to Equip Students with a Pragmatic Compass. *Interpreting in the 21st Century*. G. Garzone and M. Viezzi (eds.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 229–244.
- Viezzi, M. 1999. Interpretazione simultanea: Attività specifica per coppie di lingue? *Settentrione 11*, 133–159.
- Viezzi, M. 2003. Interpreting Quality: a Model. *Avances en la investigación sobre interpretación*. Á. Collados Aís and J. A. Sabio Pinilla (eds.). Granada: Comares. 147–171.
- Vuorikoski, A. R. 1993. Simultaneous interpretation –user experience and expectations. Picken, C. (ed.). *Translation- The vital Link. XIII. FIT World Congress, Proceedings*. Brighton: Institute of Translation and Interpreting. 317–327.
- Vuorikoski, A. R. 2004. *A Voice of its Citizens or a Modern Tower of Babel? The Quality of Interpreting as a Function of Political Rhetoric in the European Parliament*. Tampere: Tampere University Press.
- Wadensjö, C. 1998. *Interpreting as Interaction*. London and New York: Longman.
- Wang, B. and Y. Gu. 2016. An evidence-based exploration into the effect of language-pair specificity in English–Chinese simultaneous interpreting. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies 3* (2), 146–160.
- Wilcox, S. and B. Shaffer. 2005. Towards a cognitive model of interpreting. *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and practice*. T. Janzen (ed.). Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins. 27–50.

- Wilss, W. 1978. Syntactic Anticipation in German-English Simultaneous Interpreting. *Language Interpretation and Communication*. D. Gerver and H. W. Sinai-ko (eds.). New York and London: Plenum Press. 343–352.
- Žukauskaitė, J. ir R. Darbutaitė. 2015. Vertėjo užrašai: teksto glaudinimo strategijos. *Vertimo studijos* 8, 54–69.
- Zwischenberger, C. and F. Pöchhacker. 2010. *Survey on quality and role: conference interpreters' expectations and self-perceptions*. AICC. Prieiga internetu: <http://www.aiic.net/ViewPage.cfm/page3405.htm>, žiūrėta 2017-01-29.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

- Bagdonas, A., Rimkutė, E. 2013. *Anglų–lietuvių kalbų psichologijos žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga internetu: <http://www.esparama.lt/documents/10157/490675/Lietuvi%C5%B3-angl%C5%B3-kalb%C5%B3-psichologijos-%C5%BEodynas.pdf/6b3068be-b97e-4566-bd67-0ff25ece0545>, žiūrėta 2017 08 11.
- CPIDR 3 – *Computerized Propositional Idea Density Rater* (Version 3.2.2785.24603). Cati Brown, Tony Snodgrass, Michael A. Covington. CASPR Project Artificial Intelligence Center. The University of Georgia. Prieiga internetu: <http://www.ai.uga.edu/caspr>, žiūrėta 2016 09 23.
- O'Donnell, M. 2008. Demonstration of the UAM CorpusTool for text and image annotation. *Proceedings of the ACL-08:LT Demo Session (Companion Volume)*. Columbus, Ohio: Association for Computational Linguistics. 13–16.
- Pažūsis, L., Maskaliūnienė, N., Darbutaitė, R., Klioštoraitytė, R., Mankauskienė, D., Miškinienė, I., Paura, M. 2014. *Vertimo studijų žodynas*. Vilnius: Vilniaus universitetas. www.analyzemywriting.com, žiūrėta 2017 01 24.
- 2012 m. gruodžio 5 d. Trečioji Europos neįgaliųjų parlamento sesija (angl. *3rd European Parliament of Persons with Disabilities*). Prieiga internetu: <http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20121205-1430-SPECIAL-UNKN>, žiūrėta 2014 05 30.
- 2013 m. balandžio 23 d. Ombudsmeno seminaras: Tai mūsų Europa, būkime aktyvūs! (angl. *Ombudsman seminar: „It's our Europe: Let's get active!“*). Prieiga internetu: <http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20130423-0930-SPECIAL-UNKN>, žiūrėta 2014 05 30.
- 2014 m. lapkričio 13. Trečioji rektorių konferencija: Pasaulinis vertimo žodžiu forumas (angl. *Global Interpretation Forum*). 1 diena. Prieiga internetu: <http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20141113-1432-SPECIAL>, žiūrėta 2014 05 30.
- 2014 m. lapkričio 14 d. Trečioji rektorių konferencija: Pasaulinis vertimo žodžiu forumas (angl. *Global Interpretation Forum*). 2 diena. Prieiga internetu: <http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20141114-0941-SPECIAL-UNKN>, žiūrėta 2014 05 30.

PRIEDAI

1 priedas. Eksperimente naudota ištrauka.

Good morning ladies and gentlemen,

I would like to thank the office of the European Ombudsman for organizing this wonderful event. And I would also like to thank everyone here present today for the short presentation on the G1000.

Apparently we have some intruders.

The G1000 was a citizens' initiative that took place a little over a year ago in Belgium, right here in Brussels actually. Just like many of the other events and initiatives of which we are hearing today, the G1000 shows actually the extraordinary commitment of ordinary citizens to their democracy.

And what we did was really quite amazing actually: We gathered 704 randomly chosen Belgian citizens from both language groups (actually the three language groups) and we had them discuss important social, economic and political issues. And these are the citizens that are often considered to be politically disinterested, politically apathetic and politically distrusting, but what we saw is that these citizens are also willing and very eager to accept our invitation to spend one entire day (which was a holiday) and to contribute to the public cause by discussing these public issues.

And the G1000 succeeded in something that was believed to be impossible in Belgium, and here are some of the figures:

- We had... we put a long very long manifesto online, and in 10 days time, 10 000 people signed the manifesto. They read the manifesto and they signed it.
- In 3 months time, we went from a group of 7 volunteers, of 7 organizers meeting just around a kitchen table to a massive citizens organization

.....

Didier, I'm sorry to interrupt you. We do have to evacuate the building. Those listening in on streaming, we will be back as soon as we can, but we must evacuate. I'm very sorry.

Ladies and gentlemen, sorry about this (FR) and if you could please take a seat as quickly as possible. As you're taking your seats, I think we are going to get Didier going, so that we could get into the questions quickly. We have a lot of tweets, we have a lot of questions and comments, and that's what we're here for especially. Didier, go ahead.

.....

Ok. Take two. So like I've said, G1000 was a big citizens' movement. We gathered 10 000 supporters, 800 full time volunteers and in 6 months time, we gathered more than 500 000 euro through crowd funding. So ordinary citizens paid for our project.

And put all of these things into perspective: the G1000 took place under the worst of circumstances, because for 500 days, more than a year and a half we didn't have a government in Belgium because the political parties basically couldn't put aside their political differences and they couldn't work towards a common goal. But what the G1000 has shown, and it was just one day in November is that even the deepest of conflicts and the deepest of disagreements can be overcome. It showed the resilience of democracy. It showed that citizens can look beyond their own viewpoints. And it showed that citizens can find solutions even when the conflicts are actually very deep.

It might be good to highlight this point with some of the examples of the radical thinking that these citizens did:

- First of all they proposed to impose a tax on financial transactions, such as the Tobin Tax
- They proposed to reduce poverty and inequality by creating a universal basic income (and we have a flyer here on the basic income (the DCI)).
- And they proposed to invest more in innovation and to create a knowledge economy that faces the future economic challenges.

And these are just some of the recommendations they did. More on this can be found on our website, we had the final report where you can find all of the recommendations.

So basically to finish up, I would like to mention that the G1000 process has not only had a Belgian impact, but it has also had an international echo. In the Netherlands, there was a citizens' forum on urban renewal that took the G1000 as a model. In Greece and Spain and Portugal, Citizens' initiatives like the G1000 are put up to assess the deep impact of the financial crisis on people's lives, on society. And in many Belgian cities, the G1000 stands as a model for participatory and deliberative democracy.

It is therefore no exaggeration to say that citizen democracy is alive and kicking, and the European Year of Citizens could not come at a better moment. And I join my colleagues here today in asking the European Union and the European response those holding European responsibility to listen and to thoroughly listen to citizens and to innovate Union, the European Union from the bottom-up.

Thank you.

.....
Didier, thank you. Didier from the G1000, thank you very much. Let's go quickly to the questions. We have *un principe* 11 minutes left, but maybe we can go a few minutes overtime. This part of the debate helps to solve the crisis.

Gundi Gandisman, from the European Ombudsman, you've been watching closely all the tweets and if there are comments, of course, coming from some of the thirty cities from across Europe that are connected with this event at the European Parliament offices across Europe let us know. Tell us what you hear right now.

.....
Thank you. There's a lot of participation from the European Parliament offices in the member states. So that's really great. We are getting messages, comments and questions. Just to give you some of the more general questions.. also some of the questions are directed to madame Durond and some other speakers.

For example the Portuguese European Parliament office is asking: "Anti Europe parties are achieving relevant results, will this crisis irremediably kill the European citizenship?" One of the crucial questions. And also „what are the legal instruments

to help citizens to understand if the issue is of national or EU competence?“ You’ve talked of both competences here. It’s the question from the EP office in Latvia.

There are a lot of questions also to the European Ombudsman. For example from the EP office in Prague: „what can the Ombudsman do concretely to shape the European Union?“

European Parliament office in the Netherlands would like to know „what’s the difference? What can you do that their ombudsman cannot do? How do we understand the difference?“

The Spanish European Parliament office would like to know: „what role you are actually playing in the European citizens initiative which has already been mentioned?“

And then... there’s also interest because of new ombudsman being elected in the next months and they would like to know „what you would think would be the right profile for this new ombudsman?“

Madame Reding has left now. That’s a pity because there’s some interesting questions for her as well, but maybe the others can address it. For example citizen E. is asking „citizens say they do not have any impact. Do you think that true or is it just lack of information?“

I’ll leave it at that for the moment.

.....

Great, Gundi, thank you very much. So I would like at the same time to throw it at the audience. Do we have a question that we could go to right away? We have many. Let’s start with this gentleman right here.

2 priedas. Sutikimas dalyvauti eksperimente.

Gerb. Tyrimo dalyvi,

Esu Vilniaus Universiteto Filologijos fakulteto Vertimo studijų katedros doktorantė Dalia Mankauskienė ir atlieku tyrimą apie sinchroniam vertimui būdingus kliuvinius, kuriame prašau Jūsų sudalyvauti. Tyrimo metu prašoma sinchroniškai išversti du tekstus ir pasidalinti savo mintimis, apie tų tekstų vertimo sunkumus. Tyrimo metu surinkti asmeniniai duomenys yra konfidencialūs ir bus naudojami tik apibendrinta forma.

Tyrimė sutinku dalyvauti: _____

(vardas, pavardė) (parašas)

Įrašykite savo el. pašto adresą, jei norėtumėte gauti tyrimo rezultatus:

3 priedas. Leidimas tyrime naudoti Europos Parlamente organizuotų konferencijų medžiaga.

10/6/2015

RE: Permission to use interpretations in my PhD thesis

Data: 2015-09-23 [09:41:06]
Nuo: QUATTROCCHI Isabella <isabella.quattrocchi@europarl.europa.eu>
Kam: "dalia.mankauskiene@flf.vu.lt" <dalia.mankauskiene@flf.vu.lt>
Tema: RE: Permission to use interpretations in my PhD thesis

Dear Ms Mankauskiene

I would like to thank you for the interest shown in our service.
You can use interpretation of the events that are of interest for you but please indicate the source.

Kind regards

Isabella Quattrocchi

Isabella QUATTROCCHI
Head of Unit

European Parliament
Directorate-General for Interpretation and Conferences
External Communication Unit
BRU - TRI 03V068 - Tel. +32 2 28 41081
STR - WIC M01054 - Tel. +33 3 88 1 72613

-----Original Message-----

From: dalia.mankauskiene@flf.vu.lt [mailto:dalia.mankauskiene@flf.vu.lt]
Sent: 22 September 2015 12:43
To: INTE.information
Subject: Permission to use interpretations in my PhD thesis

Dear Sir or Madam,

My name is Dalia Mankauskiene, I am a second year PhD student and interpreting trainer at Vilnius University (Lithuania). The topic of my PhD thesis is PROBLEM TRIGGERS AND COPING TACTICS IN SIMULTANEOUS INTERPRETING FROM ENGLISH INTO LITHUANIAN.

I would hereby like to request your permission to use interpretations of a few events that took place at the European Parliament in my PhD thesis as well as papers and conference presentations that would follow, namely the interpretations of speeches by Nigel Farage at the General Assembly and these three conferences:

1. Ombudsman seminar: "It's our Europe: Let's get active!"
<http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20130423-0930-SPECIAL-UNKN>
2. 3rd European Parliament of Persons with Disabilities
<http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20121205-1430-SPECIAL-UNKN>
3. Rectors conference
<http://www.europarl.europa.eu/ep-live/en/other-events/video?event=20141113-1432-SPECIAL>

Looking forward to hearing from you.

Best wishes,
Dalia Mankauskiene
Vilnius University

